ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

1

TOMUL 34

IANUARIE — MARTIE

1983

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară, revistele se pot procura prin poştă numai pe bază de abonamente. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O. Box 136—137, telex 11 226, Bucureşti, 70 116, str. 13 Decembrie 3, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 34 Nr. 1 ianuarie—martie 1983

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 34 N° 1 janvier—mars 1983

SOMMAIRE

OMAGIU TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

Cu prilejul împlinirii vîrstei de 65 de ani și a unei jumătăți de secol de neîntreruptă activitate revoluționară pusă în slujba celor mai nobile idealuri, întregul partid și poporul aduc un fierbinte omagiu tovarășului Nicolae Ceaușescu, Secretar general al Partidului Comunist Român și Președinte al Republicii Socialiste România.

Munca și lupta de peste cinci decenii a tovarășului Nicolae Ceaușescu în activitatea revoluționară, în revoluția și apoi în construcția socialistă din țara noastră, prezența sa plină de roade în fruntea partidului și a statului nostru sînt tot atîtea demonstrații strălucite ale slujirii fără preget și cu cea mai înaltă angajare a aspirațiilor și intereselor fundamentale de progres și bunăstare ale poporului, ale cauzei nobile a socialismului și ale păcii și colaborării în întreaga lume. Toate acestea reprezintă temeiuri pentru încrederea deplină și pentru atașamentul nețărmurit cu care este înconjurat de toți oamenii muncii, de întregul popor, pentru hotărîrea neabătută de a asigura, sub conducerea partidului în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, înfăptuirea celor mai generoase idealuri în patria noastră, idealurile socialismului și comunismului.

Modul magistral în care tovarășul Nicolae Ceaușescu conduce întreaga dezvoltare complexă a țării, economiei și societății noastre s-a manifestat în repetate rînduri și în domeniul cercetării istorice, care s-a bucurat din plin de valoroasele sale aprecieri și de un sprijin permanent. Concluziile formulate de Secretarul general al Partidului, numeroasele sale indicații, tezele teoretice pline de conținut și de o neprețuită însemnătate pentru dezvoltarea științei istorice românești, puse la îndemîna istoricilor cu prilejul numeroaselor cuvîntări și lucrări ale diferitelor foruri de partid și de stat, au dat impulsuri rodnice cercetării temeinice a istoriei patriei, contribuind substanțial la clarificarea tuturor problemelor de bază ale luptei milenare a poporului român pentru libertate națională și socială. Încă de la Expunerea pe care a făcut-o la Congresul educației politice și culturii socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu a fixat cu deosebită claritate locul și menirea istoriei, oferind un ghid de mare valoare teoretică al modului în care trebuie studiată și redată istoria: „În educarea socialistă a maselor, cunoașterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al cunoașterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său, precum și a ceea ce a fost retrograd și trebuie combătut... În studierea istoriei trebuie să ne călăuzim permanent de concepția materialist-dialectică, a marxism-leninismului, punînd în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, combătînd tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominație a altor popoare și de învrăjbire națională dusă de clasele exploatatoare".

SCIVA, tomul 34, nr. 1, București, ianuarie—martie 1983, p. 3 — 6

În opera de nepreţuită valoare teoretică şi practică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, găsim criteriile de bază care trebuie să guverneze orice analiză i storică :,,... înfăţişarea profund obiectivă şi interpretarea justă, corectă, principială a datelor şi faptelor istorice au o importanţă esenţială pentru lichidarea surselor de neîncredere şi animozitate create de-a lungul timpului între popoare. Tendinţele de denaturare a datelor istorice, interpretarea lor subiectivă, eronată, în funcţie de anumite conjuncturi sau potrivit unor interese unilaterale, nu slujesc cauzei prieteniei între popoare. Asemenea practici sînt străine principiilor materialismului dialectic şi istoric — concepţia ştiinţifică despre lume a proletariatului —, spiritului de dreptate şi adevăr al clasei muncitoare, poziţiei ei critice şi juste în valorificarea moştenirii trecutului".

În urmă cu aproape opt ani, carta teoretică, ideologică şi politică a comuniştilor din România care este Programul Partidului Comunist Român, întocmită cu contribuţia nemijlocită şi sub directa îndrumare a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, a prezentat problemele fundamentale ale istoriei patriei pe baza unei exemplare analize materialist-dialectice şi istorice. Acest document esenţial reprezintă în continuare principalul îndrumător al cercetărilor istorice din ţara noastră.

În numeroasele vizite de lucru întreprinse în toate regiunile ţării de către Secretarul general al Partidului, au fost adeseori incluse obiective semnificative pentru trecutul de luptă şi de creaţie al poporului român, obiective ce au devenit în zilele noastre şantiere ale cercetării arheologice îndreptate spre tot mai buna cunoaştere şi preţuire a acestui trecut milenar. La Suceava, Drobeta-Turnu Severin, Constanţa, Adamclisi, Tîrgovişte, Cluj-Napoca, Deva şi în alte locuri, vizitele tovarăşului Nicolae Ceauşescu s-au transformat în cuprinzătoare analize ale rezultatelor şi perspectivelor acestor cercetări, marcînd de fiecare dată începutul unei noi etape în investigarea şi valorificarea acestor vestigii importante ale trecutului nostru, marcînd un moment nou, calitativ superior, în vasta activitate de conservare şi cinstire a monumentelor care ilustrează aspecte cu implicaţii profunde ale trecutului patriei. Preocupaţi în mod permanent să pună în aplicare preţioasele indicaţii pe care le-au primit în repetate rînduri din partea Secretarului general al Partidului, arheologii din ţara noastră şi-au sporit eforturile pe măsura sarcinilor tot mai mari care le stau în faţă. O atenţie sporită a fost acordată şantierelor legate de cercetarea problemelor prioritare ale istoriei României, activitate armonios îmbinată cu aceea de protejare şi de punere în valoare a mărturiilor de civilizaţie rămase de la înaintaşi.

Sub îndrumarea Secretarului general al partidului, cercetările de tracologie ca şi acelea, cu caracter mai general, îndreptate spre mai buna cunoaştere a civilizaţiei geto-dace, unul dintre principalele izvoare ale civilizaţiei medievale româneşti, au cunoscut în ultimii ani o continuă creştere cantitativă şi calitativă. Pentru aceasta, cercetătorii şi-au însuşit şi pun în aplicare luminoasele îndrumări şi directive cuprinse în Mesajul pe care Preşedintele Republicii Socialiste România l-a adresat în 1976 celui de-al doilea Congres Internaţional de Tracologie: ,,Bogata moştenire de cultură spirituală şi mate-

rială a tracilor şi geto-dacilor, relevată atît de scrierile antice, cît şi de descoperirile arheologice, este astăzi un bun comun al tuturor popoarelor din această zonă şi, am putea spune, al întregii civilizaţii europene. De aceea, studierea, aprofundarea şi punerea în valoare a acestei preţioase moşteniri reprezintă o cauză nobilă, legată nemijlocit de eforturile pentru adîncirea cunoaşterii reciproce dintre popoare pentru înţelegerea, buna vecinătate şi conlucrarea paşnică între ele".

Rolul deosebit de important pe care l-a avut factorul roman în procesul de devenire istorică a poporului român, ca şi caracterul romanic, de popor neolatin, al poporului român, reies cu pregnanţă din cuvintele Secretarului general al Partidului. La Sesiunea solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi activului central de partid şi de stat din 9 mai 1977, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia că „după cucerirea Daciei de către romani — care, ca orice cucerire, a avut şi urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizaţii ce au convieţuit vreme îndelungată, viaţa economică, socială şi culturală din aceste ţinuturi a cunoscut un nou şi puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie şi vigoare, moştenitor al marilor virtuţi şi tradiţii ale glorioşilor săi înaintaşi — poporul român". Cercetările arheologice întreprinse pe întreg teritoriul Daciei romane, în Dobrogea, ca şi evidenţierea fenomenului romanizării în teritoriile dacilor liberi din primele secole ale erei noastre, confirmă în chipul cel mai elocvent profundul adevăr al punctului de vedere exprimat de Conducătorul României Socialiste.

Însemnătatea pe care conducerea de partid, personal tovarăşul Nicolae Ceauşescu, o atribuie cercetării istoriei vechi a patriei şi valorificării învăţămintelor ei pentru societatea constructoare a socialismului şi-au găsit expresia în hotărîrea de a aniversa în anul 1980 împlinirea a 2050 ani de la crearea primului stat dac centralizat şi independent din vremea lui Burebista. A fost un nou prilej, pe durata mai multor ani, de a intensifica investigaţiile privind începuturile vieţii statale pe teritoriul României şi de a integra tezaurului de cunoştinţe istorice o impresionantă cantitate de documentaţie nouă. Şi tot în 1980, cînd Preşedintele ţării noastre a acordat înaltul său patronaj lucrărilor marelui Congres internaţional de ştiinţe istorice desfăşurat la Bucureşti, el punea în faţa istoricilor veniţi din întreaga lume un îndemn generos de a studia trecutul în mod obiectiv şi de a urmări neîncetat cauza apropierii dintre popoare, în spiritul ideilor exprimate în repetate rînduri: „Valoarea unei istorii cu adevărat ştiinţifice constă în înfăţişarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conştiinţei de sine a poporului, a claselor, înmănunchind experienţa de viaţă şi de luptă a maselor şi a conducătorilor".

Recent, în magistrala expunere a tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român din iunie 1982, problemele actuale ale cercetării istorice şi ale valorificării acestor cercetări şi-au primit o nouă şi strălucită analiză, de la aspectele de fond şi pînă la acelea ale cadrului organizatoric. „Va trebui să avem o istorie unitară", aprecia Secretarul general al Partidului, arătînd totodată că „este de asemenea necesar să intensificăm activitatea de elaborare a istoriei poporului român în spiritul concepţiei materialist-dialectice şi istorice,

redînd — pe baza datelor, a documentelor, a realităţii — viaţa, munca şi lupta sa din cele mai vechi timpuri pînă în anii construcţiei socialiste".

Documentele amintite aici ca şi multe altele, precum şi întreaga activitate patriotică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, reprezintă pentru frontul cercetătorilor şi specialiştilor din domeniul arheologiei şi istoriei vechi un izvor nesecat de învăţăminte şi îndreptări în activitatea de zi cu zi pentru realizarea sarcinilor mărețe trasate de Partid. Cu prilejul celei de-a 65-a aniversări a zilei de naştere şi la împlinirea a cinci decenii de rodnică şi neîntreruptă activitate revoluţionară pusă în slujba poporului şi a ţării, vă dorim, mult stimate şi iubite tovarăşe Nicolae Ceauşescu, mulţi ani, multă sănătate şi multă putere de muncă pentru a ne conduce pe acelaşi drum, spre binele şi măreţia României socialiste.

A XXXV-A ANIVERSARE A REPUBLICII

Republica noastră împlineşte trei decenii şi jumătate de existenţă. Instaurarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947 reprezintă unul din marile evenimente ce au încununat lupta poporului român pentru eliberare naţională şi socială.

De-a lungul marilor bătălii sociale și politice, care unesc într-un unic proces revoluţionar insurecţia armată din august 1944, instaurarea guvernului revoluţionar democratic de la 6 martie 1945 și proclamarea Republicii la 30 decembrie 1947, Partidul Comunist Român a făcut cu strălucire dovada capacităţii sale de a-şi elabora linia politică, pornind de la realităţile ţării noastre și de la cerinţele fiecărei etape istorice.

,,Odată cu înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii la 30 decembrie 1947, România a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale. Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare şi celelalte categorii de oameni ai muncii şi instaurarea regimului de democraţie populară marchează trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluţiei socialiste''.

Actul de la 30 decembrie 1947 a avut un răsunet larg în conștiinţa poporului, care și-a manifestat bucuria, speranţa, încrederea că începe o epocă nouă, că prin instaurarea celei mai democratice forme de guvernămînt din istoria patriei apăreau zorile unor vremuri de libertate, de bunăstare, de demnitate. Deplin îndreptăţite au fost acele speranţe. Cu trei decenii și jumătate în urmă s-a inaugurat o eră nouă în istoria patriei. Atunci s-a declanșat o operă constructivă, care a cuprins toate domeniile vieţii sociale. S-au pus în valoare marile energii și resurse de creaţie ale naţiunii. Într-adevăr, cum arăta Secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Președintele Republicii Socialiste România, caracterizînd în ansamblu epoca iniţiată cu 35 de ani în urmă, ,,succesele fără precedent înregistrate în toate domeniile, demonstrează forţa socialismului, capacitatea noii societăţi, în care puterea aparţine poporului însuși, în care clasa muncitoare are rolul conducător, faptul că poporul știe să conducă mai bine, să înfăptuiască mai bine dezvoltarea societăţii, să asigure progresul economico-social''.

Din ansamblul acestei epoci se detaşează cei 17 ani care s-au scurs de la Congresul al IX-lea, cînd în fruntea partidului a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu, patriot și revoluţionar înflăcărat, a cărui activitate, caracterizată prin realism și cutezanţă, este expresia aplicării creatoare a principiilor generale ale socialismului ştiinţific la condiţiile şi tradiţiile ţării noastre. Dacă pînă în 1965 s-a manifestat o viguroasă dezvoltare n ramurile de bază ale economiei, ceea ce a permis să se construiască azele tehnico-materiale ale socialismului, în etapa următoare s-a pus ccentul, cum s-a evidenţiat şi în Raportul tovarăşului Nicolae Ceauşescu a recenta Conferinţă Naţională, pe accelerarea ritmului de dezvoltare

şi totodată pe convertirea acumulărilor cantitative într-o nouă calitate, pe mărirea eficienţei economice.

Considerînd esenţial rolul ştiinţei în dezvoltarea generală a ţării, Partidul Comunist Român a creat condiţii optime şi cadrul organizatoric corespunzător cercetării ştiinţifice. În 1949 institutele de istorie şi arheologie din Bucureşti, Cluj şi Iaşi au iniţiat sub conducerea Academiei Republicii Socialiste România un plan sistematic de cercetări arheologice, care a avut în vedere toate regiunile ţării şi toate perioadele istoriei pînă la evul mediu inclusiv. Planul s-a amplificat din an în an pînă în prezent, prin participarea la cercetări şi a muzeelor, majoritatea înfiinţate în anii Republicii. Astfel se explică succesele cercetării arheologice din România care în epoca Republicii au depăşit cu mult, atît prin volumul descoperirilor, cît prin calitatea valorificării ştiinţifice, tot ceea ce se realizase mai înainte într-un secol. Petele albe de pe harta arheologică a României au dispărut. Pentru epoci sau perioade altădată insuficient sau total necunoscute avem în prezent o bogată documentare arheologică. Imaginea evoluţiei istorice de pe teritoriul ţării noastre, de la începuturile umanităţii pînă în epoca feudală, este în prezent incomparabil mai amplă şi mai clară decît aceea pe care o aveam în trecut.

Un nepreţuit sprijin au avut, începînd din 1965, cercetările istorice, inclusiv cele arheologice din partea Secretarului general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. În Programul Partidului Comunist Român (1975), cu ocazia Congresului de tracologie (Bucureşti, 1976) şi a Congresului mondial al istoricilor (Bucureşti, 1980) ca şi în numeroase alte împrejurări, Secretarul general al Partidului a formulat magistral esenţa celor mai importante evenimente şi procese istorice din trecutul patriei noastre.

Intensificarea cercetărilor arheologice din ţara noastră a dus la acumularea unei bogate documentări. Valorificarea ştiinţifică a acesteia prin numeroase studii publicate în revistele institutelor şi ale muzeelor din ţară, publicaţii înfiinţate aproape exclusiv în anii Republicii, şi printr-un mare număr de monografii, a permis în 1960 întocmirea primei mari sinteze a întregii istorii vechi a României, *Istoria României*, volumul I. Cercetările de după 1960 au completat şi aprofundat cunoaşterea epocii vechi. Fără a putea înfăţişa în aceste rînduri amploarea rezultatelor în cercetarea arheologică românească din ultimii 35 de ani vom menţiona doar cîteva aspecte.

Descoperirile făcute în văile Dirjovului, Oltului, Dîmbovnicului şi Argeşului atestă, prin cele mai primitive unelte de piatră, o activitate umană corespunzătoare începuturilor epocii paleolitice, cu o vechime de peste un milion de ani şi totodată faptul că spaţiul carpato-dunărean a fost cuprins în aria procesului de etnogeneză. Cercetări făcute în toate regiunile României ilustrează aspecte ale vieţii materiale şi spirituale ale societăţii omeneşti din toate etapele epocii paleolitice.

Cercetări perseverente au elucidat procesul neolitizării, acel salt esenţial în istoria omenirii (apreciat pe bună dreptate drept „revoluţia neolitică") de la economia paleolitică bazată pe cules şi vînătoare la aceea de cultivare a plantelor şi creşterea animalelor domesticite. Acest proces istoric iniţiat în Orientul apropiat s-a extins apoi prin difuziune în regiunile est-mediteraniene şi în sud-estul Europei. În continuare, pe

teritoriul ţării noastre este atestată evoluţia locală din mileniul al VII-lea şi pînă în mileniul al III-lea î.e.n. a unor culturi specifice spaţiului carpato-balcanic, avînd relaţii strînse cu culturile egeo-anatoliene.

Un episod de un deosebit interes, din cadrul istoriei străvechi, îl reprezintă acele evenimente care au avut loc în perioada de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, respectiv în cursul mileniului al III-lea, cînd pe întinse zone ale Europei au pătruns grupuri de populaţii răsăritene. Sintezele etno-culturale care au luat naştere din amestecul fondului etnic local neolitic tîrziu cu populaţiile răsăritene constituie procesul de indo-europenizare ce stă la baza formării popoarelor indo-europene ale antichităţii, inclusiv a tracilor, în spaţiul carpato-balcanic.

Pe fondul culturilor perioadei de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, în cursul mileniului al II-lea î.e.n. (epoca bronzului) în spaţiul carpato-dunărean se formează un grup de culturi înrudite ce pot fi atribuite cu certitudine proto-tracilor. Acestea se remarcă prin meşteşugul metalurgiei bronzului cît şi prin arta realizării ceramicii şi a prelucrării aurului.

Spre sfîrşitul mileniului al II-lea î.e.n. în etapa de trecere la epoca fierului, cînd pe spaţii întinse ale Europei centrale şi sud-estice progresele economice au stimulat relaţii întinse între diversele grupuri etno-culturale, se constată un proces de uniformizare care în spaţiul carpato-balcanic se concretizează prin unitatea culturală corespunzătoare în mod evident grupului neamurilor trace. În evoluţia ulterioară grupul tracilor nordici (carpato-dunăreni) intră spre mijlocul mileniului I î.e.n., în lumina istoriei scrise, cînd sînt desemnaţi cu termenul de geţi.

Cele prezentate mai sus în modul cel mai sumar sînt rezultatul acumulării şi studierii unui vast material documentar de natură arheologică. Astfel cercetarea arheologică a redat istoriei cea mai mare parte din istoria umanităţii, considerată mai înainte „preistorie", pentru care informaţiile scrise lipsesc cu desăvîrşire.

Începînd cu sfîrşitul secolului al VI-lea î.e.n. studiul istoriei spaţiului „geto-dacic" beneficiază şi de existenţa informaţiilor scrise. Arheologia completează însă în mod substanţial tabloul evoluţiei istorice. Vasile Pârvan a adus, încă din 1926, în *Getica*, contribuţii importante la istoria geto-dacilor în ciuda penuriei de date arheologice. Documentarea arheologică de care dispunem în prezent pentru studiul istoriei geto-dacilor este imcomparabil mai bogată decît în vremea lui Pârvan. Istoria geto-dacilor şi respectiv a dacilor ca atare poate fi urmărită, pe date arheologice incontestabile, din secolul al VI-lea î.e.n. şi pînă în secolul al III-lea e.n. Geto-dacii au populat întreg spaţiul carpato-danubiano-pontic, jucînd un rol de prim ordin în sud-estul Europei.

Pentru secolele VI-V î.e.n. arheologia evidenţiază individualizarea grupului etno-cultural getic şi relaţiile sale cu grecii din colonii (Histria, Tomis, Callatis) şi de asemenea cu sciţii şi ilirii. În secolele IV-III î.e.n. geto-dacii sînt organizaţi în formaţiuni politice de genul uniunilor tribale ca aceea a lui Dromichetes, care înfruntă pe macedoneni pentru apărarea libertăţii. Epoca de maximă dezvoltare a societăţii geto-dace s-a manifestat în secolele I î.e.n.-I e.n., prin nivelul general al culturii materiale şi spirituale, în cadrul unei culturi unitare în întreg spaţiul carpato-dunărean. Prin organizerea lor social-politică geto-dacii reprezentau principala forţă din sud-estul Europei, forţă care s-a evidenţiat în mod

strălucit sub conducerea celor două mari personalități: Burebista, primul unificator al poporului geto-dac, și Decebal, conducătorul luptei eroice împotriva Imperiului roman.

Cercetările documentează în mod amplu cultura romană și efectele stăpînirii romane în Dacia și totodată continuitatea etnică a dacilor atît în interiorul provinciei romane, cît și în afara provinciei (dacii liberi).

Problema împletirii celor două culturi și a continuității daco-romanilor după încetarea stăpînirii romane din Dacia, precum și problema formării poporului român și-au obținut rezolvarea cea mai clară grație cercetărilor arheologice din anii Republicii. În secolele V-VII pe tot cuprinsul țării noastre s-a dezvoltat o cultură unitară (Ipotești-Cîndești-Bratei) care ilustrează contopirea etno-culturală daco-romană.

Pentru secolele VIII-IX un vast material arheologic atestă o civilizație unitară ce reprezintă vechea cultură românească.

Aceste rezultate ale cercetărilor de arheologie și de istorie veche, cercetări care au devenit posibile la această amploare doar în condițiile pe care le-au creat marile transformări din țara noastră, dintre care face parte și proclamarea în urmă cu 35 de ani a Republicii, subliniază legătura organică și indestructibilă dintre toate ramurile activității umane și noul cadru social și politic în care ele se desfășoară.

CÎMPIA BRĂILEI ÎN SECOLELE V—III Î.E.N. — DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ŞI INTERPRETĂRI ISTORICE*

DE

VALERIU SÎRBU

Aşezat în sud-estul ţării, judeţul Brăila [1] cuprinde partea de est a Cîmpiei Române şi Balta Brăilei. Fiind o zonă de cîmpie el are, în general, un relief monoton, singurele accidente de teren fiind reprezentate de apele curgătoare, crovurile şi depresiunile lacustre. Clima este temperat continentală, cu veri călduroase şi ierni friguroase — media de cca 10° C. Reţeaua hidrografică cuprinde atît ape curgătoare — Dunărea, Siretul, Călmăţuiul —, cît şi lacuri de stepă şi luncă, cu apă dulce sau sărată. În trecut, vegetaţia caracteristică era reprezentată prin stepă în zonele de cîmpie şi prin vegetaţie de luncă şi baltă în luncile rîurilor şi Balta Brăilei. Vegetaţia lemnoasă este relativ puţină şi cuprinde îndeosebi pădurile de luncă.

Necesităţile de hrană ale comunităţilor omeneşti erau suplimentate prin vînatul existent în pădurile de luncă, în stepă şi baltă şi prin pescuitul în apele curgătoare şi lacuri. Astfel, zona Brăilei a putut asigura în decursul istoriei condiţii prielnice de viaţă, îndeosebi în apropierea apelor, unde, dealtfel, se plasează şi descoperirile arheologice.

Totodată, această parte a ţării este o adevărată placă turnantă, o punte de legătură între lumea răsăriteană şi cea sudică, trăsătură ce a imprimat dezvoltării istorice din această zonă o pecete caracteristică.

Dacă pentu Hallstatt-ul timpuriu (cultura Babadag) şi mijlociu (cultura Basarabi) există descoperiri în zona menţionată — Baldovineşti, Brăiliţa, Spiru Haret, Suţeşti — pentru secolele VI—V î.e.n nu avem încă nici o semnalare certă [2]. Faptul este oarecum surprinzător deoarece grupul cultural Bîrseşti este atestat atît în Vrancea [3] cît şi, mai sporadic, în nordul Dobrogei [4].

Considerăm că dispariţia culturii Basarabi, la sfîrşitul sec. VII — începutul sec. VI î.e.n., din zona Brăilei, se datorează, probabil, presiunii

* Studiul de faţă reprezintă o dezvoltare a comunicării prezentată de noi la Sesiunea organizată de Muzeul judeţean de istorie din Focşani în decembrie 1980.

[1] P. Gîştescu, I. S. Giurescu, *Judeţul Brăila*, Bucureşti, 1973, de unde am preluat datele privind cadrul geografic, relieful, clima, flora şi fauna.

[2] N. Harţuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecţiei de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, p. 18—19.

[3] S. Morintz, Materiale, 2, 1956, p. 219—244 ; Idem, Materiale, 5, 1959, p. 355—360 ; Idem, Materiale, 7, 1961, p. 201—206 ; Idem, Dacia, N.S., 1, 1957, p. 117—132.

[4] G. Simion, Thraco—Dacica, 1, 1976, p. 144—145, fig. 2/1—5 ; I. Oberländer-Tîrnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 59, pl. 3/5.

S C I V A, tomul 34, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1983, p. 11—41

şi prezenţei scitice, deşi nu avem încă nici o descoperire scitică din această vreme. Existenţa în secolele VI—V î.e.n. a pieselor scitice în zona subcarpatică este dovedită, mai ales, de cercetările de la Bîrseşti şi Ferigile. Sebastian Morintz, autorul săpăturilor de la Bîrseşti, consideră că în acest grup cultural „elemente tipic tracice predomină, iar numeroasele elemente scitice dovedesc o puternică influenţă[5]". După opinia lui A. Vulpe, la Ferigile, influenţele răsăritene îşi fac apariţia la sfîrşitul sec. VII î.e.n., dar punctul de maximă influenţă scitică se situează în sec. VI î.e.n.[6]. În Moldova există numeroase piese scitice, ca şi morminte de înhumaţie, atribuite prezenţei sau influenţei culturale exercitate de sciţi[7]. În recenta monografie a lui V. Vasiliev privind sciţii agatîrşi din Transilvania se susţine prezenţa unei populaţii scitice nord-pontice, în zona Mureşului superior şi mijlociu, de la începutul sec. VI pînă la mijlocul sec. V î.e.n., cînd asimilarea ei este evidentă[8].

După cum am arătat, în Cîmpia Brăilei lipsesc, pînă în prezent, descoperirile scitice vechi din sec. VI î.e.n. Există însă astfel de descoperiri din secolele V—IV î.e.n. Pentru a le determina şi a putea stabili raportul lor cu cele getice vom analiza în continuare toate descoperirile databile în secolele V—III î.e.n. din zona menţionată.

Baldovineşti[9] (com. Vădeni). Punctul „marele semicerc". De pe terasa din spatele gării s-au recoltat fragmente ceramice getice modelate cu mîna şi de amfore greceşti. Ceramica autohtonă constă din fragmente de borcane ornamentate cu brîuri alveolate, din pastă comună cu cioburi pisate, şi un fragment de cupă cu picior modelat cu mîna. Există şi cîteva fragmente de amfore greceşti de culoare cărămizie, cu mică în pastă, probabil din Thasos. Pe baza ceramicii getice şi greceşti se documentează existenţa unei aşezări getice, probabil, din secolele IV—III î.e.n.

Berteştii de Jos[10]. În 1977, cu ocazia construirii unui canal de irigaţie s-a tăiat un tumul ce conţinea un mormînt de înhumaţie, aflat la cca 2 m sub baza movilei. Din mormînt, pe lîngă scheletul uman şi unul de cal, s-au mai recuperat : o hidrie grecească miniaturală, o mărgică amforoidală din sticlă, o fusaiolă de lut şi cîteva fragmente atipice de bronz. Hidria (î = 9 cm, d.g. = 1,5 cm, d. max. = 6 cm, d.f. = 1,3 cm) modelată la roată din pastă foarte fină de culoare gălbuie-cărămizie, are corpul ovoidal, terminat într-un suport (astăzi rupt). Are o tortiţă verticală şi alte două orizontale, ultimele lipite de corp (fig. 11/6). O piesă similară

---

[5] S. Morintz, Materiale, 6, 1959, p. 235.

[6] Alex. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967 ; Idem, MemAntiq, 2, 1970, p. 115—215 ; Idem, Danubius, 8—9, 1979, p. 93—123.

[7] C. Iconomu, CercetIst. Iaşi, 6, 1975, p. 55—68 ; C. Buzdugan, CercetArh. Buc., 2, 1976, p. 239—273 ; V. Mihăilescu-Bîrliba, Thraco—Dacica, 1, 1976, p. 109—116 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iaşi, 1978, p. 110—111.

[8] V. Vasiliev, *Sciţii agatîrşi pe teritoriul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1980 ; Vezi însă şi opiniile lui Alex. Vulpe din MemAntiq, 2, 1970, p. 198—200 şi 204—212 şi E. Moscalu, Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 23—36.

[9] N. Harţuche, în *Zilele culturii brăilene*, Brăila, 1970, p. 15 ; F. Anastasiu, în *Zilele culturii brăilene*, p. 42.

[10] Piesele au fost recuperate de F. Anastasiu de la care deţinem şi informaţiile privind condiţiile de descoperire, pentru care îi mulţumim. Vezi şi N. Harţuche, Istros, 1, 1980.

s-a descoperit la Histria într-o tasare stradală de sec. IV î.e.n. [11]. Mărgica din sticlă transparentă, de formă amforoidală, este similară cu cele de la Chiscani. Pe baza hidriei greceşti mormîntul se datează în sec. IV î.e.n. şi este, probabil, de femeie.

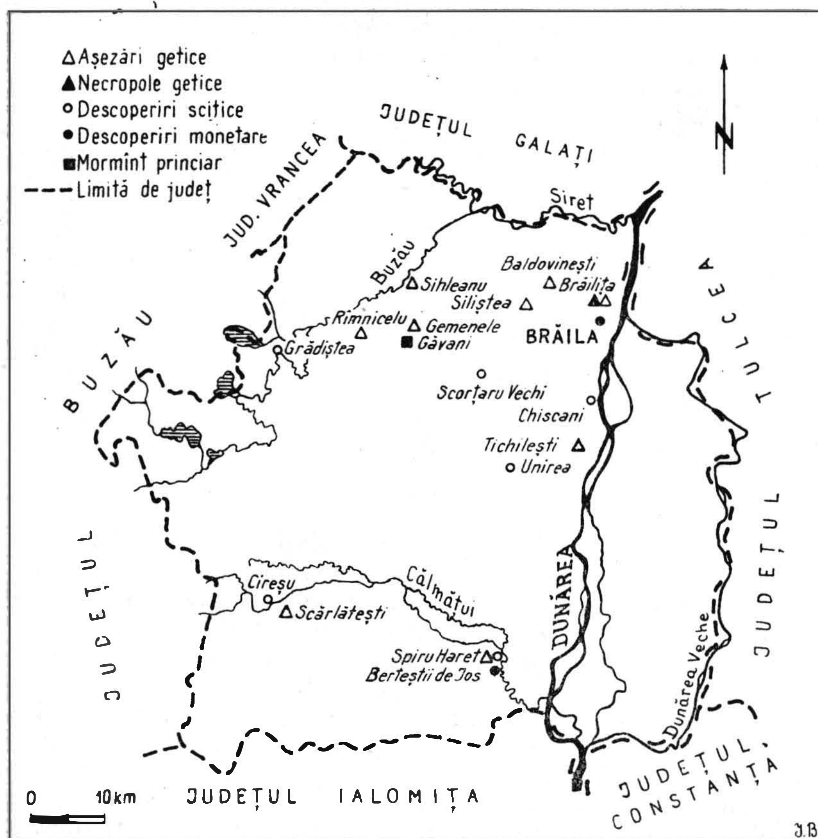

Fig. 1. Descoperiri arheologice din zona Brăilei datate în secolele V—III î.e.n.

Brăiliţa (cartier al municipiului Brăila). Aici, între alte vestigii arheologice, începînd cu neoliticul mijlociu şi continuînd pînă în secolele X—XI e.n., s-au descoperit o aşezare şi o necropolă getică [12]. Aşezarea [13], situată pe terasa superioară a Dunării, a fost afectată de lucrările unor cărămidării şi parţial distrusă. Prin cercetările de salvare întreprinse aici, în 1965, s-a constatat existenţa unui strat de cultură getic, gros de 40—70 cm, din care s-au recoltat fragmente ceramice autohtone şi greceşti. Într-un

---

[11] Informaţie primită de la Catrinel Domăneanţu, pentru care îi mulţumim.

[12] N. Harţuche, F. Anastasiu, *Brăiliţa*, Brăila, 1968, p. 29—37 ; F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 40—41, 44—46, 47—53.

[13] N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 29—31.

mal al terasei, afectat de cărămidării, s-au mai observat urmele unei locuinţe, cu resturile unei vetre de foc deranjată şi s-au adunat fragmente ceramice.

Ceramica autohtonă [14] este modelată atît cu mîna, cît şi la roată, în proporţii aproape egale. Ceramica modelată cu mîna din pastă poroasă cu cioburi pisate este reprezentată prin următoarele forme : borcane cu gîtul relativ înalt şi buza evazată, vase mari cu corpul aproape cilindric, capace tronconice cu mîner de forma unui buton puternic albiat

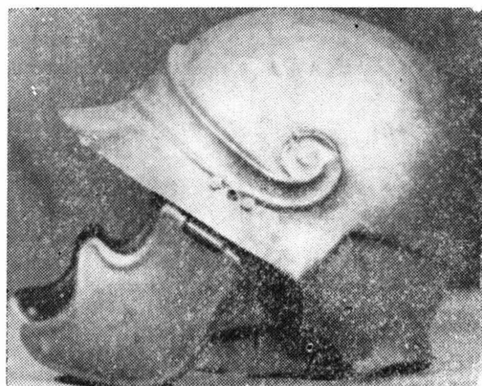

Fig. 2. Găvani. 1 coif din bronz ; 2 aplică zoomorfă.

(fig. 7/3). Din pastă semifină şi fină sînt modelate cupe cu picior (fig. 7/2), căni, cu slip negru sau portocaliu lustruit. Decorul ceramicii modelate cu mîna constă din brîuri alveolate, unele întrerupte de proeminenţe, din butoni, proeminenţe sau linii lustruite (fig. 6/2, 5, 6).

Ceramica lucrată la roată este din pastă fină, omogenă, arsă reducător, de culoare cenuşie, sau oxidant, de culoare gălbuie-portocalie (foarte puţină). Formele principale sînt : castroane şi străchini cu pereţii evazaţi şi buza arcuită spre interior şi cu fundul inelar, căni cu toarte bandate sau torsionate, cupe cu picior, oale cu buza evazată şi imitaţii de kantharoi. Notăm şi un fragment de strecurătoare cu buza înaltă şi evazată. Decorul ceramicii modelate cu roata constă din linii incizate, orizontale sau în val, îndeosebi pe exteriorul buzei castroanelor şi străchinilor, din caneluri late, impresiuni oblice şi linii lustruite (fig. 6/7—9). La diverse, menţionăm o fusaiolă tronconică şi o greutate pentru plasa de pescuit.

Ceramica getică descoperită aici este similară cu cea descoperită în unele aşezări şi necropole din Dobrogea, datînd din secolele IV—III î.e.n. : Tulcea („La tabără") [15], Enisala [16], Dobromirul din Vale [17], Nicolae Bălcescu [18], Fîntîna Mare [19] etc.

---

[14] *Ibidem*, p. 29—30 ; F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 47—49 ; M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 45, pl. 11/3—5, 7, 13/1, 3, 8, 14/2—5. Ceramica autohtonă constă din cca 100 de fragmente provenind de la 24—28 vase.

[15] V. H. Bauman, Peuce, 4, 1975, p. 219, pl. 2/2—16.

[16] G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 63—129.

[17] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 25—27, pl. 6/1, 3, 6, 15/2.

[18] *Ibidem*, pl. 4/4, 5/3, 5, 16/1—2, 17/2.

[19] *Ibidem*, pl. 7/4—5, 15/3.

Ea este evident deosebită de ceramica clasică geto-dacică, lipsind formele specifice acesteia: fructierele, chiupurile, ceramica pictată, imitaţiile după bolurile „deliene" sau kantharoii elenistici. În acest sens, notăm că nu există forme similare cu cele descoperite în aşezarea de la Grădiştea — ca să nu cităm decît exemplul cel mai apropiat — al cărei început se plasează după mijlocul sec. II î.e.n. [20].

Importurile ceramice greceşti, inventariate sau publicate ca provenind de la Brăiliţa, constau, îndeosebi,din fragmente de amfore şi apoi dintr-un fragment de bol delian original, un fragment de strachină şi unul de kantharos [21].

Fragmentul de bol delian (d.g. = 7 cm, î = 4,1 cm) are corpul hemisferic și buza trasă spre interior, fiind modelat din pastă fină, omogenă, de culoare cărămizie-roșietică, cu angobă roşietică şi firnis maroniu-închis pe chenar și buză. Chenarul este ornat cu flori avînd opt petale lanciforme, iar partea superioară a corpului cu un şir de flori cu opt petale. Bolul este un produs din aria deliană şi datează din sec. II î.e.n., probabil din prima lui jumătate [22] (fig. 7/5).

Fragment de strachină (d.g. = 11 cm, î = 8,2 cm) din pastă fină de culoare gălbuie, cu angobă gălbuie-alburie, avînd vopsea roșie pe partea superioară a buzei şi în interior, spre fund. Este de formă hemisferică cu buza uşor arcuită spre interior și marginea rotunjită. Datează din secolele IV—III î.e.n. [23].

Fragment de kantharos (î = 5,2 cm, d.g. = 2,7 cm) din pastă fină, omogenă, de culoare cărămizie cu firnis negru atît în interior, cît şi la exterior. Este decorat, sub buză, cu o linie orizontală cu vopsea albă sub care se află un şir de motive în forma unor picături, realizate prin îndepărtarea firnisului. Fragmentul datează din sec. III î.e.n. [24] (fig. 7/6).

Fragmentele de amfore [25] constau din: 23 de toarte ştampilate, 32 de toarte neştampilate, 10 picioare, 3 gîturi şi cca 100 de fragmente de corp. Judecînd îndeosebi după numărul toartelor ştampilate şi neştampilate, numărul amforelor, inventariate şi publicate ca provenind de la Brăiliţa, este de minimum 45 exemplare. Întrucît ştampilele de pe amforele greceşti (Thasos—8, Rhodos—10, Sinope—4, neidentificată—1) au fost

---

[20] V. Sîrbu, F. Anastasiu, Materiale, 13, 1979, p. 101—103; Idem, Materiale, 14, 1980, p. 209—218; Idem, Istros, 1, 1980, p. 157—175.

[21] F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 50; M. Turcu, *op. cit.*, pl. 17/8.

[22] R. Ocheşanu, Pontica, 2, 1969, p. 219, fig. 8 (nr. 7).

[23] Starea lui fragmentară nu ne-a permis o datare exactă.

[24] P. Alexandrescu, *Histria*, II, Bucureşti, 1966, p. 190, tum. 26/4, pl. 93/1.

[25] Am exclus amforele prezentate de N. Harţuche şi F. Anastasiu în *Catalogul selectiv*..., nr. cat. 407 şi 408, ce nu apar în publicaţiile anterioare ale autorilor menţionaţi ca provenind de la Brăiliţa (*Brăiliţa*, în *Zilele culturii brăilene*, Repertoriul...), unde se menţionează numai „fragmente de amfore". De asemenea, ştampilele publicate de noi la nr. 21—22 (Istros, 1, 1981, p. 148) nu apar în nici una din lucrările autorilor menţionaţi dar sînt inventariate (Nr. inv. 6.197 şi 6.200) ca provenind de la Brăiliţa şi publicate astfel de M. Turcu, *op. cit.*, pl. 18/1—2. Apreciem că ele au fost, din eroare, introduse în cele descoperite aici din lotul de amfore şi toarte ştampilate provenind din Callatis prin donaţia Paul Bălcănescu. Nici celelalte importuri greceşti, nici ceramica getică nu permit o datare atît de tîrzie a sfîrşitului aşezării de la Brăiliţa — în a doua jumătate a sec. II î.e.n. — cum ar indica cele două ştampile din Sinope. Este posibil ca şi alte amfore şi fragmente provenind din Dobrogea să se fi amestecat, în depozit, cu cele de la Brăiliţa.

recent publicate de noi, nu le vom mai prezenta, ci numai noile datări propuse de M. Debidour, Iu. S. Badalianţ şi I. B. Braşinski [26].

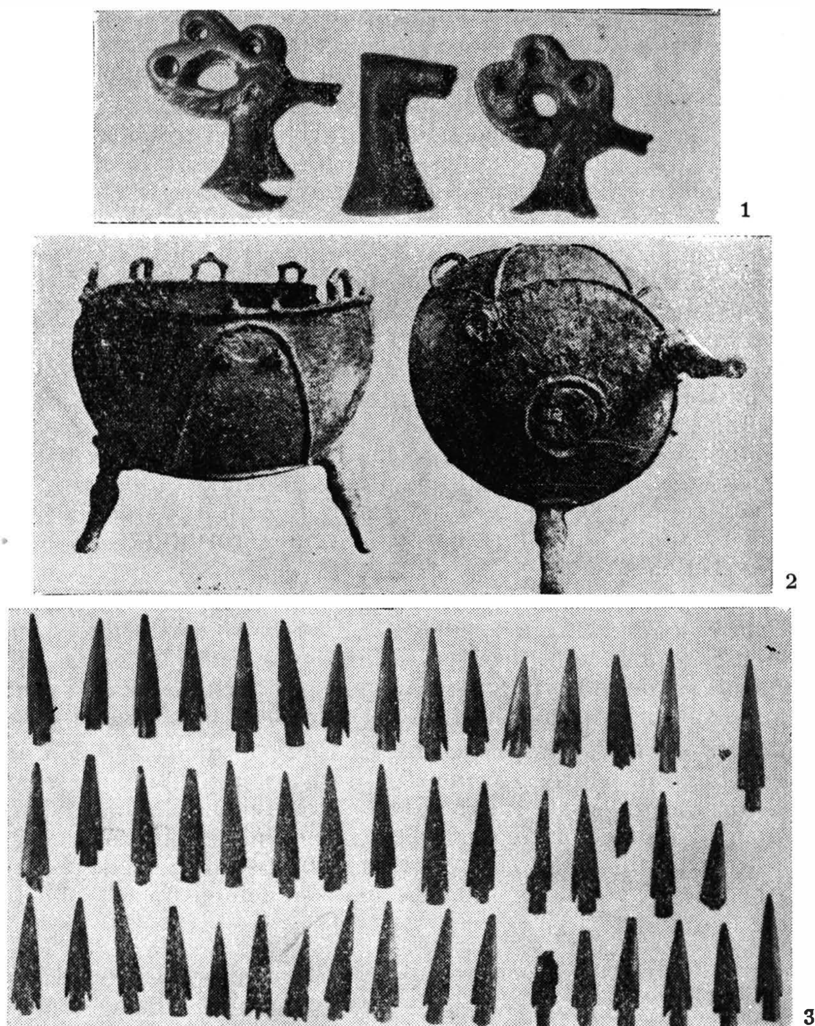

Fig. 3. Piese scitice. 1 Cireşu, vîrfuri de baldachin; 2 Scorţaru Vechi, cazan de cult; 3. Unirea, vîrfuri de săgeţi.

În ceea ce priveşte provenienţa amforelor de la Brăiliţa ele aparţin următoarelor tipuri [27]: Thasos (cca 15 exemplare), Rhodos (cca 12 exemplare), Sinope (minimum 4 exemplare), Soloha (minimum 2 exemplare),

[26] V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 137—155. Pentru noile datări vezi: M. Debidour, BCH, Suppl. 5, 1979, p. 269—314, Iu. S. Badalianţ, SA, 2, 1980, p. 161—166, I. B. Braşinski, *Antičny gorod*, Moscova, 1963, p. 132—145.

[27] Pentru tipologia amforelor vezi I. B. Zeest, *Keramičeskaja tara Bospora* (MIA, 85), Moscova, 1960. Desigur, determinarea provenienţei fragmentelor de amfore este o operaţiune dificilă şi poate duce la unele erori dar, şi în aceste condiţii, ea este necesară.

Knidos (1 exemplar) şi peste 10 exemplare din alte centre pontice greu de determinat precis datorită lipsei ştampilelor şi stării lor fragmentare. Desigur, piesele cele mai sigure pentru încadrarea aşezării le reprezintă ştampilele de amfore. Ştampilele de Thasos se încadrează între 350—250 î.e.n. (2 între 350—325 î.e.n., 1 cca 300 î.e.n., 4 între 300—250 î.e.n. şi 1 cca 350—250 î.e.n.), cele din Rhodos între 250—165 î.e.n., iar cele din Sinope după noua datare propusă de I. B. Braşinski între 220—100 î.e.n.

Toate fragmentele de amfore greceşti aparţin unor tipuri de amfore ce se încadrează din sec. IV î.e.n. pînă la începutul sec. II î.e.n.

După cum arătam anterior, şi ceramica getică descoperită aici se încadrează în aceste limite cronologice, ea fiind evident deosebită de ceramica din perioada clasică geto-dacică.

Deci, pe baza analizării întregului inventar publicat şi inventariat ca provenind de la Brăiliţa, această aşezare se datează de la mijlocul sec. IV î.e.n. pînă la mijlocul sec. II î.e.n.

De remarcat numărul, probabil aproape dublu, al amforelor faţă de cel al vaselor autohtone (peste 45 faţă de 24—28) inventariate sau publicate ca provenind de la Brăiliţa, fenomen mai mult decît surprinzător şi neîntîlnit în nici o aşezare getică din stînga Dunării. Menţionăm că importurile greceşti — ca dealtfel şi ceramica getică — n-au fost descoperite în complexe închise (locuinţe, gropi), ci răspîndite în stratul cultural (reamintim că nu s-a păstrat decît un rest de locuinţă într-un mal) sau recoltate de la suprafaţă. La Brăiliţa, ţinînd cont de poziţia sa, putea să existe un loc de difuzare a produselor greceşti spre interiorul ţării.

Necropola [28] se află la cca 400 m nord-vest de aşezare, gropile mormintelor, a căror adîncime varia între 0,80—1,60 m (exceptînd M.8), străpungînd stratul cultural Babadag. Din necropolă, distrusă şi ea de exploatările cărămidăriilor, s-au salvat numai 11 mormite (2 descoperite fortuit) între 1956—1968. M.6. şi M. 10 se aflau la cca 100 m spre nord-vest de celelalte morminte.

În continuare vom prezenta, succint, mormintele şi inventarul lor.

Mormîntul nr. 1 se afla într-o groapă cu diametrul de 1 m, inventarul consta din amfora-urnă, o căniţă drept capac, un castron ca ofrandă, plăsele din os de la un mîner de cuţit. Amfora-urnă (î = 40 cm, d = 20 cm) din argilă fină cu nisip şi mică, cu angobă cărămizie-roşietică, are corpul conic, svelt, terminat într-un picior înalt şi albiat la bază. Gîtul şi toartele lipsesc. După pastă şi formă aparţine tipului thasian şi datează din sec. IV î.e.n. [29] (fig.8/1).

Căniţa (î = 6,8 cm, d.max. = 9,1 cm) folosită drept capac este modelată la roată din pastă fină, cenuşie, iar corpul este bitronconic cu fundul plat. Gura, gîtul şi tortiţa lipsesc, fiind sparte din vechime (fig. 8/1).

Castronul (î = 10 cm, d.max. = 33 cm) este modelat cu mîna din pastă comună cu multe cioburi pisate şi mică măruntă, de culoare cenuşie, cu slip cenuşiu-brun. Fundul lipseşte. Sub buză are două proeminenţe-apucători plate şi orizontale (fig. 8/3). Mormîntul, avînd în vedere ceramica, se datează în sec. IV î.e.n.

---

[28] N. Hartuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 31—37; F. Anastasiu, *op. cit.* p. 44—46.

[29] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 143—147, pl. 7—11; M. Lazarov, *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, 2, Bucureşti, 1980, p. 174, tip intermediar între „C" şi „E".

3 — c. 2728

Mormîntul nr. 2, aflat la adîncimea de 1,20 m, conţinea doar amfora-urnă cu gura înclinată spre nord-est.

Amfora (î = 38 cm, d.g. = 7 cm, d.max. = 20 cm) din argilă fină, nisipoasă, de culoare cărămizie, cu angobă cărămizie-gălbuie are corpul tronconic, fundul terminat într-un picior tronconic. Toartele (una lipsind

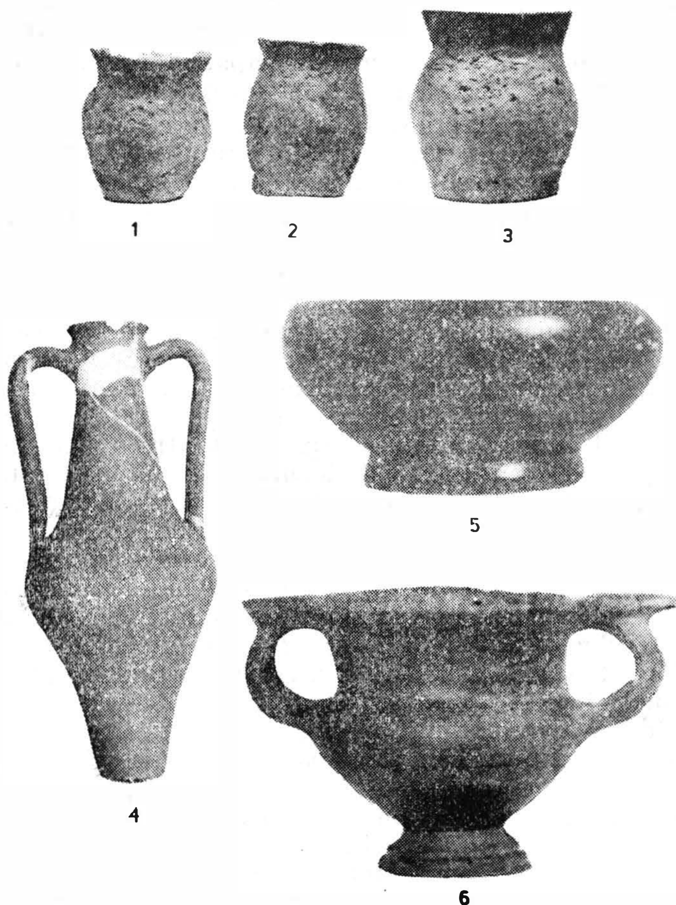

Fig. 4. Chiscani. Necropola scitică: 1—3 vase scitice; 4 amforă din Thasos; 5—6 bol şi kantharos attice.

din vechime sînt uşor supraînălţate şi ovale în secţiune, cu o canelură longitudinală. Are ştampilă englifică pe gît, rotundă, unde are literele „Σω". După formă şi ştampilă provine din Heracleea Pontică şi datează din sec. IV î.e.n. [30] (fig. 8/2). Amfore similare s-au descoperit şi la Islam Geaferca [31], Tuluceşti [32] şi Pietroiu [33].

---

0 I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 158, pl. 22/43.
1 Exp. Bujor, SCIV, 12, 1961, 1, p. 85—92.
2 I. T. Dragomir, RevMuz, 6, 1969, 2, p. 165, fig. 1/2—3.
3 C. Muşeţeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia, N. S., 22, 1978, p. 173—300, fig. 4/8.

Mormîntul nr. 3, aflat la adîncimea de 1,60, m conținea un vas-urnă modelat cu mîna (distrus) și o amforă depusă ca ofrandă.

Amfora (î = 55 cm, d.g. = 7,5 cm, d.max. = 23 cm, d.f. = 4,5 cm) din argilă fină cu mică, de culoare roșietică, cu angobă roz-gălbuie are corpul tronconic, terminat într-un picior albiat la bază. După pastă și formă aparține tipului thasian și datează din sec. IV î.e.n.—prima jumătate a sec. III î.e.n. [34].

Mormîntul nr. 4 se găsea la adîncimea de 1,05 m și conținea castronul-urnă și o cană depusă ca ofrandă.

Castronul (î = 19 cm, d.g. = 20 cm, d.f. = 13 cm, d.max. = 23 cm) este modelat cu mîna din pastă cu cioburi pisate, acoperită cu slip gălbui cu pete brune și cenușii, nelustruită. Pe mijlocul corpului are aplicate patru proeminențe — apucători, dispuse în cruce, iar între ele, mai sus, patru semne în relief ca niște virgule. Este asemănător cu unele vase descoperite la Enisala [35] și Zimnicea [36]. Avînd în vedere forma și analogiile se datează în sec. IV î.e.n. (fig. 8/5).

Cană (î = 12,8 cm, d.g. = 8 cm, d.max. = 8,7 cm, d.f. = 5,5 cm) modelată cu mîna din pastă semifină, gălbuie-cărămizie, acoperită cu slip gălbui cu urme de lustruire. Pe toartă are o canelură longitudinală, adîncă (fig. 8/4). Mormîntul datează, după inventar, din sec. IV î.e.n.

Mormîntul nr. 5 a apărut la adîncimea de 1,35 m și conținea numai vasul-urnă. Acesta (î = 26 cm, d.max. = 18 cm, d.f. = 11 cm) este modelat cu mîna din pastă semifină, arsă incomplet, acoperită cu slip cenușiu bine lustruit. Gura vasului lipsește fiind spartă din vechime, spărtura fiind netezită. Pe zona diametrului maxim are aplicate două tortițe orizontale, ovale în secțiune, între care se aflau 2 proeminențe. Vasul este similar cu unele de la Zimnicea [37] și datează, probabil, din sec. IV î.e.n. (fig. 9/1).

Mormîntul nr. 6, descoperit la cca 100 m nord-vest de celelalte morminte, avea oasele încinerate așezate direct pe fundul gropii, la cca 1,30 m adîncime, lîngă care se afla depusă ca ofrandă o cană-oenochoe, a cărei parte superioară lipsește [38]. Cana (î = 18 cm — zona originală, d.max. = 17 cm, d.f. = 10,7 cm) este modelată la roată din pastă fină, gălbuie-cărămizie cu angobă lustruită. Este decorată cu o linie orizontală la baza gîtului, una în val pe umăr și două perechi de linii orizontale pe corp, toate executate cu firnis brun-maroniu. La baza gîtului are un orificiu rotund, perforat după ardere (fig. 9/4). P. Alexandrescu datează această oenochoe, considerînd-o produsă la Histria, la sfîrșitul sec. VI — începutul sec. V î.e.n. [39].

Mormîntul nr. 7, găsit la adîncimea de 1,40 m, conținea doar urna așezată pe fundul gropii. Urna (î = 28 cm, d.g. = 12,5 cm, d. max. = 23,5 cm, d.f. = 14,5 cm) este modelată cu mîna din pastă semifină, brună în spărtură, acoperită cu slip gălbui-cărămiziu, nelustruit. Pe partea

---

[34] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 146, pl. 10/24 a, p. 147, pl. 11/24; M. Lazarov, *op. cit.*, tip. „C" combinat cu „E".

[35] G. Simion, *op. cit.*, p. 152, fig. 5/4.

[36] A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 40, fig. 19/8.

[37] *Ibidem*, p. 34, 37—38, fig. 22/1—3.

[38] N. Harțuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 32; F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 45.

[39] P. Alexandrescu, Thraco—Dacica, 1, 1976, p. 117.

superioară are dungi verticale de vopsea maronie, iar la baza gîtului un mic brîu în relief, crestat fin, ce se întinde numai pe jumătate din circumferinţă. Ca formă vasul imită amforele greceşti arhaice şi are analogii în

Fig. 5. Chiscani. Necropola scitică: 1 akinakes; 2—3 ataşă şi suport de bazin grecesc; 4 cuţit; 5 vîrf de săgeată; 6 inel; 7 brăţară; 8 mărgele; 9—10 clopoţei. 1, 4, 5 fier; 2, 3, 6, 7, 9, 10 bronz; 8 sticlă şi pastă sticloasă.

necropola de la Zimnicea, în morminte de sec. IV î.e.n. [40] (fig. 9/2).

Mormîntul nr. 8 reprezintă un tip deosebit de mormînt avînd puţ de coborîre (d = 1,50 m) pînă la adîncimea de 2,50 m, cu trepte pe latura

[40] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 21—22, fig. 18/12.

de est, coridor (dromos) orientat est-vest (l = 2,10 m, î = 0,80 m) şi cameră funerară dreptunghiulară (L = 2,10 m , î = 1,40 m, l = 1,15 m) [41]. În centrul camerei, direct pe podea, erau aşezate oasele calcinate acoperite cu fragmente ceramice dintr-o jumătate de castron (1), un castron bitronconic (2) şi o amforă lîngă peretele de sud şi un alt castron în colţul de nord-est (3). Acest tip de mormînt este des întîlnit la tracii sudici [42] şi constituie o dovadă a legăturilor şi influenţelor dintre geţii nord-dunăreni şi tracii sudici.

Castronul fragmentar (1), aşezat peste oasele cremate, este modelat cu mîna din pastă comună cu multe cioburi pisate, de culoare castanie-cenuşie.

Castron (2) (î = 26 cm, d.g. = 21 ×23,5 cm, d.max. = 27 ×24,5 cm, d.f. = 11,5 cm) modelat cu mîna din pastă comună cu cioburi pisate şi nisip, cu slip roz-gălbui în interior şi castaniu cu pete brune-cenuşii la exterior. Pe corp are patru proeminenţe — apucători, plate şi orizontale, dispuse în cruce, iar la partea superioară, între ele, patru butoni. Vasul are analogii în necropolele de la Enisala [43], Bugeac [44] şi Cernica [45], în morminte de sec. IV î.e.n. (fig. 10/1).

Castron (3) (î = 14 cm, d.g. = 27,5 cm, d.f. = 10,5 cm) modelat cu mîna din pastă semifină cu multe cioburi pisate şi slip cenuşiu în interior şi castaniu, cu o mare pată brună la exterior, lustruit. Pe buză şi umăr are prinse patru tortiţe dispuse în cruce. Îşi găseşte analogii la Răcătău [46], Zimnicea [47] şi Murighiol [48], cu vase datate în sec. IV î.e.n. (fig. 10/4).

Amforă (î = 43,5 cm, d.g. = 8 ×9,5 cm, d.max. = 20 cm) modelată din argilă cu nisip extrem de fin şi pigmenţi de mică şi slip roşietic. Imediat sub buză are o bandă orizontală (î = 1 cm), iar pe gît litera „*M*", ambele executate cu vopsea roşie. După formă şi obiceiul însemnării cu vopsea amfora este din Thasos şi datează din sec. IV î.e.n., probabil chiar din prima jumătate a lui [49] (fig. 10/3). Mormîntul datează, pe baza întregului inventar, din sec. IV î.e.n.

Mormîntul nr. 9, descoperit fortuit, a apărut la adîncimea de cca 0,80 m şi conţinea vasul-urnă, modelat cu mîna, distrus la descoperire şi un opaiţ grecesc, ca ofrandă. Acesta [50], modelat din pastă fină, omogenă, roşie-cărămizie avea partea superioară şi pereţii, parţial, acoperiţi cu firnis maroniu. Corpul era tronconic cu un cioc şi un orificiu de umplere. Decorul consta dintr-un şir de triunghiuri pe margine şi o palmetă în centru. În centrul fundului avea imprimată litera „Δ". După descriere este, pro-

---

41 N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 33—34.

42 I. Venedikov, Pulpudeva, 1, 1976, p. 56—62.

43 G. Simion, *op. cit.*, p. 152, fig. 5/9.

44 M. Irimia, Pontica, 1, 1969, p. 198, 207, fig. 4, 12.

45 E. Moscalu, SCIV, 24, 1973, 2, p. 295, fig. 44.

46 V. Căpitanu, în *Catalogul expoziţiei „Civilizaţia geto-dacilor din bazinul Siretului"* Galaţi, 1977, nr. cat. 407.

47 A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 12—13, fig. 24/16 şi 73/12.

48 Exp. Bujor, SCIV, 7, 1956, 3—4 p. 247, fig. 6.

49 V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957, p. 5 ; M. Lazarov, *op. cit.*, p. 174, apropiat de tipul „C".

50 Astăzi piesa nu se mai află în colecţiile Muzeului Brăilei. Descrierea s-a făcut după N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 34.

babil, din secolele IV—III î.e.n. F. Anastasiu menţionează şi 2 vîrfuri de săgeţi de bronz cu trei muchii, aruncate la descoperire [51].

Mormîntul nr. 10, descoperit, tot fortuit, aproape de mormîntul nr. 6, consta din urnă şi două vase depuse ca ofrandă.

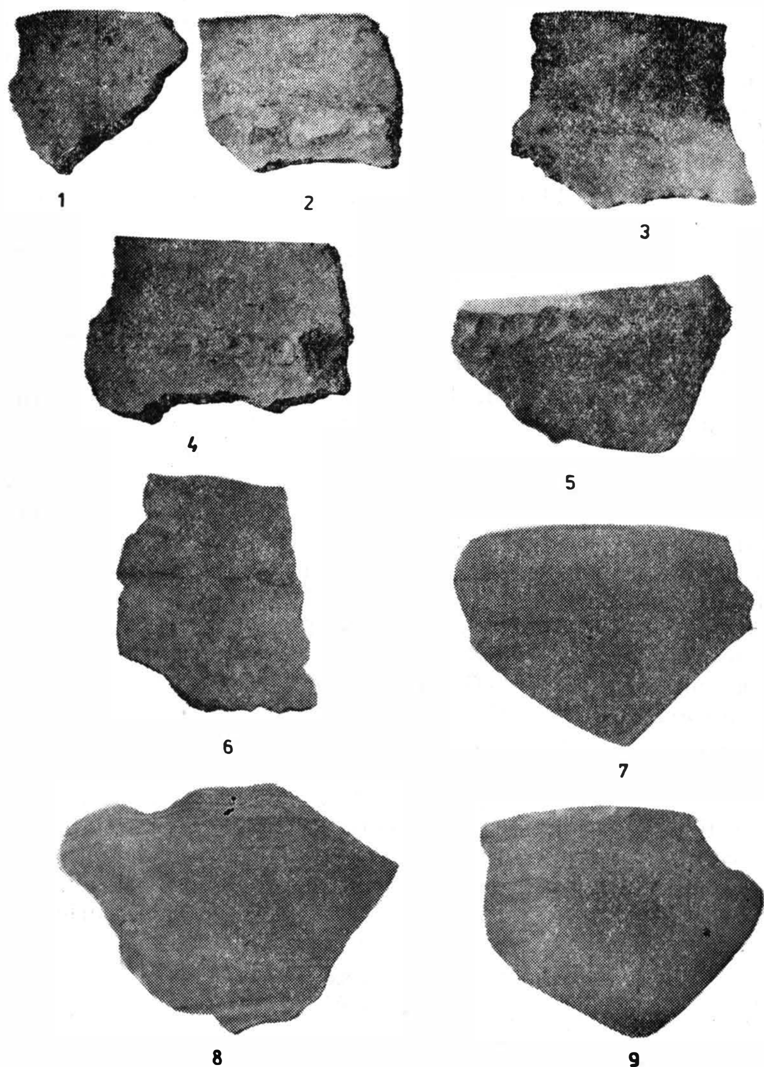

Fig. 6. Fragmente ceramice modelate cu mîna (1—6) şi la roată (7—9): 1 Baldovineşti; 2, 4—9 Brăiliţa; 3 Spiru Haret.

Borcanul-urnă (î = 20 cm, d.g. = 12,5 cm, d.f. = 11,5 cm) este modelat cu mîna din pastă comună cu multe cioburi pisate şi slip gălbui-cenuşiu cu pete mari brune în partea superioară. Pe gît are un şir orizontal de

[51] F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 53.

impresiuni executate cu unghia, întrerupt de patru proeminenţe, aşezate în cruce (fig. 10/2). Are analogii în necropolele de la Enisala [52], Bugeac [53], Cernica [54], Murighiol [55] şi Pivdennoe [56]. Este un tip de vas specific îndeosebi zonei pontice.

Borcan depus ca ofrandă (î = 38 cm, d.g. = 20 cm, d.max. = 30 cm, d.f. = 14, 5 cm) modelat cu mîna din pastă comună cu cioburi pisate, acoperită cu slip de culoare gălbuie cu pete cenuşii. Este ornamentat pe gît cu un brîu în relief alveolat, întrerupt de patru butoni tronconici, de la care pornesc, oblic, pînă aproape de fund, patru ghirlande alveolate (fig. 10/6). Borcane similare s-au descoperit la Enisala [57] şi Murighiol [58].

Strachină (î = 11 cm, d.g. = 25 cm, d.f. = 11 cm) modelată la roată din pastă fină, omogenă, cu mică măruntă, acoperită cu slip cenuşiu bine lustruit. Fundul este inelar şi perforat la mijloc (d. orificiu = 0,7 cm). Pe umăr are două toarte aplicate, aşezate orizontal şi rotunde în secţiune (fig. 10/5). Strachina imită forme de lekane greceşti. Piese similare s-au descoperit la : Enisala [59], Murighiol [60] şi Zimnicea [61], datate în sec. IV î.e.n.

Avînd în vedere cele trei vase, mormîntul datează din sec. IV î.e.n.

Mormîntul nr. 11, aflat la adîncimea de 1,10 cm, cuprinde o cană grecească folosită ca urnă, acoperită cu un fund de vas modelat cu mîna din pastă comună.

Cana-urnă (î = 20 cm, d.max. = 18 cm, d.f. = 9 cm) este modelată la roată din pastă fină, omogenă, cărămizie, cu slip fin cărămiziu, avînd pereţii foarte subţiri (4 mm). Pe corp are o bandă orizontală formată din două linii incizate. Gura, gîtul şi toarta lipsesc, fiind sparte din antichitate (fig. 9/5). Cana datează din sec. IV î.e.n., poate chiar din prima lui jumătate [62].

Deci, la Brăiliţa a fost o necropolă plană în care ritul funerar folosit este exclusiv incineraţia. Oasele incinerate au fost depuse în urne (8 cazuri) aşezate pe fundul gropii, fără nici o amenajare specială (cutii sau grămezi de piatră), iar în două morminte M 6 şi M 8 — direct pe fundul gropii (camerei funerare la ultimul). În trei morminte (M 1, M 4, M 11) urnele erau acoperite cu vase fragmentare. În total, în cele 11 morminte s-au descoperit 21 de vase, din care 14 sînt getice, iar 7 greceşti. În cinci morminte nu era decît urna, iar în celelalte se aflau cîte un vas de ofrandă (3 morminte), 2 vase de ofrandă (2 morminte) şi 3 vase de ofrandă (M 8). Nu se manifestă vreo preferinţă pentru vreun tip de vas ca urnă sau ofrandă, existînd castroane, căni, borcane, vase bitronconice în ambele categorii. Din cele 4 amfore, 2 sînt folosite ca urne şi 2 ca ofrandă. Din cele 14 vase getice, 12 sînt modelate cu mîna şi numai 2 la roată (1 castron şi 1 cană). Două din cele 14 vase getice imită forme

[52] S. Gavrilă, Peuce, 2, 1971, p. 175, fig. 7/d.
[53] M. Irimia, *op. cit.*, p. 205, fig. 10.
[54] E. Moscalu, *op. cit.*, p. 294, fig. 3/2 şi 6/1.
[55] Exp. Bujor, *op. cit.*, p. 246, fig. 3.
[56] A. G. Salnikov, MASP. 1966, p. 214, fig. 16/7.
[57] S. Gavrilă, Thraco—Dacica, 1, 1976, p. 149, fig. 3/6.
[58] Exp. Bujor, *op. cit.*, p. 246, fig. 4.
[59] S. Gavrilă, Peuce, 2, p. 101, fig. 23/6.
[60] Exp. Bujor, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 133, pl. 5/2.
[61] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 24, fig. 33/2, 32.
[62] P. Alexandrescu, *Histria*, IV, Bucureşti, 1978, p. 101, nr. 600, 661, 667.

grecești : amforă, modelată cu mîna (M. 7) și lekane, modelată cu roata (M. 10).

În ceea ce privește încadrarea cronologică a necropolei de la Brăilița, analiza materialului arheologic ne arată că ea se întinde pe parcursul sec. IV î.e.n., eventual începutul sec. III î.e.n. Limita sa superioară este

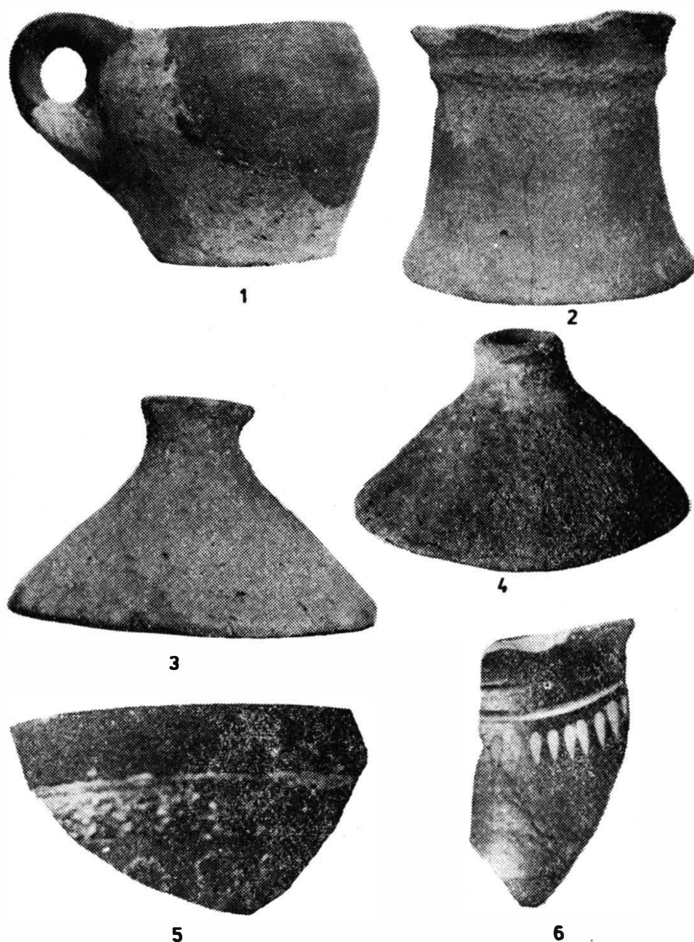

Fig. 7. Ceramică getică (1—4) și grecească (5—6) 1, 4 Spiru Haret ; 2, 3, 5, 6 Brăilița.

reprezentată de M. 6, M. 8 și M. 11. Cana-oenochoe din M. 6 ridică o problemă specială, fără a se putea da o rezolvare certă. P. Alexandrescu datează această piesă în jur de 500 î.e.n. [63], iar cum în mormînt nu s-a mai găsit nici o altă piesă, încadrarea lui prezintă dificultăți. Noi credem că el, deși oarecum excentric, se încadrează necropolei (lîngă el s-a găsit M. 10 care aparține cert sec. IV î.e.n.), cu toate că păstrarea acestui vas, chiar

[63] Idem, Thraco—Dacica, 1, p. 117.

de lux, timp de circa un secol este un fenomen excepţional. Evident nu putem exclude şi datarea lui în sec. V î.e.n., după cum propune P. Alexandrescu. M. 8, avînd în vedere forma amforei greceşti, şi M. 11, după forma cănii greceşti, datează, probabil din prima jumătate a secolului IV î.e.n. Celelalte morminte (excepţie M. 9 — al cărui inventar nu se mai păstrează) datează, pe baza inventarului funerar, din sec. IV î.e.n., eventual începutul sec. III î.e.n.

Ceramica din necropola de la Brăiliţa îşi găseşte numeroase analogii în necropolele de la Bugeac, Enisala, Murighiol şi Zimnicea, chiar dacă piesele nu sînt întotdeauna identice. Trebuie ţinut seama însă de faptul că uşoarele diferenţieri se datorează faptului că ele sînt modelate cu mîna. După noile datări propuse de P. Alexandrescu [64] pentru Enisala, Murighiol, Bugeac, acestea aparţin sec. IV î.e.n., orizont cronologic în care trebuie încadrată şi necropola de la Brăiliţa.

În zona de la nord de Vadul Catagaţei, în apropiere de aşezarea şi necropola getică, s-a descoperit, întîmplător, în 1962, şi o drahmă histriană de argint din sec. IV î.e.n. [65].

Chiscani [66] — Combinatul de celuloză şi hîrtie.

În 1958—1959, în timpul săpăturilor pentru fundarea construcţiilor de aici, s-au descoperit numeroase morminte de înhumaţie, fiind aproape în totalitate distruse cu această ocazie. În singurul mormînt cercetat sistematic, scheletul se afla întins pe spate, cu braţele pe lîngă corp, avînd capul spre vest şi picioarele la est. La coapsa stîngă avea 33 de vîrfuri de săgeţi cu trei muchii, majoritatea fără spin (la unele se mai păstra şi o parte din tija de lemn) aşezate cu vîrful în jos, iar în spatele craniului o jumătate de bovideu avînd între coaste un cuţit de fier cu mînerul din două plăsele de os (fig. 5/4). Din inventarul altui mormînt, recuperat aproape complet, se remarcă prezenţa unei plăci de gresie (rîşniţă) aflată pe pieptul înhumatului peste care s-au aşezat două vase greceşti, un bol şi un kantharos şi trei văscioare modelate cu mîna. În alt mormînt, aflat la cca 300 m vest de uzina electrică, în mantaua unui tumul — deci înmormîntare secundară —, s-a găsit un schelet omenesc împreună cu fragmente dintr-un vas grecesc din bronz — probabil bazin. Tot aici s-au mai găsit şi trei fragmente ceramice modelate la roată, de culoare cenuşie.

Necropola cuprindea peste 30 de morminte, o parte aflîndu-se într-o zonă centrală, iar restul repartizat pe nuclee (cîte 4—5 morminte), distanţate unele de altele [67]. Toate erau de înhumaţie şi plane, cu excepţia celui înmormîntat secundar în mantaua tumulului, dar care, după cum vom vedea, aparţine altei epoci. Inventarul recuperat cuprinde diverse piese din ceramică, metal, sticlă şi chihlimbar. Deoarece, cu o excepţie, piesele n-au fost descoperite prin cercetări sistematice, le vom prezenta pe categorii, în funcţie de materialul din care au fost confecţionate.

Ceramica cuprinde atît importuri greceşti, cît şi vase modelate cu mîna.

---

[64] *Ibidem*, p. 118—119, 121—122.

[65] B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 163, nr. 36 ; N. Harţuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv*, nr. 459.

[66] Idem, *Brăiliţa*, p. 52—57, pl. 65—71, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 53—56. Cercetări de F. Anastasiu şi R. Florescu.

[67] N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 52.

Amforă (î = 51 cm, d.g. = 6,9 cm, d.max. = 21 cm) modelată din pastă fină, cu mică, gălbuie, cu angobă cărămizie-gălbuie (fig. 4/4). Are numeroase analogii în piesele descoperite la Koukos, în atelierul unui

Fig. 8. Necropola getică de la Brăilița: 1, 3 M1; 2 M2; 4, 5 M4. 1—2 amfore din Thasos și Heracleea Pontică; 3—5 vase getice.

olar datat după 340 î.e.n. [68], precum și în nordul Dobrogei (prima jumătate a sec. IV î.e.n.) [69], la Jurilovca (sec. IV î.e.n.) [70], Malcoci (350—300 î.e.n.) [71], Poiana (sec. IV î.e.n.) [72]. Pe baza formei și analogiilor amfora datează din sec. IV î.e.n., mai probabil din a doua lui jumătate.

[68] Y. Garlan, BCH, Suppl., 5, 1979, p. 227, fig. 25.
[69] V. H. Bauman, Peuce, 4, p. 33, fig. 1/3.
[70] *Ibidem*, p. 37, pl. 3/7.
[71] *Ibidem*, p. 41, pl. 7/2.
[72] V. Pârvan, ARMSI, 36, 1913, p. 100—102, fig. 6 și pl. 4/2.

Kantharos (î = 8,3 cm, d.g. = 8,5 cm) modelat din pastă fină, omogenă, cu firnis măsliniu. Are numeroase analogii în piesele descoperite atît în Agora atheniană, datate între 350—325 î.e.n. [73], cît şi în ţară la Enisala (sec. IV î.e.n.) [74], Satu-Nou (în jur de 350 î.e.n.) [75], Murighiol (350—325 î.e.n.) [76], Zimnicea (a doua jumătate a sec. IV î.e.n.) [77]. Deci, kantharosul, de producţie attică, se datează, cel mai probabil, între 350—325 î.e.n. (fig. 4/6). S-a mai descoperit şi un picior de kantharos, decorat cu palmete în interior, ce acoperea gura unui văscior modelat cu mîna. Este de acelaşi tip cu piesa menţionată anterior.

Bol (î = 5,1 cm, d.g. = 9,4 cm, d.f. = 6,2 cm) modelat din pastă foarte fină, omogenă, castanie, cu firnis negru-măsliniu. Fundul inelar şi reliefat, este albiat la bază. Piese identice s-au descoperit atît în Agora atheniană, datate între 350—325 î.e.n. [78], cît şi la Enisala [79], într-un mormînt datat de P. Alexandrescu între 375 şi 350 î.e.n. [80] şi Cernavodă (350—300 î.e.n.) [81]. Bolul, de producţie attică, datează, cel mai probabil, dintre 350—325 î.e.n. (fig. 4/5).

Trei borcane miniaturale : a) î = 6, 7 cm, b) î = 7,2 cm, c) î = 8 cm, modelate cu mîna din pastă grosieră cu multe cioburi pisate, arse la gălbui şi cărămiziu, cu slip cenuşiu-gălbui. Vasul „a" are buza perforată (fig. 4/1—3). Reamintim că în mormîntul din mantaua tumulului s-au găsit şi trei fragmente dintr-un vas de mari dimensiuni lucrat la roată din pastă cenuşie.

Notăm şi prezenţa a 4 fusaiole bitronconice, una fiind decorată la cele două capete cu cîte 4 linii incizate, radiale.

Arme. Akinakes (L = 34,5 cm, L.mîner = 10 cm, L. lamă = 6 cm) cu mînerul scurt, terminat într-o bară mică transversală, şi lama lucrată din două foi prin forjare. Teaca era din lemn, deoarece pe ambele părţi se observă urme de lemn, îmbibate cu oxid de fier. Acest tip de pumnal aparţine sec. IV î.e.n. [82] (fig. 5/1).

Cuţit de fier (L = 12,4 cm) avînd mînerul format din două plăsele de os unite prin cinci nituri, lama fiind uşor curbată, triunghiulară în secţiune (fig. 5/4) [83].

Din bronz, pe lîngă cele 33 de vîrfuri menţionate s-au mai descoperit cîteva săgeţi, de acelaşi tip, înglobate într-un bulgăre de fier oxidat [84]. Vîrfurile de săgeţi de acest tip sînt specifice sec. IV î.e.n. [85]. Vîrf de săgeată din fier (L = 9 cm, l. tub = 6 cm) avînd vîrful şi tubul conice (fig. 5/5).

---

73 B. A. Sparkes, L. Talcott, *Blake and plain pottery*, The Athenian Agora, 12, 1970, p. 286, nr. 698—709, fig. 7, pl. 29, indeosebi nr. 709.

74 S. Gavrilă, Thraco—Dacica, 1, p. 153, fig. 6/17.

75 B. Mitrea, C. Preda, N. A. Anghelescu, Materiale, 7, p. 285, fig. 3/4, datat de P. Alexandrescu, *Histria*, IV, p. 89, nr. 575.

76 Exp. Bujor, *op. cit.*, p. 249, fig. 10 ; P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 576, pl. 65.

77 A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 32, fig. 68/6.

78 B. A. Sparkes, L. Talcott, *op. cit.*, p. 296, nr. 839, pl. 33/839.

79 S. Gavrilă, Peuce, 2, p. 114—115, fig. 29/7.

80 P. Alexandrescu, Thraco—Dacica, 1, p. 120.

81 M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 17, pl. 4/3, 15/6.

82 A. I. Meliukova, *Vooruženie Skifov*, Moscova, 1964, pl. 18/2.

83 B. M. Mozolevski, *Tovsta Moghila*, Kiev, 1979, p. 123, fig. 8—11.

84 Informaţie F. Anastasiu.

85 Piesele nu se mai află acum în colecţiile Muzeului Brăilei. Descrierea lor s-a făcut după N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 52, pl. 67. Cele trei piese ilustrate sînt de un tip încadrat în sec. IV î.e.n., A. I. Meliukova, *op. cit.*, pl. 8—9.

Obiecte de podoabă. Exceptînd o brăţară şi un inel, care sînt de argint, toate celelalte piese de podoabă din metal sînt de bronz. Ele constau din două fibule din bronz locale [86], inele de bronz, din care unul are capetele

Fig. 9. Necropola getică de la Brăiliţa: 1 M5; 2 M7; 3 M3; 4 M6; 5 M11. 1—2 vase getice; 3 amforă din Thasos; 4—5 oenochoe şi cană din Histria.

terminate în cîte două spirale (fig. 5/6), brăţări simple şi spiralice, din care una are extremităţile în formă de capete de şarpe [87] (fig. 5/7), oglindă circulară (d = 14 cm) prevăzută cu două orificii pentru fixarea mînerului.

[86] N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, pl. 66.

[87] B.M. Mozolevski, *op. cit.*, p. 140, fig. 123/11—12, 25 şi p. 142, fig. 126/6—9 inelele şi p. 142, fig. 126/11 — brăţări simple. A. M. Mandlestan, MIA, 136, 1966, pl. 54/8, 9, 15 şi pl. 55/4, prezintă brăţări cu capetele terminate în formă de cap de şarpe şi decor incizat în rest.

Colier format din 30 de mărgele din sticlă, din care 24 sînt sferice-aplatizate, transparente, albastre și verzi, iar 6 sînt în formă de amfore, transparente (fig. 5/8). Din alte morminte provin 4 mărgele sferice, turtite, din pastă de sticlă albastră avînd încrustații în „ochi" sau linii ondulate, de culoare albă sau galbenă (fig. 5/8). Dintr-un alt mormînt provin 6 perle de chihlimbar, 5 de formă tubulară, perforate în partea superioară, iar una discoidală, aplatizată, perforată la mijloc [88].

În mormîntul din mantaua tumulului, lîngă schelet, s-a aflat și un bazin grecesc de bronz distrus de lucrători, recuperîndu-se numai fragmente din el. Buza era plată, pereții subțiri, iar suportul, detașabil, inelar, prevăzut cu trei piciorușe scurte, dreptunghiulare în secțiune, cu baza plată (fig. 5/3). Toarta recuperată este formată dintr-un inel oval cu două nervuri profilate, rotund în secțiune și o atașă aproape ovală, cu decor în formă de palmetă (fig. 5/2). O piesă identică, probabil, ca formă și o atașă de acest tip s-au descoperit în regiunile nord-pontice, în morminte scitice și datează din sec. V î.e.n. [89]. Din alte morminte provin doi clopoței de bronz, unul (î = 3,5 cm) de formă tronconică, cu marginea plată și cu limba dintr-o plăcuță ovală cu un orificiu central și unul lateral, și altul (î = 1, 8 cm) de formă conică prevăzut în partea superioară cu o urechiușă (fig. 5/9—10) [90].

Avînd în vedere piesele grecești de import — necropola se datează în a doua jumătate a sec. IV î.e.n., mai probabil în al treilea sfert de veac (350—325 î.e.n.). Mormîntul din tumul, pe baza piesei grecești, datează din sec. V î.e.n., deci nu face parte din necropola plană.

Ținînd cont de ritul de înmormîntare (înhumația), de ritualul unor morminte cercetate (placă de gresie cu vase pe pieptul înhumatului și la altul cuțit de fier împlîntat între coastele bovideului depus ca ofrandă) [91] și de ansamblul inventarului, necropola de aici a aparținut unei populații scitice, probabil sedentarizate.

Cireșu [92]. Pe o popină, în timpul cercetărilor arheologice, s-au descoperit trei piese scitice de bronz, două reprezentînd capete de cerbi, probabil vîrfuri de baldachin, iar a treia, fragmentară, greu de identificat (fig. 3/1). Datarea tîrzie, în sec. IV î.e.n., a celor două piese în formă de capete de cerbi rezultă din modul de redare a coarnelor, stilizat, prin trei volute cu găuri, ce sugerează ramurile coarnelor [93].

---

[88] Mărgelele de aceste tipuri sînt frecvente în mormintele scitice nord-pontice. Ex. B. M. Mozolevski, *op. cit.*, p. 125, fig. 108, p. 140—141, fig. 123/2—9 și fig. 124.

[89] N. A. Onaiko, Arheologija SSSR, D1—27, 1966, nr. 213, pl. 25/77, o piesă identică, probabil,ca formă cu cea de la Chiscani, avind însă reprezentat pe aplică un personaj, de la Pesčanoe (reg. Cerkasy). Este considerată ca import mediteranean și datată în sec. V î.e.n. La p. 65, nr. 266, pl. 17/7 și pl. 25/48 există o aplică de la Volkovcy (reg. Sumy), cu un desen identic cu al piesei de la Chiscani, datată tot în sec. V î.e.n. Un bazin identic, tot din sec. V î.e.n., în *Treasures of Ancient Macedonia*, Salonic, 1979, nr. 337.

[90] B. N. Grakov, MIA, 115, 1962, fig. 11/1—4; B. M. Mozolevski, *op. cit.*, p. 117, fig. 101/1—2.

[91] Pentru acest mod de asociere a ofrandei de carne cu un cuțit curb, atît în grupul scitic din Transilvania, cît și la sciții nord-pontici, vezi V. Vasiliev, Sargeția, 10, 1973, p. 28, 30 și nota 18.

[92] V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 27, fig. 5/3.

[93] N. I. Členova, MIA, 115, 1962, p. 201, pl. 3, piesă descoperită la Krasnoiarsk și piesele de la p. 202, pl. 4/12, 20, din stepa Ordos; A. P. Umanski, SA, 2, 1970, p. 172, fig. 3/2.

Dudescu (com. Zăvoaia). În 1979, cu ocazia unor lucrări de canalizare — lîngă sediul S.M.T. — s-au descoperit, fortuit, 2—3 morminte getice de incinerație [94]. Într-unul, urna era o amforă grecească culcată pe o parte, cu gura spre est și fundul la vest, avînd înăuntru oasele incinerate și cenușă. În apropierea amforei se găsea și o fusaiolă. La cca 2 m de amforă, spre vest, s-a descoperit o groapă cu conturul rotunjit în care se aflau bucăți de pămînt ars (vatră?), oase și cenușă. Tot în aceeași zonă, într-o altă groapă, s-au găsit două vase grecești, un askos și un lekythos. Împreună cu aceste piese s-au recoltat și fragmente ceramice, din pastă comună, decorate cu brîuri alveolate și butoni.

Amfora (î = 71 cm, d.g. = 12 cm) este modelată din pastă fină, gălbuie-cărămizie, cu angobă gălbuie . Are ștampile dreptunghiulare (L = 2,5 cm, l = 1,4 cm), pe toarte, prost imprimate și greu lizibile (fig. 11/5). Piese similare s-au descoperit la Pietroiu [95]. După pastă și formă provine din Rhodos și se datează la începutul sec. III î.e.n. [96].

Askos (î = 11, L = 22 cm, l = 17,5 cm) modelat la roată din pastă fină, omogenă, cu mici pigmenți de mică, de culoare cărămizie și angobă gălbuie. Toartele sînt scurte, ovale în secțiune și au o canelură longitudinală. Pe partea superioară păstrează urmele unor cercuri concentrice executate cu vopsea castanie. Cu aceeași vopsea s-a trasat și o linie pe canelura toartei (o toartă a fost ruptă la descoperire) (fig. 11/4). Vasul are analogii la Chirnogi [97] și Mahmudia [98], datate în sec. III î.e.n.

Lekythos (î = 18,7 cm, d. max. = 11 cm, d.f. = 6 cm) modelat la roată din pastă fină, cu nisip mărunt și pigmenți de mică, cu angobă gălbuie. Toarta (ruptă la descoperire) era prinsă de umăr și sub buză. Are gura, gîtul și umărul acoperite cu vopsea maronie (fig. 11/3).Piese similare s-au descoperit la Histria [99] și Zimnicea [100], datate în sec. III î.e.n.

Avînd în vedere ritul de înmormîntare — incinerația, cît și prezența unor fragmente de vase getice, considerăm că aici s-au descoperit morminte getice din sec. III î.e.n., probabil din prima lui jumătate.

Găvani (com. Gemenele). În 1971 cu ocazia săpării unui canal de irigație s-a tăiat un tumul în care s-a aflat un mormînt de înhumație împreună cu scheletele mai multor cai. Din inventarul funerar, distrus și împrăștiat, s-au recuperat următoarele piese : coif de bronz, 5 aplici din bronz cu pojghiță de argint, zăbale și psalii din fier, 2 clopoței și o verigă de bronz cu nodozități, 3 mărgele de sticlă cu protuberanțe și încrustații în „ochi" cu alb și galben, colți de mistreț perforați, plăcuțe din foiță de argint, vîrf de săgeată [101]. Coiful are forma unei calote hemisferice, cu vizieră oblică, apărătoare pentru ceafă și două obrăzare rabatabile. De o parte și de alta a calotei, în dreptul tîmplelor, pornesc două volute cu

---

94 N. Harțuche, Istros, 1, 1980, p. 318—319.

95 C. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 181—182, nr. 31—33, pl. 5/3—6.

96 V. Grace, Hesperia, 32, 1963, 3, p. 323, fig. 1—9, unde prezintă cronologia amforelor din Rhodos între 325—225 î.e.n.

97 M. Turcu, *op. cit.*, pl. 42/1.

98 I. Oberländer-Tîrnoveanu, *op. cit.*, p. 60, pl. 4/8.

99 P. Alexandrescu, *Histria*, II, p. 231—232, pl. 8/4.

100 A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 72/3, 6.

101 N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv...*, p. 19—20, nr. cat. 384—386 ; N. Harțuche, în *Catalogul expoziției „Civilizația geto-dacilor din bazinul Siretului"*, 1977, pl. 11, nr. cat. 96—110 ; Idem, Istros, 1, 1980, p. 320.

capetele deschise ce se unesc, în unghi, în dreptul frunţii [102]. Este lucrat din foaie de bronz, prin ciocănire (fig. 2/1). Patru aplici, din metal comun argintat, au forma unor rozete ce cuprind capetele a trei cai dispuse în

Fig. 10. Necropola getică de la Brăiliţa: 1, 3, 4, M8; 2, 5, 6, M 10. 1—2, 4—6 vase getice; 3 amforă din Thasos.

vîrtej. În centru sînt cercuri concentrice, iar coama cailor redată prin haşuri fin gravate (fig. 2/2) [103]. De asemenea, mai există o aplică de formă dreptunghiulară ce reprezintă doar un cap de animal [104].

[102] N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, nr. cat. 384.
[103] *Ibidem*, nr. cat. 385.
[104] N. Harţuche, *op. cit.*, pl. 7.

Coifuri de bronz de felul celui de la Găvani, de producţie attică, sînt răspîndite la diverse populaţii : sciţi, traci, illiri[105]. Exemplarul de la Găvani îşi are analogii apropiate în coifurile descoperite la Kamenka (reg. Zaporoje)[106] şi Bubuia (sudul Basarabiei)[107], ambele în contexte scitice. Aplicele de tipurile menţionate cunosc iarăşi o largă răspîndire dar originea scitică pare a fi certă[108]. Dealtfel, şi celelalte piese îşi au analogii în special în lumea scitică nord-pontică[109], iar unele şi la geţi[110].

Mormîntul a aparţinut unui membru de vază al aristrocraţiei şi datează din sec. IV î.e.n. Fiind descoperit fortuit şi nefiind încă publicat în detaliu, atribuirea lui etnică şi datarea, în cadrul sec. IV î.e.n., rămîn probleme deschise, deşi majoritatea inventarului are analogii în zona nord-pontică.

Gemenele (punctul „Muchea lui Berbec")[111]. De pe terasa înaltă a Buzăului s-au adunat fragmente ceramice getice modelate cu mîna, din pastă comună, decorate cu brîuri alveolate, ce par să indice existenţa unei aşezări din secolele IV—III î.e.n.

Rîmnicelu (la vest de cimitir)[112]. Pe terasa Buzăului se găsesc fragmente ceramice getice modelate cu mîna aparţinînd, probabil, secolelor IV—III î.e.n.

Scărlăteşti[113] (com. Cireşu). Pe partea stîngă a şoselei Cireşu-Scărlăteşti, pe botul de terasă de la intrarea în sat, se găsesc fragmente ceramice getice modelate cu mîna datînd din secolele IV—III î.e.n.

Scorţaru-Vechi (com. Tudor Vladimirescu). În 1899, cu ocazia construirii unei şosele, în mantaua unui tumul s-a descoperit un schelet lîngă care s-a găsit un cazan scitic de bronz publicat de V. Pârvan[114]. Cazanul (î=0,625 m, î. corp=0,430 m, î.toarte = 0,065 m, d=0,650 m, grosimea pereţilor=0,007 m) este de formă hemisferică şi se sprijină pe trei picioare cu terminaţii zoomorfe. Pe buză are 6 toarte verticale zoomorfe, foarte stilizate, probabil capride, iar pe corp mai are alte 2 toarte, prinse orizontal, de formă bicilindrică în secţiune. Pe corp este decorat cu o

---

105 E. V. Černenco, *Skifsky dospeh*, Kiev, 1968.

106 N. A. Onaiko, Arheologija SSSR, D1—27, 1970, p. 100, nr. 393, pl. 13/3 a, b, (foto) şi pl. 45/393 a, b, (desen), datat în sec. IV î.e.n.

107 E. V. Černenco, *op. cit.*, p. 89, fig. 47. Piesa are în plus un fel de creastă.

108 În acest sens argumente sînt, pe de-o parte, numărul mare de aplici găsite în kurganele nord-pontice, iar, pe de alta, faptul că în nordul Mării Negre ele apar încă din epoca scitică arhaică pe cînd în lumea tracică apariţia lor e mai tîrzie, de regulă sec. IV î.e.n. Pentru răspîndirea lor la geto-daci vezi D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969 ; D. Berciu, Fl. Preda, *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, 1, Bucureşti, 1980, p. 372—382.

109 Pentru zăbale şi psalii de acest tip vezi V. A. Ilinskaia, *Skifskie drevnosti*, Kiev, 1973, p. 47, 52, fig. 2/4 şi B. M. Mozolevski, *op. cit.*, p. 40, 113, fig. 24, 97 (prima jumătate a sec. IV î.e.n.). O verigă de bronz similară la A. I. Meliukova, *Skifija i frakiskij mir*, Moscova, 1979, p. 221, fig. 47/16. Pentru colţii de mistreţi, folosiţi în salbe, V. A. Ilinskaia, *Skify dneprovskogo lesostepnogo levoberezja*, Kiev, 1968, pl. 27/44—47. Pentru mărgelele cu nodozităţi şi înscrustaţii în „ochi", V. A. Ilinskaia, *op. cit.*, pl. 40/2, 5—7 (piese de la Volkovcy—Niprul mijlociu).

110 Pentru exemplificare vezi marea necropolă de la Zimnicea, la A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 95—114, fig. 44—66.

111 N. Harţuche, *op. cit.*, p. 19 ; Idem, Istros, 1, 1980, p. 320.

112 *Ibidem*, p. 27.

113 Piese aduse de colegul L. Mihăilescu pentru care îi mulţumim.

114 V. Pârvan, *Getica*, p. 9—11, fig. 1/2, pl. 1/1—2.

linie în relief, în zig-zag, ce face 5 volute ce pornesc de la baza corpului, marcată de o linie orizontală în relief, pînă aproape de gură (fig. 3/2). Ca formă el se apropie de cazanul scitic descoperit la Castelu (judeţul

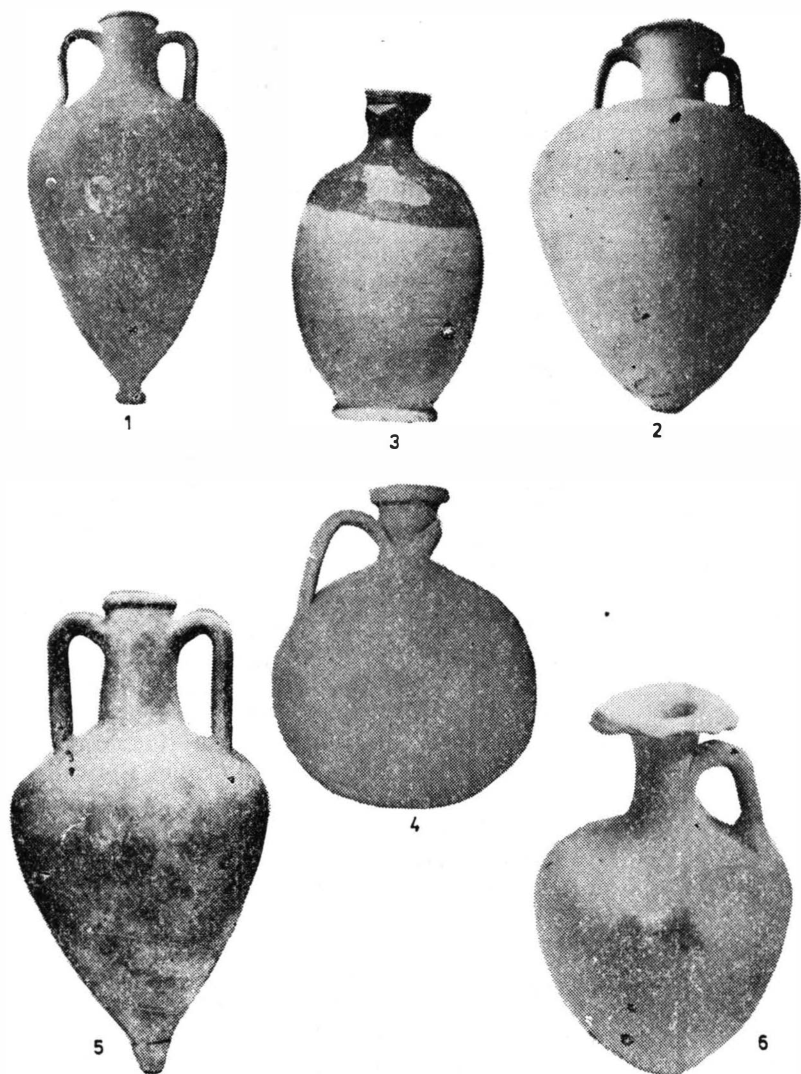

Fig. 11. Importuri greceşti : 1—2 Spiru Haret ; 3—5 Dudescu ; 6 Berteştii de Jos. 1—2 amfore de tip Soloha I ; 3 lechytos, 4 askos, 5 amforă din Rhodos ; 6 hidrie miniaturală.

Constanţa) datat în sec. V î.e.n. [115] şi mai puţin de cel de la Iacobeni—Dîngeni datat în secolele VI--V î.e.n. [116]. Deci, şi cazanul de la Scorţaru Vechi datează din sec. V î.e.n.

[115] A. Aricescu, SCIV, 16, 1965, 3, p. 565—570.
[116] S. Raţă, ArhMold, 4, 1966, p. 531—533.

Sihleanu (com. Scorţaru Nou) [117]. În punctul „Muchea" se găsesc fragmente ceramice getice modelate cu mîna, aparţinînd, secolelor IV—III î.e.n. Tot de aici provin şi cîteva vîrfuri de săgeţi cu trei muchii ce datează din sec. IV î.e.n. [118].

Siliştea [119] (la cca. 2 km est de sat, pe terasă). S-au recoltat fragmente ceramice getice de castroane şi borcane din pastă poroasă şi decorate cu brîuri în relief alveolate, de oale din pastă semifină, toate modelate cu mîna, şi un fragment atipic modelat la roată din pastă cenuşie fină. Fragmentele de amfore (3 toarte şi 10 fragmente) provin din Thasos şi din unele centre pontice. Se menţionează şi o ştampilă cu inscripţia „Thasos".

Spiru Haret (com. Berteştii de Jos). În 1965, în incinta sediului C.A.P., s-au descoperit fortuit două amfore greceşti întregi şi fragmente ceramice getice. În 1966 s-a întreprins o săpătură de control aici descoperindu-se, pe lîngă ceramică getică (fig. 6/3 ; 7/1, 4) şi fragmente de amfore greceşti, şi o locuinţă-bordei, o vatră de foc, 3 gropi „menajere" şi o groapă considerată de cult [120]. Groapa bordeiului, distrusă în cea mai mare parte de o groapă pentru siloz, avea adîncimea de 1,20 m şi era prevăzută cu două trepte şi cotlonită în partea inferioară. În alt colţ al gropii silozului, la adîncimea de 1,15 m, s-a descoperit o vatră de foc înclinată spre vest, de formă rectangulară, cu suprafaţă bine făţuită avînd baza formată dintr-un rînd de cioburi getice lucrate cu mîna. O groapă în formă de clopot, adîncă de 1,75 m şi cu diametrul bazei de 1,50 m, avea pe fund un schelat de cerb şi a fost considerată drept gropă rituală. Gropile „menajere" cilindrice conţineau fragmente ceramice şi oase de animale.

Ceramica getică este modelată atît cu mîna, cît şi la roată. Din prima categorie fac parte vasele de mari dimensiuni şi borcanele, ornamentate cu linii simple orizontale (fig. 6/3) şi brîuri în relief alveolate, cît şi un capac, fragmentar, discoidal, plat, decorat pe margine cu un şir de incizii adînci şi 4 caneluri adînci, dispuse în cruce. Ceramica modelată pe roată, destul de numeroasă, cuprinde căni, castroane, cupe din pastă fină cenuşie, lustruite, şi borcane şi căni (urcioare?) din pastă gălbuie-portocalie fină, omogenă, arsă oxidant. Menţionăm, de asemenea, cîteva greutăţi de pescuit, din ceramică, de formă conică sau tronconică — prismatică.

Ca importuri, în afară de cele două amfore întregi, aici s-au mai descoperit : 9 toarte neştampilate (8 pontice şi una de Cos), 5 picioare, probabil pontice şi cca 35 fragmente de corp, provenind de la 6—8 amfore. În total, numărul exemplarelor este de 8—10 şi, cu o excepţie, toate provin din centre pontice, dar greu de individualizat datorită stării fragmentare (excepţie cele 2 exemplare întregi). În continuare vom prezenta cele două exemplare întregi descoperite fortuit.

Amforă (î = 69 cm, d.g. = 8, 9 cm, d . max. 36=cm, d.f. = 5,3 cm) din pastă nisipoasă, cărămizie-roşietică, cu angobă cărămizie-gălbuie.

---

[117] N. Harţuche, *Zilele culturii* ..., p. 29 ; Idem, Ist ros, 1, 1980, p. 332.

[118] A. I. Meliukova, *Vooruženie skifov*, pl. 8—9 ; piese colectate de la suprafaţă.

[119] N. Harţuche, *Zilele culturii*..., p. 24.

[120] Ibidem, p. 30 ; F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 42—44.

Toartele, ovale în secţiune, au impresiuni digitale la bază. La baza gîtului are o linie incizată (fig. 11/1). După formă aparţine tipului Soloha I şi datează din sec. IV î.e.n. [121]

Amforă (î = 62 cm, d.g. = 9 cm, d.max. = 42 cm) modelată din pastă fină, cărămizie, cu angobă roz-gălbuie. După formă, aparţine tipului Soloha I şi se datează în sec. IV î.e.n. [122] (fig. 11/2).

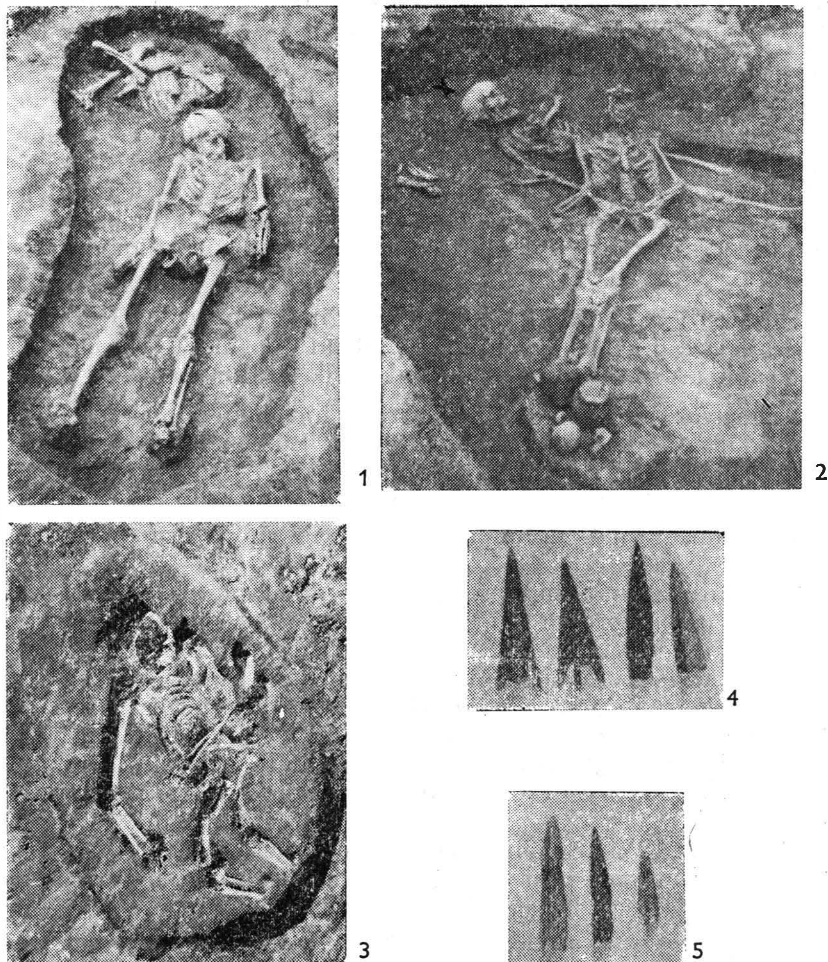

Fig. 12. Grădiştea. Morminte scitice : 1, 4 M6 ; 2, 5 M 10 (suprapus de un mormînt sarmatic) ; 3 M15.

Pe baza importurilor greceşti şi a ceramicii getice aşezarea de la Spiru-Haret se datează din secolele IV—III î.e.n.

Se menţionează şi o monedă histriană de argint descoperită la cca 200 m de aşezarea getică [123].

[121] I. B. Zeest. *op. cit.*, p. 151—152, pl. 15—16.
[122] *Ibidem*, pl. 14/32 a.
[123] N. Harţuche, Istros, 1, 1980, p. 334.

Unirea[124]. La cca 1 km vest de sat, în 1971, cu ocazia săpării unui canal de irigaţie s-a distrus un tumul ce conţinea un mormînt de înhumaţie, aflat la 2 m sub baza movilei, avînd scheletul orientat cu capul spre vest şi picioarele la est. Din inventar s-au recuperat : 47 vîrfuri de săgeţi din bronz cu trei muchii, fără spin, aşezate la şoldul stîng (fig. 3/3), o placă de gresie aşezată pe pieptul înhumatului şi o cute de gresie. Mai existau şi două vase ceramice dar au fost distruse şi aruncate. Judecînd după ritul înhumaţiei şi tipul de săgeţi este un mormînt de luptător scit datînd din sec. IV î.e.n.[125]

Lişcoteanca (com. Bordei Verde)[126]. În movila din baltă, în timpul săpăturilor arheologice, s-a descoperit şi un mormînt de înhumaţie cu capul spre vest şi picioarele la est, al cărui inventar funerar consta din : 7 vîrfuri de săgeţi de bronz cu trei muchii, fără spin, aşezate la şoldul stîng, un pumnal de tip akinakes şi un vîrf de lance în partea dreaptă. Mormîntul, de luptător scit, datează, după tipul vîrfurilor de săgeţi şi al pumnalului, din sec. IV î.e.n.[127].

Tichileşti[128]. În grădinile de pe marginea terasei se găsesc fragmente ceramice getice din pastă comună, modelate cu mîna şi ornamentate cu brîuri în relief şi proeminenţe, datînd probabil din secolele IV—III î.e.n.

Grădiştea. Cu ocazia unor lucrări de hidroameliorații a fost afectată o popină situată pe malul drept al rîului Buzău, înainte de intrarea în localitate, lîngă şoseaua Brăila—Rîmnicu-Sărat. Prin intervenţia Muzeului Brăilei a fost cercetată cca jumătate din popină, în care s-au mai descoperit 20 morminte de înhumaţie din diferite epoci, printre care şi 3 morminte scitice[129].

M. 6 (fig. 12/1). Scheletul (L = 1,42 m) era în poziţie întinsă, aşezat pe spate, cu capul spre vest şi picioarele la est, cu privirea uşor întoarsă spre sud. Mîinile se aflau întinse pe lîngă corp. Păstra urme de ocru pe oase. Ca ofrandă avea deasupra capului, spre dreapta, o parte dintr-un bovideu (picioare, coaste). Inventarul funerar era format dintr-o fusaiolă de plumb, aşezată la tîmpla dreaptă, un cuţit din fier lîngă antebraţul drept şi 4 vîrfuri de săgeţi din bronz piramidale, cu trei muchii, fără spin (3 cu aripioare şi fără tub şi una cu tub scurt ; fig. 12/4), aşezate la şoldul stîng.

M. 10 (fig. 12/2). Scheletul (L = 1,50 m) era în poziţie întinsă, aşezat pe spate cu capul spre vest şi picioarele la est. Mîna dreaptă era aşezată pe lîngă corp, iar cea stîngă adusă pe piept, picioarele fiind uşor depărtate. Ca ofrandă avea, în dreapta capului, cîteva oase de animal, probabil bovideu. Din inventarul funerar s-au mai păstrat numai 3 vîrfuri de săgeţi din bronz piramidale, cu trei muchii (două cu tub foarte scurt şi una fără tub, foarte mică), restul fiind distrus cînd s-a săpat M. 9 (sarmatic) (fig. 12/5).

---

[124] N. Harţuche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 19, nr. cat. 397.
[125] A. I. Meliukova, *op. cit.*, pl. 8—9.
[126] N. Harţuche, Materiale, 14, 1980, p. 66.
[127] A. I. Meliukova, *op. cit.*, pl. 8—9 şi 8/12.
[128] Piese aduse de Gh. Marin.
[129] Din colectivul de cercetare au făcut parte, pe lîngă subsemnatul, N. Harţuche şi F. Anastasiu. Vezi şi N. Harţuche, Istros, 1, 1980, p. 322.

M. 15 (fig. 12/3). Scheletul (L = 1,55 m) era în poziție întinsă, așezat pe spate, cu capul spre vest și picioarele la est, avînd mîna dreaptă arcuită, iar cea stîngă îndoită și așezată pe abdomen. Picioarele erau ușor chircite și înclinate spre dreapta. Inventarul funerar consta dintr-o cute plată, o cute fragmentară, cu secțiune pătrată, ambele din gresie, și un cuțit din fier, așezat oblic, sub antebrațul drept.

Gropile mormintelor erau de formă aproape ovală, iar adîncimea, probabilă, de cca 1,40—1,60 m la M. 6 și M. 10 și de cca 1 m la M. 15.

Avînd în vedere ritul funerar (înhumația), unele elemente de ritual (ofrandă de bovideu, orientarea V—E, vîrfuri de săgeți la șoldul stîng), cît și unele piese de inventar considerăm că cele trei morminte aparțin populației scitice. Cronologic, pe baza tipului de vîrfuri de săgeți, M. 6 și M. 10 se încadrează în sec. IV î.e.n., epocă căreia, probabil, îi aparține și M.15.

Din prezentarea descoperirilor a reieșit faptul că singurele așezări getice datate cert în sec. IV î.e.n. sînt numai Brăilița și Spiru Haret. Materialul arheologic recoltat din celelalte așezări, în exclusivitate fragmente ceramice, deseori puține și din cercetări de suprafață, nepermițînd o datare mai restrînsă. De aceea ele au fost încadrate, în genere, în secolele IV—III î.e.n. Doar la Brăilița și Spiru Haret s-au întreprins săpături arheologice, dar, și în aceste cazuri reamintim că așezările au fost în cea mai mare parte distruse. Inventarul lor, exceptînd ceramica, este extrem de sărac, lipsind piese de podoabă, armamentul, uneltele, monedele etc., explicația, parțială, fiind și lipsa săpăturilor arheologice.

De asemenea, nu se pot face precizări privind locuințele sau alte amenajări, deoarece nu s-au descoperit decît două resturi de locuințe (Brăilița și Spiru Haret) și 4 gropi (Spiru Haret). Toate acestea sînt așezări deschise pe terasele rîurilor în care n-au fost descoperite urme de fortificare.

Trebuie să menționăm prezența, aproape fără excepție, a importurilor grecești, îndeosebi amfore. De remarcat în acest sens așezarea de la Brăilița, unde amforele grecești provin din centre variate: Thasos, Rhodos, Heracleea Pontică, Sinope, Soloha, Knidos și alte centre pontice neidentificate.

Avînd în vedere poziția ei favorabilă, pe malul Dunării și la un vad de trecere, se poate considera că Brăilița a reprezentat un centru de difuzare a amforelor grecești în nordul Bărăganului și sudul Moldovei.

În ceea ce privește necropolele și mormintele izolate se observă existența a două rituri: incinerația și înhumația, nicăieri nefiind găsite împreună. Noi atribuim mormintele de incinerație geților, iar cele de înhumație sciților, atît pe baza ritului și ritualului, cît și inventarului descoperit. Incinerația, ritul funerar specific geților[130], este întotdeauna asociată cu ceramica getică, eventual importuri grecești, și este întîlnită pe tot parcursul secolelor IV—III î.e.n. Toate sînt numai morminte plane.

În sprijinul atribuirii mormintelor de înhumație sciților, pe lîngă ritul, ritualul funerar și inventarul mormintelor vin și unele izvoare scrise. Acolo unde observațiile au permis, s-a văzut că scheletele erau întinse

[130] D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971.

pe spate, cu mîinile pe lîngă corp, orientate cu capul spre vest şi picioarele la est. S-au putut observa şi elemente de ritual : ofrandă de bovideu cu cuţit între coaste (Chiscani şi Grădiştea) sau plăci de gresie, cu vase pe ele, aşezate pe pieptul înhumaţilor (Chiscani, Unirea). De asemenea, prezenţa vîrfurilor de săgeţi la şoldul strîng, locul tolbei, este specifică populaţiilor scitice (Chiscani, Lişcoteanca, Unirea, Grădiştea). Menţionăm şi prezenţa cazanului scitic de cult de la Scorţaru Vechi.

Inventarul lor este, în genere, de origine nord-pontică : pumnale de tip akinakes, vîrfuri de săgeţi, piese zoomorfe etc. Desigur, este bine ştiut că numai descoperirea unor piese izolate de factură scitică nu presupune neapărat şi prezenţa unei populaţii scitice, ele putînd fi şi importuri. Dar atunci cînd ele apar compact, asociate cu elemente de rit şi ritual specifice populaţiei scitice nord-pontice, interpretarea lor în acest sens ni se pare necesară. Piesele greceşti din mormintele scitice ajută la încadrări cronologice mai fine.

Dacă privim repartizarea pe hartă (fig. 1) a mormintelor de înhumaţie observăm că ele se înşiră, de la nord spre sud, într-o zonă relativ apropiată de Dunăre. Mormintele scitice sînt de trei tipuri : a — tumulare (Berteştii de Jos, Unirea) b — înmormîntări secundare în mantaua tumulilor (Chiscani, Scoarţaru Vechi ; la Lişcoteanca, Grădiştea popinele au forma unor tumuli) şi c — plane (necropola de la Chiscani). Se observă că atunci cînd este cîte un singur mormînt el este întotdeauna tumular (ca mormînt principal), iar în cazul necropolei de la Chiscani toate cele peste 30 de morminte au fost plane.

Cronologic, ele se încadrează în sec. V î.e.n. (Scorţaru Vechi şi Chiscani — mormîntul din mantaua tumulului) şi în sec. IV î.e.n. toate celelalte. În stadiul actual de cercetare, deşi n-o putem afirma cu absolută certitudine, cronologia descoperirilor din zona discutată justifică atribuirea majorităţii acestor vestigii ultimului val scitic care, sub conducerea lui Atheas, trece apoi în sudul Dunării. După înfrîngerea grea suferită în 339 î.e.n. din partea lui Filip al II-lea rămăşiţele acestui grup, atestate prin izvoare literare [131] şi numismatice [132], se sting treptat în zona dintre Dunăre şi Marea Neagră.

Astfel, descoperirile din zona Brăilei susţin părerile lui Vl. Iliescu şi V. Vasiliev, după care ultimul val scitic, atestat istoric, pătrunde în Dobrogea în timpul lui Atheas [133]. Deplasarea sciţilor în sudul Dunării s-a datorat, probabil, şi presiunii exercitate de geţi a căror prezenţă numeroasă este documentată în această zonă de la sfîrşitul sec. IV î.e.n. — începutul sec. III î.e.n., iar sub aspect politic, puţin mai tîrziu, este menţionată puternica uniune de triburi din Cîmpia Română condusă de Dromichaites [134].

Izvoarele scrise notează prezenţa sciţilor la Dunărea de Jos în secolele VI—IV î.e.n. cu ocazia conflictelor pe care aceştia le au cu perşii, odri-

---

[131] Vl. Iliescu, Pontica, 2, 1969, p. 189—197 ; Idem, CercetIst, 3, 1972, p. 59—64, unde analizează cîteva din ştirile referitoare la prezenţa sciţilor în Dobrogea în cursul secolului IV î.e.n.

[132] V. Canarache, SCIV, 1, 1950, p. 213—257.

[133] Vl. Iliescu, *op. cit.*, passim ; V. Vasiliev, *Sciţii agatirşi*, p. 140.

[134] Diodor din Sicilia, *Bibl. Hist.*, 21, 12, 2, Strabon, *Geografia*, 7, 38.

ţii şi macedonenii : 514/513 î.e.n., expediţia lui Darius, cca 496 î.e.n., în legătură cu fuga lui Miltiades din Chersones la Atena, cca 460—450 î.e.n. cînd are loc incidentul dintre Scyles şi Octamasades [135], 339 î.e.n., cînd are loc conflictul dintre Atheas şi Filip al II-lea, cca 326 î.e.n., expediţia lui Zopyrion [136], etc. De asemenea, atunci cînd Herodot enumeră apele existente la Dunărea de Jos deseori face referiri la prezenţa sciţilor aici [137].

Reanalizarea descoperirilor arheologice din Cîmpia Brăilei a permis emiterea unor noi concluzii privind dezvoltarea istorică a acestei zone în secolele V—III î.e.n. Prin redatarea importurilor greceşti şi pe baza analogiilor pentru piesele getice şi scitice s-au propus noi încadrări cronologice pentru majoritatea aşezărilor, necropolelor şi mormintelor descoperite aici. S-a putut demonstra că aşezarea şi necropola de la Brăiliţa sînt numai parţial contemporane : necropola datează, mai ales, din sec. IV î.e.n. pe cînd aşezarea de la mijlocul sec. IV î.e.n. pînă la începutul sec. II î.e.n.

Pe baza interpretării descoperirilor arheologice, coroborate cu izvoarele antice, s-a putut deduce că în această perioadă există aici două populaţii diferite : sciţi [138] şi geţi. Deocamdată, dovezile privind relaţiile dintre cele două populaţii sînt destul de firave : 2 fibule locale în necropola scitică de la Chiscani, 2 vîrfuri de săgeţi din M. 9 din necropola de la Brăiliţa şi 4 vîrfuri de săgeţi de tip scitic în zona aşezării getice de la Siliştea. În aceste condiţii, evident, nu putem vorbi de o simbioză „scito-getică" sau de asimilarea sciţilor şi, cu atît mai puţin, de folosirea unor concepte de „cultură scito-geto-dacică" sau „geto-scitică" sau de a atribui toate aceste descoperiri populaţiei autohtone getice [139]. Noi sîntem de părere că în ultimul sfert al sec. IV î.e.n. populaţia scitică de aici a trecut, probabil, în Dobrogea şi sub presiunea geţilor.

Existenţa unor lacune în cercetarea arheologică n-a permis rezolvarea certă a unor probleme importante pe care le ridică dezvoltarea istorică din această zonă : momentul şi cauzele dispariţiei culturii Basarabi, lipsa unor descoperiri autohtone din secolele VI—V î.e.n. (excepţie, poate

---

[135] Herodot, 4, 93 ; 6, 40 ; 4, 78—80 ; P. Alexandrescu, SCIV, 7, 1956, 3—4, 319—339.

[136] Trogus Pompeius-Iustinus, *Istoria lui Filip*, 9, 2, 1—15 ; 9. 3, 1—3 ; 20, 2, 16—17.

[137] „Istrul fiind dintre fluviile Sciţiei cel dintîi dinspre Apus". „Una din apele curgătoare de la sciţi este Istrul" etc.

[138] Problema dacă aceştia sint sciţii „autentici" sau populaţii „scitizante" nu poate fi rezolvată in cadrul lucrării de faţă. Cert este faptul că sînt morminte ale unei populaţii nomade, intrusive, cu rit, ritual, şi inventar funerar specific sciţilor nord-pontici şi deosebite de cele ale geţilor. Pentru problema in discuţie vezi D. Popescu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 9—39 şi V. Vasiliev, *Sciţii agatîrşi* . . ., p. 10-18, unde autorii discută şi opiniile din istoriografia străină. Pentru arta scitică de pe teritoriul României, vezi Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1977, p. 454—472 ; Idem, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 161—165. (recenzia lucrării lui V. Vasiliev, *Sciţii agatîrşi* . . .). Autorul este de acord cu o prezenţă scitică efectivă pe teritoriul României şi nu punctul de vedere care explică influenţele iraniene numai prin contactele cu sciţii nord-pontici sau cu lumea persană prin filieră scitică. Pentru o prezenţă scitică efectivă în această zonă se pronunţă şi Alex. Vulpe, *op. cit.*, p. 195. Pentru opinii diferite privind problema scitică, vezi şi ultima poziţie adoptată de E. Moscalu, Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 23—36. Notăm că văscioarele de la Chiscani, modelate cu mîna, sînt cert scitice fiindcă au fost descoperite împreună cu vase greceşti de secolul IV î.e.n. şi în mormînt cu ritual specific sciţilor, deci nu pot fi atribuite şi sarmaţilor, cum propune E. Moscalu, *op. cit.*, p. 35.

[139] N. Harţuche, F. Anastasiu, *Brăiliţa*, p. 55—57 ; idem, *Catalogul selectiv* . . ., p. 19, 197—199 ; N. Harţuche, *Zilele culturii* . . . ., 1970, p. 16 ; F. Anastasiu, *Zilele culturii*, 1970, p. 53. N. Harţuche, Istros, 1, 1980, p. 303, 307, 337.

M. 6 de la Brăiliţa), natura exactă a raporturilor dintre geţi şi sciţi în secolele V—III î.e.n., cît şi a unor aspecte speciale ale civilizaţiei getice din secolele IV—III î.e.n. — tipul locuinţelor, ocupaţiile etc. pentru care documentaţia arheologică este destul de săracă.

În concluzie, în actualul stadiu de cercetare situaţia din zona Brăilei prezintă următoarele trăsături :

1. Dispariţia culturii Basarabi are loc la sfîrşitul sec. VII — începutul sec. VI î.e.n., probabil sub presiunea şi incursiunile sciţilor nord-pontici deşi, deocamdată, nu avem descoperiri scitice din această perioadă (sec. VI î.e.n.) ; astfel de descoperiri există însă în alte zone ale spaţiului extracarpatic.

2. Lipsa unor vestigii arheologice autohtone din secolele VI—V î.e.n., prezente în zonele din jur (Vrancea, nordul Dobrogei etc.), probabil şi datorită unei cercetări arheologice lacunare.

3. Prezenţa unei populaţii scitice nomade în secolele V—IV î.e.n. şi chiar sedentarizate în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. (Chiscani).

4. Locuire getică în secolele IV—III î.e.n., documentată prin variate categorii de monumente : aşezări, necropole, morminte izolate etc.

5. Existenţa unor importuri greceşti, îndeosebi amfore, în aproape toate descoperirile arheologice din secolele V—III î.e.n.

Sperăm ca cercetările viitoare să aducă noi contribuţii la cunoaşterea acestei epoci din Cîmpia Brăilei*.

LA PLAINE DE BRĂILA AUX V—IIIe SIÈCLES AV. N.E. DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES ET INTERPRÉTATIONS HISTORIQUES

RÉSUMÉ

Dans cette étude l'auteur présente toutes les découvertes archéologiques dans la zone de Brăila aux Ve — IIIe siècles av.n.è. On y constate la présence de deux populations d'origine différente : les Gètes et les Scythes. La population scythique nomade est attestée dans cette zone aux V—IVe siècles av.n.è. par des tombes d'inhumation ayant le rite, le rituel et l'inventaire funéraire spécifiques à cette population dans les régions nord-pontiques, aussi que par des sources antiques écrites. Vers la fin du IVe siècle av.n.è. la population scythique nomade partira vers d'autres zones, probablement en Dobroudja, à cause de la pression exercée par les Gètes, dont l'importance démographique et politique croît durant cette période.

La population autochtone gèto-dace est attestée le long des IV—IIIe siècles av.n.è. par différentes catégories de découvertes : établissements, nécropoles, tombes d'incinération avec un inventaire archéologique typique pour toute son aire d'habitation.

* Doresc să aduc, şi pe această cale, mulţumirile mele cercetătorului Mircea Babeş, pentru preţiosul ajutor acordat în clarificarea unor probleme ridicate de acest studiu.

Pour le moment, les preuves archéologiques concernant les relations établies entre les deux populations sont très faibles : il y en a seulement quelques pièces importées réciproquement.

On y remarque aussi les nombreuses et variées importations grecques — surtout des amphores — présentes dans presque toutes les découvertes gètes ou scythiques, des preuves pour les rélations étroites entre les communautés humaines de cette zone et le monde grec.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Découvertes archéologiques dans la zone de Brăila aux V—IIIe siècles av. n.è.

Fig. 2. Găvani, 1 casque en bronze ; 2 applique argentée.

Fig. 3. Pièces scythiques. 1 Cireşu, pointes de baldaquin ; 2 Scorţaru vechi, chaudron de culte ; 3 Unirea, pointes de flèches.

Fig. 4. Chiscani. La necropole scythique : 1—3 vases scythiques ; 4 amphore thasienne ; 5 bol attique ; 6 kantharos attique.

Fig. 5. Chiscani. La nécropole scythique : 1 poignard *akinakes* ; 2 anse de basin grec ; 3 support de basin ; 4 couteau ; 5 pointe de flèche en fer ; 6 anneau ; 7 bracelet ; 8 perles en pâte vitrée ; 9—10 petites cloches.

Fig. 6. Fragments céramiques gètes travaillés à la main (1—6) et à la roue (7—9). 1 Baldovineşti ; 2,4—9 Brăiliţa ; 3 Spiru Haret.

Fig. 7. Céramique gète (1—4) et grecque (5—6) : 1, 4 Spiru Haret ; 2, 3, 5, 6 Brăiliţa.

Fig. 8. La nécropole gète de Brăiliţa : 1, 3 M1 ; 2 M2 ; 4, 5 M4. 1,2 amphores grecques ; 3—5 vases gètes.

Fig. 9. La nécropole gète de Brăiliţa : 1 M5 ; 2 M7 ; 3 M3 ; 4 M6 ; 5 M11 ; 1—2 vases gètes ; 3 amphore de Thasos ; 4 oenochoe ; 5 cruche grecque.

Fig. 10. La nécropole gète de Brăiliţa ; 1, 3, 4 M8 ; 2, 5, 6 M10. 1—2, 4—6 vases gètes ; 3 amphore de Thasos.

Fig. 11. Importations grecques : 1—2 Spiru Haret. Amphores de Soloha ; 3—5 Dudescu (lechytos, askos, amphore de Rhodos) ; 6 Berteştii de Jos. Hydria en miniature.

Fig. 12. Grădiştea. Tombes scythiques ; 1, 4 M6 ; 2, 5 M10 ; 3 M15 ;

SEX. IULIUS POSSESSOR

DE

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Cariera acestui personaj [1] ne este cunoscută din două inscripţii : prima, deja celebră, aflată zidită într-un turn al catedralei din Sevilla (Spania), cealaltă descoperită cu aproape trei decenii în urmă la Mactar, în Africa de Nord (Proconsularis).

1. CIL, II, 1 180 ; ILS, 1 043 ; AnnÉp, 1965, 237 : *Sex(to) Iulio, Sex(ti) f(ilio), Quir(ina) (tribu), Possessori, praef(ecto) coh(ortis) III Gallor(um), praeposito numeri Syror(um) sagittarior(um), item alae primae Hispanor(um), curatori civitatis Romulensium Malvensium, tribuno mili(tum) l(egionis) XII Fulminatae, curatori coloniae Arcensium, adlecto in decurias ab optimis maximisque imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis), adiutori Ulpii Saturnini praef(ecti) annon(ae) ad oleum Afrum et Hispanum recensendum item solamina transferenda item vecturas naucularíis exsolvendas, proc(uratori) Augg(ustorum) ad ripam Baetis, scapharii Hispalenses ob inocentiam iustitiamque eius singularem.*

2. G.-Ch. Picard, RA, 1963, 2, p. 88 şi urm. (menţiune, după lectura lui Azzeddine Beschaouch) ; idem, RA, 1968, 2, p. 297—314 (studiu amplu) : *Apollini Patrio Aug(usto). Sex(tus) Iulius Possessor, praef(ectus) coh(ortis) Gall(orum), curator numeri Syrorum sagittariorum, item alae primae Hispanorum, trib(unus) mil(itum) leg(ionis) XII F(ulminatae), adlectus in decurias ab optimis maximisq(ue) impp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis), adiutor praefecti annonae ad horrea Ostensia et Portuensia, proc(urator) Aug(usti) ad ripam Baetis, proc(urator) Aug(usti) Ostis ad annonam, proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium, statuam aheneam transmare advectam d(ono) d(edit).*

Precum se vede, prima inscripţie redă pînă la un punct, dar într-o formă mai amplă, *cursus honorum* al acestui personaj ; cealaltă, mai concisă şi, în unele privinţe, mai neconcludentă, îl completează cu două procuratele, îndeplinite ulterior gravării inscripţiei de la Sevilla. Menţiunea *adlectus in decurias ab optimis maximisq(ue) impp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis)* ne oferă dintru început o încadrare cronologică a acestei cariere.

---

[1] A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonner Jhb., 117, 1908, p. 135, nr. 6 ; A. Stein, RE, X, col. 780, nr. 402 ; PIR, II, p. 207, nr. 324 ; PIR IV², p. 252, nr. 480 ; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 504—507, nr. 185 ; F. Vittinghoff, ActaMN, 6, 1969, p. 135 şi urm. ; G. Jarret, Epigraphische Studien, 9, 1972, p. 191—192, nr. 82 ; A. Deman, Latomus, 32, 1973, p. 143—144 ; H. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, I, Leuven, 1976, p. 474—476, nr. 99 ; H. Pavis d'Escurac, *La préfecture de l'annone. Service administratif impérial d'Auguste à Constantin*, Roma, 1976, p. 384—385, 433.

Personajul nostru apare îndeplinind mai întîi milițiile ecvestre. Prima treaptă este cea de *praef(ectus) coh(ortis) III Gallor(um)*; totodată, inscripțiile îl arată comandînd alte două unități: *numerus Surorum sagittariorum* și *ala I Hispanorum*. Locul unde și-a exercitat aceste comenzi este contestat: cei mai mulți istorici cred că este vorba de trei unități din Dacia Inferior [2] (părere pe care, cum se va vedea, o împărtășim și noi în urma studiului întreprins în paginile următoare), după alții ar fi vorba de unități omonime din Hispania și Africa de Nord [3].

Astfel, R. Thouvenot afirma că unitatea de galli ar fi staționat în Baetica [4]. Cei mai mulți epigrafiști [5] au atras însă atenția asupra unității omonime din Dacia Inferior, în ale cărei diplome militare apare menționată în anii 129 [6] și 140 [7]. Numele ei este imprimat pe o cărămidă descoperită la Ioneștii Govorii [8], iar la Hoghiz întreaga cohortă dedică un altar împăraților Marcus Aurelius și Commodus [9].

---

[2] A se vedea, în afară de lucrările citate la nota 1: D. Tudor, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu, la douăzeci și cinci ani de la moartea lui (1875—1918)*, București, 1944, p. 523—531; idem, OR[4], p. 191—193; H. Nesselhauf, Madrider Mitteilungen, 5, 1964, p. 180—184.

[3] Această ipoteză a fost susținută mai întîi, se pare, de R. Thouvenot, CRAI, 1934, p. 16 *(non vidi)*; idem, *Essai sur la province romaine de Bétique*, Paris, 1940, p. 177, nota 7: „La XII[a] Fulminata tenait au IIe siècle garnison en Cappadoce, la *colonia Arcensium* serait *Arca Caesarea* de Phénicie. Pareillement, nous supposons que l'*ala I[a] Hispanorum* dont Possessor est détaché n'était pas alors très loin d'Hispalis. Nous croyons en effet que la *civitas Romulensium* est plutôt Hispalis que Romula de Dacie, province où on ne connait point d'Arva. Le *Numerus Syrorum* serait celui de Lalla Maghnia... plutôt que celui de Dacie; la cohorte *III[a] Gallorum* celle d'Espagne qui opéra en Tingitane sous Hadrien, plutôt que celle de Mésie. Nous connaissons une *ala I[a] Hispanorum* en Germanie Supérieure et en Dacie; si c'est la même troupe elle aurait envoyé un détachement en Occident et ce pourait être l'aile inconnue de l'inscription *n°* 1128: Possessor est nommé en effet *praepositus* et non *praefectus*. Comme il a poursuivi sa carrière sous Marc-Aurèle et Verus, ses curatèles à Hispalis et Arva peuvent se placer à la fin du règne d'Antonin le Pieux. Or, à cette époque des renforts partent d'Espagne en Maurétanie sous le commandement de T. Varius Clemens... Une fraction de l'*ala I[a] Hispanorum* a pu en faire partie et c'est à cette époque que Possessor exerça ses curatèles". Am citat *in extenso* această notă, deoarece părerea lui R. Thouvenot este cunoscută uneori din surse indirecte, alteori este deformată; cf. H.-G. Pflaum, *loc. cit.*, p. 505: „L'essai tenté par M. R. Thouvenot [CRAI, 1934, p. 16] de localiser ces différents corps de troupes en Maurétanie Tingitane a été réfuté par M. Rowell [RE, XVII, 2, 1937, col. 2 553], sans que le premier auteur en ait eu connaissance, puisqu'il l'a repris dans une note de sa thèse sur la province romaine de Bétique" *(Essai...*, citat de noi mai sus, în această notă); corect însă la D. Tudor, *OR*[4] (unde se reproduce opinia din edițiile anterioare ale acestei lucrări), p. 192.

[4] *Essai...*, p. 177 (pentru aceasta citează CIL, II, 1 127; vezi despre această unitate C. Cichorius, în RE, IV, 1901, col. 290, s. v. *cohors)*.

[5] Cichorius, *loc. cit.*, col. 289—290 (v. în special col. 290, cu referire la *cursus honorum* al lui Sex. Iulius Possessor) și chiar C. Daicoviciu, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 315—316.

[6] CIL, XVI, 75 = IDR, I, 10.

[7] B. Gerov, Klio, 37, 1959, p. 196—210; AnnÉp, 1962, 264; IDR, I, 13; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1954—1977*, Londra, 1978, p. 64, nr. 39.

[8] IDR, II, 555.

[9] C. Daicoviciu, *loc. cit.* De asemenea, inscripția CIL, III, 953 de la Hoghiz (datînd din timpul lui Hadrian), avînd în r. 2 al fragmentului păstrat [*leg.*] *XIII G.*, a fost atribuită de C. Daicoviciu (Dacia, 7—8, p. 316) cohortei *III Gallorum*; mai recent, această interpretare a fost contestată de I. I. Russu, AIIA Cluj-Napoca, 18, 1975, p. 50—52, care revine la lectura din CIL.

Ala I Hispanorum nu poate fi decît unitatea aflată în Dacia Inferior[10], unde o menţionează diplomele din anii 129 şi 140 [11]. Garnizoana ei era la Slăveni, pe Olt, unde este atestată printr-o serie de descoperiri epigrafice [12].

În ceea ce priveşte *numerus Surorum*, se cunosc două unităţi cu acest nume : unul staţiona în Dacia Inferior [13], altul este cunoscut în Mauretania Caesariensis (la Maghnia) [14]. Pe baza unei inscripţii funerare de la Caesarea : *D(is) M(anibus) s(acrum). Sex(tus) Iul(ius) Iulianus ex Germania superiore⟨m⟩, tribunus n(umeri) Syrorum M(a)lvensium, hic sepultus est dum deducit iuniores Bessos (mille) in Tingitana(m) provincia(a)m, qui vixit annis XXXV* etc. [15], M. P. Speidel afirmă că nu este vorba de două, ci de una şi aceeaşi formaţiune de arcaşi sirieni transferată la începutul secolului al III-lea din Dacia în Mauretania Caesariensis [16]. Asemenea concluzie provoacă însă nedumerire celor familiarizaţi cu prosopografia miliţiilor ecvestre: comanda asupra formaţiunii de arcaşi din Dacia Malvensis este diferită (în timp) de misiunea de a duce pe tinerii recruţi bessi în Mauretania Tingitana; interpretarea este forţată, autorul citat încercînd a înţelege inscripţia astfel : *dum deducit n(umerum) s(uprascriptum) et iuniores Bessos (mille) in Mauretaniam* [17], pentru a-şi justifica teza transferului amintit. În realitate, menţiunea *M(a)lvensium* însoţind numele unităţii de arcaşi sirieni nu este întîmplătoare în inscripţia din Caesarea Mauretaniei : ea s-a făcut tocmai pentru a evita confuzia între *numerus* de sirieni din provincia de la Dunăre şi cel din Mauretania Caesariensis — unde moartea neaşteptată l-a surprins pe Sex. Iulius Iulianus [18].

În anul 138, două inscripţii amintesc o formaţiune de *Suri sagittarii* care construiesc castrul de la Arutela [19]; în acelaşi an, alte două inscripţii îi menţionează şi la Rădăcineşti [20]. Ulterior, materiale epigrafice de la Romula [21] şi Slăveni [22] îi arată organizaţi într-un *numerus*; transformarea a avut loc deci tot pe timpul lui Antoninus Pius, ca şi în cazul altor formaţiuni de *numeri* din Dacia [23].

---

[10] Vezi şi părerea lui R. Thouvenot, citată de noi în nota 3.

[11] Citate *supra*, notele 6—7.

[12] IDR, II, 496, 498—500, 510, 526 (vezi şi M. Zahariade, SMMIM, 11, 1978, p. 143—148) ; cf. D. Tudor, *OR*[4], p. 331—332.

[13] Bibliografia completă : D. Tudor, *OR*[4], p. 339—340.

[14] R. Cagnat, *L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs*, Paris, 1912, p. 251 ; S. Gsell, *Atlas archéologique de l'Algérie*, Paris—Alger, 1913, 41, 1, citat de P. Salama, în *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 586, 591 ; M. P. Speidel, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 170—171.

[15] CIL, VIII, 9 381 (= 20 945) = ILS, 2 763.

[16] Dacia, N. S., 17, 1973, p. 169—177.

[17] *Ibidem*, p. 172. Vezi D. Tudor, *OR*[4], p. 340, care admite asemenea transfer numai mai tîrziu.

[18] Despre acest personaj, vezi şi H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 463, nr. 73.

[19] CIL, III, 12 601 a—b (= 13 793—13 794) = IDR, II, 575—576.

[20] CIL, III, 12 604—12 605 (= IDR, II 584—585).

[21] IDR, II, 341 : *n(umerus) S(urorum)*, 350 : *n(umerus) Sur(orum) sag(ittariorum)* (inscripţii), 383 : *n(umerus) S(urorum)* (ştampile).

[22] IDR, II, 529 : *n(umerus) S(urorum)*, 530 : *n(umerus)* (ştampile).

[23] C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 469, nota 19 ; vezi şi mai departe, în acest studiu, nota 37.

Inscripţia de la Sevilla menţionează pe Sex. Iulius Possessor cumulînd comanda celor două unităţi *(numerus Syrorum sagittariorum* şi *ala I Hispanorum)* cu titlul de *praepositus;* în inscripţia de la Mactar, titlul este cel de *curator* [24]*:* ele desemnează, în amîndouă cazurile, o comandă cu titlu provizoriu. Din inscripţia de la Caesarea rezultă că *numerus Surorum* era condus de un *tribunus*, deci efectivul acestei formaţiuni se ridica la 1 000 de oameni [25].

Comanda simultană a unor ofiţeri asupra a două unităţi mai este atestată în provincia Dacia Inferior în alte trei cazuri [26]:

Astfel, de la Rimini cunoaştem o inscripţie dedicată *C. Nonio C. f. An. Caepian(o) equo publ., ex quin[q.] decuris iudicu[m], praef. coh. III Britt[o]num veteranor[um] equitatae, trib. leg. I Ad[iu]tricis piae fidelis, pra[ef.] alae I Asturum, praepos[ito] numeri equitum elector[um] ex Illyrico,* de către C. Valerius Saturninus, *d[ec.] alae I Asturum* [27]. În această inscripţie, *cohors III Brittonum* poartă indicaţia *veteranor[um];* acest atribut nu apare în diploma din anul 160 care menţionează această unitate printre efectivele Moesiei Superior [28], dar apare în alta cu dată apropiată (8 februarie 161) [29]: astfel, miliţiile ecvestre ale acestui personaj pot data curînd după anul 161. Cea de-a treia miliţie şi-a exercitat-o în Dacia Inferior, ca prefect al alei I Asturum, unitate avînd garnizoana la Hoghiz [30]*;* în acelaşi timp, el a deţinut şi funcţia de *praepositus numeri equitum electorum ex Illyrico* [31]*:* este semnificativ că acest *numerus* este atestat printr-o ştampilă tegulară descoperită în aceeaşi localitate [32].

O altă inscripţie, de la Caesarea (Mauretania), ne face cunoscute miliţiile ecvestre ale altui personaj: *P. Aelio P. fil. Palatina Marciano, praef(ecto) coh(ortis) I Augustae Bracarum, praeposito n(umeri) Illyricorum, trib(uno) coh(ortis) Ael(iae) expeditae, praef(ecto) al(ae) Aug(ustae) II Thracum, praeposito al(ae) Gemin(ae) Seba[sten(ae)], praeposito classis Syriacae et Augustae, praef(ecto) classis Moesiaticae* etc. [33]. După cum am mai arătat [34], P. Aelius Marcianus şi-a exercitat prima miliţie tot în Dacia Inferior; *cohors I Bracaraugustanorum*, atestată între efectivele acestei provincii în diploma din 13 decembrie 140, este cunoscută prin mai multe cărămizi ştampilate din castrul de la Breţcu (în sud-estul Transilvaniei) [35]. În ceea ce priveşte *numerus Illyricorum* —

---

[24] Pentru asemenea curatores, vezi H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 47—48, nr. 5: 'επιμελητής σπίρη[ς] πρώτης Οὐλπίας Πετραίων şi p. 342—343, nr. 3: ἐπιμελητής εἴλης ἱππέων Σεβαστῆς Διδύμου; II, 1977, p. 933: *curat(or) pro praef(ecto) c(o)hor(tis) I Astur(um).*

[25] Mai sus, nota 15.

[26] C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 468—471.

[27] CIL, XI, 393 = ILS, 2 739. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, p. 597—598, nr. 12.

[28] CIL, XVI, 111.

[29] Margaret M. Roxan, *op. cit.*, p. 78—79, nr. 55.

[30] Despre această unitate: W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 10—11; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 6; vezi şi TIR, L—35, Bucureşti, 1969, p. 46 (Hoghiz).

[31] Despre această unitate, vezi şi mai departe, notele 36—38.

[32] G. Bakó, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 142.

[33] CIL, VIII, 9 358 (= ILS, 2 738); vezi H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 65—66, nr. 44.

[34] SCIVA, 32, 1981, 3, p. 468 şi urm.

[35] Despre această unitate: G. Bakó, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 631—635 (cu bibliografia).

şi el a staţionat, cum s-a văzut, tot în sud-estul Transilvaniei. Diploma militară din 129 aminteşte între trupele Daciei Inferior o *vexillatio equit(um) Illyricor(um)*; peste un deceniu, cealaltă diplomă a acestei provincii îl desemnează drept *num(erus) eq(uitum) [I]llyr(icorum)* [36]. Transformarea a avut loc deci între anii 129—140, probabil spre sfîrşitul domniei lui Hadrian [37]; acest eveniment reprezintă un *terminus post quem* pentru datarea primei miliţii ecvestre a lui P. Aelius Marcianus. Mai tîrziu, la o dată necunoscută, unitatea apare staţionînd în castrul de la Brîncoveneşti, în Dacia Superior (Apulensis), purtînd denumirea de *ala numeri Illyricorum* [38]; după părerea noastră, termenul de *ala* face aluzie pur şi simplu la faptul că acest *numerus* era compus din călăreţi [39].

Din Dacia Inferior, P. Aelius Marcianus este transferat în Mauretania Caesariensis ca tribun al cohortei *Aelia expedita* (gradul său arată că era comandantul unei unităţi de o mie de oameni, echivalînd cu a doua miliţie ecvestră); apoi este atestat în aceeaşi provincie ca prefect al alei *Augusta II Thracum*, cumulînd ca *praepositus* şi comanda alei *Gemin(a) Seba[sten(a)]* — cel mai tîrziu în penultimul deceniu al secolului al II-ea [40].

Deosebit interes prezintă studiul carierei lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, al cărui *cursus honorum* este cunoscut dintr-o inscripţie descoperită la Thyatira (Lydia) [41]. El a fost mai întîi ἔπαρχος σπείρας δευτέρας Φλ(αουίας) Νουμιδῶν (cu garnizoana la Feldioara [42]) şi totodată πραιπόσιτος σπείρ[α]ς δευτέρας Φλ(αουίας) Βέσσων (cu sediul la Cincşor [43]), ambele staţionînd deci pe Oltul tansilvănean. Cea de-a doua miliţie ecvestră şi-a îndeplinit-o în Moesia Inferior, ca χιλίαρχος σπείρας

---

36 Pentru aceste diplome, bibliografia mai sus, notele 6—7.

37 Acum sînt organizate şi alte formaţiuni din Dacia în *numeri*. Astfel, două inscripţii de la Praetorium din anii 138 şi 140 menţionează *numerus burgariorum et veredariorum Daciae Inferioris* (CIL, III, 13 795—13 976; ILS, 8 909, 9 180; IDR, II, 587—588); de asemenea, *Suri sagittarii*, menţionaţi ca atare în inscripţii de la Bivolari (Arutela) şi Rădăcineşti (IDR, II, 575—576, 585) sînt organizaţi ulterior într-un *numerus* (IDR, II, 341, 350, 383, 529, 530), iar *numeri Palmyrenorum* din Dacia Superior şi Dacia Porolissensis sînt creaţi pe timpul lui Antoninus Pius (C. C. Petolescu, SCIVA, 26, 1975, 3, p. 427; idem, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 108, nota 45).

38 I. I. Russu, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines*, Bucureşti—Köln—Viena, 1974, p. 222—223; D. Protase, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, II, Köln—Bonn, 1977, p. 383—386.

39 Vezi şi inscripţia pusă în onoarea lui C. Nonius Caepianus (mai sus, nota 27): *numerus equitum electorum ex Illyrico*; vezi exemplele citate în SCIVA, 32, 1981, 3, p. 469, nota 21. În orice caz, asemenea transformare nu poate fi atribuită epocii lui Antoninus Pius, cum credea W. Wagner, *Dislok.*, p. 51 şi urm., urmat de Pflaum, *Carrières...*, I, p. 304; deci această „schimbare de nume" nu poate fi nici ea utilizată ca *terminus post quem* pentru datarea carierei lui P. Aelius Marcianus.

40 SCIVA, 32, 1981, 3, p. 470—471.

41 CIG, 3 497 = IGR, IV, 1 213; ILS, 8 853. Cf. H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, nr. 218 ter (= 309); H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 106—108, nr. 132; vezi şi A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Bucureşti, 1977, p. 57—59 (v. şi p. 95—96). În inscripţia de la Thyatira, acest personaj este desemnat ca nepot al lui Alfenus Apollinaris, *a censibus Augusti* (despre acesta: Pflaum, *Carrières...*, I, p. 576, nr. 218 bis = 308 bis); bazat pe alte date, nu însă îndeajuns de concludente, Pflaum credea că acest personaj ar fi ajuns prefect al Egiptului în 199—200 (ceea ce ar reprezenta un *terminus ante quem* şi pentru datarea carierei lui T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus); dar. G. Bastianini, ZPE, 17, 1975, 3, p. 304 şi nota 1 (v. şi p. 323) îl exclude din lista prefecţilor Egiptului.

42 I. Pop, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 141—146.

43 Bibliografia despre această unitate: I. I. Russu, ActaMN, 4, 1967, p. 86—88.

πρώτης Κιλίκων fiind totodată şi πραιπόσιτος σπείρας πρώτης Γαιτούλων în aceeaşi provincie [44]. Cea de-a treia miliţie şi-a îndeplinit-o în Syria: ἔπαρχος εἴλης δευτέρας Φλ(αουίας) 'Αγριππιανῆς fiind totodată πραιπόσιτος εἴλης Σιν[γ]λαρίων în aceeaşi provincie [45]; fără îndoială, *atunci* şi-a îndeplinit el sarcina de (ἐ)π(α)ρ(χος) 'ανν[ώ]νης Θεοῦ 'Αντονείνου [καὶ] [λ]ιμένων Σελευκείας Πει[ε]ρ[ί]ας — deci cu ocazia războiului lui Marcus Aurelius contra uzurpatorului Avidius Cassius, în anul 175 [46].

După cum se vede, toate cazurile citate de cumul de comenzi militare pot fi încadrate cronologic în timpul domniei lui Marcus Aurelius. Din timpul aceluiaşi împărat cunoaştem un alt personaj, tribun al legiunii II Adiutrix din Pannonia Inferior, *praepos(itus) gentis Onsorum, donis militarib[us donatus] ob expeditionem felicissimam Quador(um) et Marcomman(orum)* (a. 180) [47]; se pare totuşi că în acest caz este vorba de comenzi succesive. În Germania Superior, o inscripţie datînd din anul 191 (sau 211?) menţionează un *[p]r[aef.] coh. I c. R. eq. p. f.*, totodată *[p]raep. coh. IIII V[ind(elicorum)]* [48]. De asemenea, în Britannia, în secolul al III-lea, cunoaştem alte două cazuri: un tribun al cohortei *I Fida Vardullorum* şi *praepositus numeri explor. Bremensium* [49]; altul, tribun al cohortei *I Nervia Germanorum* şi *praepositus numeri Maurorum Aurelianorum Valeriani Gallieni* (a. 253—255) [50].

Din cele expuse rezultă că acest gen de cumul de comenzi este mai întîi atestat în Dacia Inferior, pe timpul domniei lui Marcus Aurelius. Luptele cu neamurile germanice şi sarmatice trebuie să fi fost deosebit de dure, provocînd goluri în corpul de comandă; ca şi în altă situaţie, poate fi îndreptăţită remarca: „ce détail atteste combien ces combats sur le Danube ont du être meurtriers" [51].

Revenind la Sex. Iulius Possessor, rezultă că şi el şi-a îndeplinit concomitent cele trei comenzi; astfel, se dovedeşte corectă observaţia

---

[44] Despre *cohors I Cilicum*, vezi mai recent A. Aricescu, *op. cit.*, p. 57—58; J. Beneš, *op. cit.*, p. 24—25. Cît priveşte acea *cohors I Gaetulorum* (RE, VII, s.v. *cohors*, col. 287), o unitate de infanterie cu acest nume nu este cunoscută în Moesia Inferior; posibil să fie vorba de *ala I Flavia Gaetulorum* (despre aceasta, vezi I. Piso, Dacia, N.S., 20, 1976, p. 252—263; A. Aricescu, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, Bucureşti, 1977, p. 242 şi urm.; idem, *Armata*, p. 51—52, cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 473; J. Beneš, *op. cit.*, p. 8).

[45] Bibliografia despre aceste unităţi este prezentată de H. Devijver, *loc. cit.* (v. nota 41).

[46] După Pflaum, această sarcină ar data din perioada cînd Alfenus Arignotus conducea cohortele *II Flavia Numidarum* şi *II Flavia Bessorum*: „Mais, étant donné qu'il assure également, comme v. Premerstein l'a justement remarqué, la surveillance du ravitaillement de Marc-Aurèle dans les ports de Sélcucie de Piérie, par où arrivaient les vaisseaux de transport, nous pouvons conclure que cet empereur a emmené avec lui du front du Danube ces deux unités, quand il dut se retourner contre Avidius Cassius, lors de la révolte de ce gouverneur de Syrie en 175. Nous sommes donc, par exception, en état de fixer exactement le commencement de ce *cursus*, qui se continue par le tribunat de la Ire cohorte des Ciliciens de l'armée de la Mésie Inférieure, dont a aussi dû faire partie la Ire cohorte des Gétules, qu'il a commandé simultanément, sans doute pendant les dernières guerres de Marc-Aurèle sur le Danube" (*Carrières*..., I, p. 577—578; v. şi H. Devijver, *op. cit.*, p. 107).

[47] H. Devijver, *op. cit.*, II, p. 706—707, nr. 11.

[48] Idem, *op. cit.*, I, p. 363—364, nr. 40.

[49] CIL, VII, 1 037 = ILS, 2 631 = RIB, 1 270. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, p. 203, nr. 34.

[50] RIB, 2 042. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 384—385, nr. 84.

[51] H.-G. Pflaum, *Carrières*..., I, p. 541.

făcută încă acum patru decenii de D. Tudor: „Aceasta impunea vecinătatea locurilor de garnizoană a celor trei unități, ceea ce apare posibil pentru Dacia Inferioară, deoarece ele staționau la Ioneștii Govorii, Romula și Slăveni" [52]. Dimpotrivă, teza că ar fi vorba de unități din Spania și nordul Africii cade definitiv.

Reluînd firul carierei lui Sex. Iulius Possessor, inscripția de la Sevilla arată acest personaj exercitînd sarcina de controlor al finanțelor unui oraș a cărui identitate a produs o îndelungată și aprigă dispută. Pe baza vechii lecturi: *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM. MARI-VENSIVM*, cei mai mulți istorici au considerat că este vorba de două orașe: *Romula* și *m(unicipium) Arvensium*. În privința primei, părerile au fost împărțite: unii au considerat că ar fi vorba de *colonia Iulia Romula Hispalis*, unde Sex. Iulius Possessor a fost onorat cu inscripția; după alții, ar fi Romula de pe Olt, din Dacia Inferioară [53]. Fără a mai cita pe diferiții epigrafiști care s-au ocupat de această carieră, reținem doar opinia lui H.-G. Pflaum, care localizează cele trei comenzi amintite mai sus și curatela cetății Romulensilor în Dacia Inferioară; „Après son passage en Dacie, Sex. Iulius Possessor occupe le poste de curateur du municipe d'Arva, petite ville située sur le Bétis en amont d'Hispalis (Séville)" [54] — nota același învățat.

Urmărind mai departe firul carierei lui Possessor, cele două inscripții îl menționează ca tribun militar în legiunea XII Fulminata, care staționa la Melitene în Cappadocia [55]. Inscripția de la Sevilla îl arată de asemenea *curator coloniae Arcensium* — după unii, *Arca Caesarea* din Fenicia [56].

Acum patru decenii, D. Tudor a emis părerea că, în inscripția de la Sevilla, cuvîntul ce urmează după *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM* trebuie să fie *MALVENSIVM* [57]; această nouă *lectio* a provocat o îndelungată și aprigă dispută, care încă nu a încetat cu totul [58]. Mai aproape de noi, H. Nesselhauf, necunoscînd părerea lui D. Tudor, ajunge la o concluzie asemănătoare; după acest învățat, funcția de *curator civitatis Romulensium Malvensium* datează din timpul îndeplinirii comenzilor de pe Olt, după cum cea de *curator coloniae Arcensium* datează din timpul tribunatului militar în legiunea XII Fulminata — fiind astfel vorba de *Arca* din Cappadocia și nu de omonima sa din Syria [59].

Analogiile nu lipsesc nici în această privință. Se poate cita în acest sens iarăși *cursus honorum* al lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, care, după funcțiile militare (milițiile ecvestre) — prezentate în ordine inversă *(praefectus alae, tribunus legionis, praefectus cohortis)* — și alte onoruri, este desemnat λογιστής Σελευκίας Πειερίας καὶ Ἀλεξανδρείας κατ' Ἴσ[σ]ον καὶ Ῥω[σ]σου καὶ τῆς [τῶν] Τραιανῶν πόλεως καὶ Τροπησίων καὶ τῆς

[52] D. Tudor, *OR*[4], p. 192, unde se reproduce fără modificări textul din edițiile precedente; vezi și *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 524, nota 6.

[53] Un rezumat al discuțiilor, cu toată bibliografia: D. Tudor, *OR*[4], p. 192.

[54] *Carrières...*, I, p. 504—505.

[55] E. Ritterling, în RE, XII, s.v. *legio*, col. 1365; cf. H. Nesselhauf, *loc. cit.*

[56] *Carrières...*, I, p. 505; R. Thouvenot, *loc. cit.* (*supra*, nota 3).

[57] D. Tudor, *OR*, 1942, p. 524; idem, *În amintirea lui C. Giurescu*, p. 526.

[58] Ultima importantă luare de poziție a susținătorilor localizării Daciei Malvensis în Banat: C. și H. Daicoviciu, ActaMN, 4, 1967, p. 73—81.

[59] H. Nesselhauf, Madrider Mitteilungen, 5, 1964, p. 180—184; AnnÉp, 1965, 237.

[κ]ολωνείας. Orașele, de ale căror finanțe s-a ocupat Alfenus Arignotus, sînt și ele prezentate în ordine inversă succesiunii cronologice. Astfel, el a fost *curator* al orașelor Seleucia Pierriae, Alexandria ad Issum și Rhossus pe cînd îndeplinea cea de-a treia miliție ecvestră — prefectura alei *II Flavia Agrippiana*, cumulînd și comanda alei *I singularium*, amîndouă din Syria; tot acum datează și prefectura annonei divului Antoninus a porturilor Seleuciei Pierriae (anul 175) [60]. Sarcina următoare înscrisă (altfel, cronologic, anterioară — probabil curînd după invazia costobocilor din 170) și-a exercitat-o, așa cum a arătat Louis Robert [61], la Tropaeum Traiani, în Dobrogea; atunci personajul nostru a deținut comanda cohortei *I Cilicum* și concomitent încă una asupra altei unități. Enigmatică rămîne curatela acelei *colonia* nenumite [62].

Se mai poate cita cazul unui Abidius Bassus, tribun al legiunii III Augusta, cu garnizoana în Numidia, care a fost și *cur(ator) m(unicipii) M(asculitani)* în aceeași provincie [63].

Astfel, cunoaștem exemple suficiente de situații cînd ofițeri superiori de rang ecvestru au exercitat funcția de *curatores* ai unor orașe din apropierea garnizoanei unităților pe care le conduceau [64]. Nu încape deci îndoială că *Romula* din inscripția de la Sevilla cinstind pe Sex. Iulius Possessor era cea din Dacia Inferioară. Pe de altă parte, nu cunoaștem un caz concret cînd un personaj și-a întrerupt temporar milițiile ecvestre pentru a exercita funcția de *curator* al unui oraș dintr-o altă provincie a imperiului; în acest fel, afirmația lui H.-G. Pflaum [65] că, după comenzile

---

[60] V. nota 46.

[61] Istros, I, 2, 1934, p. 1—5. A. v. Premerstein, JÖAI. 13, 1910, p. 205 și nota 21 (cf. W. Wagner, *Dislok.*, p. 97), considera că, după pacea încheiată între Marcus Aurelius și sarmați, cohortele *II Flavia Numidarum* și *II Flavia Bessorum* au fost trimise de la Dunărea de Jos în Siria; pe bună dreptate remarca însă L. Robert: „on va de voir que, après mon identification, cette hypothèse perd son appui et qu'il est au contraire très probable que, si Arignotus a été *curator* en Mésie, c'est qu'il y a séjourné avec ses troupes"; de fapt, amîndouă cohortele aparțineau armatei Daciei Inferioare, dar aceasta nu schimbă valabilitatea observației marelui învățat: aceste trupe nu au părăsit locurile lor de granizoană (vezi în acest sens și I. I. Russu, ActaMN, 4, 1967, p. 87—88 și nota 11), cum mai afirmă unii istorici (H.-G. Pflaum, citat mai sus, nota 46; D. Tudor, *OR*⁴, p. 336).

[62] L. Robert, Istros, 1, 1934, 2, p. 219, nota 1. Urmărind *variae lectiones* din publicația lui Boeckh (CIG), mai observăm că unele copii ale inscripției (Spon, Smith, Wheler) redau (după o mică lacună) la începutul r. 20 ΤΡΙΑΝΩΝ; L. Robert arăta, de asemenea, că Spon nu reproduce ΚΑΙΤΗΣ la începutul r. 21. Avînd în vedere că textul abundă în greșeli, ne gîndim a propune (r. 19—21) καὶ τῆς/ [Καλλα]τιανῶν πόλεως καὶ Τροπησίων καὶ [Απ] ολωνείας (completarea cu numele Apolloniei este după propunerea lui L. Robert).

[63] H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 45, nr. 2. Cazul altui tribun, al legiunii XV Apollinaris, staționată în Cappadocia, care ne apare totodată ca γενόμενος [ἀρχιερεύς] τῆς Ἀσίας καὶ λογιστής τῆς πόλεως... (pe la anul 160) (H. Devijver, *op. cit.*, II, p. 618, nr. 20) este neconcludent, inscripția fiind lacunară.

[64] Cf. A. Deman, Latomus, 32, 1973, 1, p. 143, care crede că Possessor a deținut funcția de curator „en même temps qu'il commandait l'*ala I Hispanorum* cantonnée en même endroit" (de fapt, această unitate staționa la Slăveni, nota 12); v. chiar și R. Thouvenot, a cărui judecată este în esență corectă: „...nous supposons que *l'ala Iª Hispanorum* dont Possessor est détaché n'était pas alors très loin d'Hispalis" (v. mai sus, nota 3).

[65] Mai sus, cu nota 54; vezi încă, în continuare: „Étant donné que le poste militaire suivant amènera Possessor en Cappodoce pour y être tribun de la légion *XIIª Fulminata*, il est très vraisemblable qu'A. Stein a eu raison d'expliquer ce retour en Bétique en supposant que l'intéressé était natif de cette cité. Son hypothèse se trouve encore renforcée du fait qu'*Arva* fait partie de la tribu *Quirina*, qui est aussi celle de son curateur". În realitate, personajul nostru era originar din Africa de nord (cum arată inscripția nr. 2).

din Dacia Inferior și curatela cetății Romulensilor, lui Possessor i s-a încredințat sarcina de *curator* al municipiului *Arva* din Hispania, nu se mai poate nici ea susține. În locul respectiv trebuie citit: *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM. MAL/VENSIVM*, așa cum au arătat D. Tudor și H. Nesselhauf; în toată inscripția, fără excepție, litera *L* este redată ca o simplă hastă *(I)*. Ca și în cazul cu *numerus Syrorum Malvensium* din inscripția de la Caesarea [66], precizarea *Malvensis* (în textul epigrafic: *Romulensium Malvensium)* era absolut necesară: să evite confuzia între Romula dacică și omonima din Baetica *(colonia Iulia Romula Hispalis)* unde i s-a pus inscripția (demn de amintit este, dealtfel, că *scapharii* dedicanți se numesc ei înșiși *Hispalenses)*.

În inscripția de la Sevilla, Romula este desemnată cu titlul de *civitas.* Acesta era probabil statutul oficial al orașului Romula la data îndeplinirii misiunii lui Sex. Iulius Possessor; nu am avea motive să ne îndoim de exactitatea folosirii termenului, deoarece patria lui Possessor se afla ea însăși în aceeași situație în anul 170: *civitas M[ac]taritanor[um]* [67], atingînd treapta de *colonia* abia sub Commodus: *colonia Aelia Aurelia Augusta Mactaris* [68].

Ca *municipium*, Romula este atestată pentru prima dată în inscripția de la Oescus dedicată lui T. Iulius Capitol, arendaș al vămilor din *Illyricum* și *ripa Thraciae: omnib(us) honoribus ab ord(ine) [co]l(oniae) Fl(aviae) Sirmiatium honorato et [s]ententiae dicundae item sacerdotalib(us) ab ordine col(oniae) Ulp(iae) Oesc(i) et statuam aere col(ato) decretis iam pridem ab eodem ordine ornamentis II-viral(ibus), item decurionalib(us) ornamentis honorato ab ordinib(us) coloniar(um) Ulpiae Poetovionensis ex Pannonia Superiore, Ulp(iae) Ratiar(iae) ex Moesia Superiore, Traianae Sarmizegethusensium ex Dacia Superiore, item II-viralib(us) ab ordine municipi(i) Romulensium, buleutae civitatis Ponticae Tomitanorum* [69]. Mențiunea *Dacia Superior* ne oferă un reper cronologic pentru datarea inscripției: înainte de anii 168—169, dată de la care, în urma reorganizării înfăptuite de împăratul Marcus Aurelius, această provincie se va numi *Dacia Apulensis.* Acest personaj mai apare, împreună cu doi asociați ai săi, într-un alt text epigrafic, tot din Moesia Inferior: *Numini Augustor(um) et genio p(ublici) p(ortorii), Hermes, Iuliorum Ianuari Capitonis Epaphroditi conductorum p(ublici) p(ortorii) Illyrici et ripae Thraciae ser(vus) vil(licus), pos(uit)* [70]; mențiunea *Aug(ustorum)*, coroborată cu *terminus ante quem* din inscripția anterioară, arată că funcția lui Iulius Capito datează din timpul domniei comune a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus.

---

[66] Mai sus, textul la care trimit notele 15—18.

[67] G.-Ch. Picard, Karthago. Revue d'archéologie africaine, 8, 1957, p. 151 (v. și p. 65, 148—156).

[68] *Ibidem*, p. 152—153 (anii 176—180, eventual 191—193). După H.-G. Pflaum, ZPE, 17, 1975, 3, p. 261, orașele poartă gentiliciul *Aelia Aurelia* după anul 191.

[69] CIL, III, 753 (= 7 429) = ILS, 1 465. Cf. S.J. de Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugges, 1949, p. 198.

[70] CIL, III, 7 434 (cf. 12 345 = 751) = ILS, 1 855. Vezi și CIL, III, 6 124 (cf. p. 1 138) = ILS, 1 464: *Genio I[uli]orum Ianuari Capitonis Epaphroditi n(ostrorum) c(onductorum) p(ublici) p(ortorii), Hermes, ser(vus) vil(licus), p(osuit).*

Dacă atestarea Romulei ca *municipium* datează din anii 161—168, mai greu este de spus *cînd* a fost ridicată la acest rang. În acest sens, unele sugestii ne dă iarăşi inscripţia de la Oescus; urmărind coloniile care l-au încărcat cu onoruri pe Iulius Capito, observăm că toate poartă numele împăratului care le-a ridicat la această treaptă. Doar oraşul din Dacia Inferior este denumit, simplu, *municipium Romulensium:* exprimare inadmisibilă dacă oraşul ar fi fost *municipium Aurelium.* În schimb, era curentă omiterea gentiliciului imperial după moartea împăratului.

Datorită faptului că pe timpul lui Antoninus Pius nici o aşezare din Dacia nu a fost promovată la treapta de oraş, ar putea fi rediscutată ipoteza că Romula a fost *municipium* încă de la Hadrian [71]. Cu prilejul promovării la treapta municipală, numele *Romula*, de certă factură romană, s-a substituit probabil celui al aşezării autohtone; spre comparaţie, cităm două ştiri antice privitoare la *colonia Hispalis* din Baetica : astfel, Plinius (*Nat. hist.*, 3, 11) scrie că Romula era un cognomen al acesteia (*Hispal colonia cognomine Romulensis*), iar Isidor (*Orig.*, 15, 1, 71) ne informează că *Hispalim Caesar Iulius condidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam Romulam vocavit* [72]. Ducînd mai departe firul ipotezei, este posibil ca împăratul Hadrian să fi denumit noua sa ctitorie după oraşul din Hispania, situat pe malul fluviului Baetis, nu departe de patria sa Italica. Vechiul nume, *Malva* (de la care derivă şi cel al provinciei) a continuat totuşi a fi folosit, îndeosebi în exterior, pentru a evita confuziile. Este posibil iarăşi ca denumirile să desemneze comunităţi diferite : *Romula* — nucleul de colonişti, cetăţeni romani, iar *Malva* — aşezarea autohtonă (ele se vor fi contopit cu timpul); aceasta ar explica eventual faptul că Sex. Iulius Possessor desemnează Romula cu titlul de *civitas.* Amintim că *civitas Mactaritanorum* avea în frunte, încă de pe timpul lui Traian, magistraţi municipali [73], iar la 145 o inscripţie desemnează pe locuitorii săi cu titlul de *municipes* [74]. Este posibil de asemenea ca denumirea de *civitas* din inscripţia de la Sevilla să fie generică (folosită poate din deferenţă faţă de *colonia Iulia Romula Hispalis* care l-a onorat pe Posses-

[71] În 1958, D. Tudor era încă îndreptăţit să scrie în legătură cu inscripţia de la Oescus ridicată în onoarea lui T. Iulius Capito : „Textul acestui monument menţionează Romula ca *municipium* alături de *Dacia Superior*, deci înainte de momentul trifurcării provinciei, cel mai tîrziu la data de 27 septembrie 158 e.n. Rezultă că în timpul domniei lui *Antoninus Pius*, oraşul nostru se găsea în situaţia oficială de *municipium*". După descoperirea primei diplome militare de la Gherla, atestînd existenţa Daciei Prolissensis încă sub Hadrian (IDR, I, 11), argumentele invocate nu mai rămîn valabile ; şi totuşi, în *OR*[3], 1968, p. 195, vechiul text apare metamorfozat astfel : „Din cunoscuta inscripţie a lui T. Iulius Capito. . . se poate stabili că Romula poseda rangul de *municipium* înainte de 27 septembrie 168 e.n. Textul acestui monument menţionează Romula ca *municipium* alături de Dacia Superior, deci înainte de momentul reorganizării provinciei. În timpul domniei lui Antoninus Pius oraşul nostru se găsea în situaţia oficială de *municipium*". Faţă de observaţiile lui H. Daicoviciu, în Steaua, 20, 1969, 5 (232), p. 74—77, autorul îşi prezintă astfel argumentele în *OR*[4], mergînd pe acelaşi făgaş greşit : „Din cunoscuta inscripţie a lui T. Iulius Capito. . . se poate stabili că Romula poseda deja rangul de *municipium* din timpul domniei comune a lui Marcus Aurelius şi Lucius Verus (161—169). Textul acestui monument menţionează Romula ca *municipium* alături de Dacia Superior, deci înainte de momentul reorganizării provinciei. În timpul domniei lui Antonius Pius, oraşul nostru se găsea în situaţia oficială de *municipium*".

[72] Cele două exemple sînt citate după H. Nesselhauf, Madr. Mitt., 5, 1964, p. 181.

[73] Karthago, 8, p. 149.

[74] *Ibidem*, p. 150 (CIL, VIII, 11 811).

sor cu inscripţia, poate din orgoliu pentru patria sa care era încă în situaţia de *civitas)*; este destul a cita acum o inscripţie, iarăşi din timpul lui Marcus Aurelius, în care este amintit un *curator civit(atis) Araus(ionensis) prov(inciae) Galliae Narb(onensis)* [75]: or, *Arausio* (azi Orange) era *colonia* încă din timpul lui Augustus [76].

Indiferent însă de aceste speculaţii, un lucru rămîne definitiv cîştigat: Sex. Iulius Possessor şi-a început cariera *(praefectus cohortis III Gallorum, praepositus numeri Syrorum sagittariorum, item alae primae Hispanorum, curator civitatis Romulensium Malvensium)* în Dacia Inferior.

După relatarea miliţiilor ecvestre şi a celor două curatele, inscripţiile de la Sevilla şi Mactar prezintă pe personajul nostru, în termeni identici, ca *adlectus in decurias ab optimis maximisque Imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis)*; ,,Nous avions cru que sans être nommé à une préfecture d'aile, il avait ensuite été inscrit sur la liste des jurés par les deux empereurs, Marc-Aurèle et L. Verus, ce qui nous permettait de dater cette mesure des années comprises entre 161 et 169, mais E. Birley a bien voulu nous faire remarquer, par lettre, qu'*adlectio in V decurias* devait toujours précéder le service militaire équestre'' [77]. Într-adevăr, cunoaştem un caz contemporan al altui personaj care, înainte de îndeplinirea miliţiilor ecvestre, a fost *adlectus in decuris ab imperatoribus M. Aurelio Antonino et L. Aurelio Vero Caesarib.* [78]. Din cel puţin 25 de atestări epigrafice [79], abia dacă se pot cita două sau trei cazuri cînd această regulă nu a fost respectată [80]. Aşadar, împreună cu H.-G. Pflaum, ,,Nous devons donc supposer que cette fonction a été donnée en dehors de l'ordre chronologique adopté dans le reste du texte épigraphique'' [81]; rezultă deci că miliţiile ecvestre ale personajului nostru datează după anul 161, cînd încep să domnească Marcus Aurelius şi Lucius Verus, nu în jurul anului 160, cum s-a afirmat [82].

Fără a mai îndeplini cea de-a treia miliţie ecvestră (probabil s-a avut în vedere cumulul de comenzi asupra celor două unităţi din Dacia Inferior), Sex. Iulius Possessor intră în serviciul administraţiei [83], mai întîi ca *adiutor Ulpii Saturnini praef(ecti) annon(ae) ad oleum Afrum et Hispanum recensendum item solamina transferenda item vecturas nau-*

---

[75] CIL, VI, 1 549 = ILS, 1 100.

[76] Brigitte Galsterer-Kröll, Epigraphische Studien, 9, 1972, p. 117, nr. 251.

[77] H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, p. 505.

[78] Idem, Bonner Jhb., 171, 1971, p. 349—366; AnnÉp, 1971, 491; H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 331—333, nr. 26; A. Deman, Latomus, 32, 1973, 1, p. 136.

[79] Devijver, *op. cit.*, siglele A — 95, 118; C — 146, 250; D — 20, 26; F — 9; G — 7, 8; H — 19; I — 23; M — 22; N — 12; O — 13, 21; P — 30, 38, 106; S — 6, 11; U — p. 806 şi nr. 59; V — 67, 76, 95 şi p. 978.

[80] *Ibidem*, G — 8 (între a doua şi a treia miliţie ecvestră), M — 22, P — 106.

[81] *Carrières...*, I, p. 505—506; vezi şi M. G. Jarett, Epigraphische Studien, 9, p. 191; D. Tudor, OR[4], p. 331, 339 (v. şi p. 191).

[82] M. P. Speidel, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 169; H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 475.

[83] Vezi şi cazul lui T. Plautius Felix Ferruntianus, citat mai departe, nota 90.

clariis exsolvendas; inscripția de la Mactar se exprimă mai concis: *adiutor praefecti annonae ad horrea Ostensia et Portuensia* [84].

Urmează mențiunea *proc(urator) Augg(ustorum) ad ripam Baetis* [85]; cu această ocazie, luntrașii de pe Baetis îi înalță inscripția *ob inocentiam iustitiamque eius singularem.* Faptul că inscripția de la Sevilla îl desemnează ca procurator a doi împărați a permis datarea acestei funcții tot pe timpul domniei comune a împăraților amintiți mai sus; astfel, întreg *cursus honorum* din inscripția de la Sevilla ar trebui restrîns la anii 161—169.

Inscripția de la Mactar îl arată pe personajul nostru urcînd treptele (dintre acestea, ultimele două fiind noi față de inscripția hispanică) carierei procuratoriene: *proc(urator) Aug(usti) ad ripam Baetis, proc(urator) Aug(usti) Ostis ad annonam, proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium.* Faptul că el apare îndeplinind funcții în numele unui singur împărat ar arăta că ele datează înainte de cooptarea lui Commodus (sfîrșitul anului 176) la domnie.

Împrejurările în care Sex. Iulius Possessor apare în inscripția de la Mactar au fost analizate cu 15 ani în urmă într-un studiu de G.-Ch. Picard [86]; aici se demonstrează că acest personaj a introdus la Mactar cultul triadei Latona—Apollo—Diana cu puțin înainte de ridicarea cetății la rangul de *colonia* — fapt petrecut, cum s-a văzut, în timpul domniei lui Commodus [87]. Învățatul citat mai atrăgea atenția (la sugestia lui A. Beschaouch) că într-o altă inscripție de la Mactar, conținînd *lex sacra* privitoare la o statue a Dianei, este se pare vorba de același personaj: *Dianae Augu[st]ae. Sex. Iulius [Possess?]or, proc(urator) Aug(usti), simula[crum Dianae Augustae hac lege dedico]...* [88].

Încheind prezentarea carierei lui Sex. Iulius Possessor, vom mai insista în rîndurile ce urmează asupra unui singur aspect: încadrarea cronologică a acestui *cursus honorum.* O serie de elemente ne determină a data această carieră ceva mai tîrziu decît se considera pînă acum [89].

Astfel, indicația *Malvensis (Malvensium)* în inscripția de la Sevilla, menită a evita confuzia cu Romula Hispalis, se referă, credem, la numele provinciei; or, *Dacia Inferior* a luat această denumire numai după re-

[84] Pentru Ulpius Saturninus, vezi H. Pavis d'Escurac, *op. cit.* (nota 1), p. 348 (vezi și p. 228). Autoarea consideră că acest personaj poate fi identificat pe o altă inscripție fragmentară de la Ostia, dedicată în anul 166 lui Lucius Verus de un prefect al annonei (CIL, XIV, 106 = VI, 1 022): [*codicar*]*ri navicula*[*ri*...] *M. f. Palatin*[*a*...*pr*]*aef. ann*[*onae*]; „Hirschfeld supposait que le père du préfet de l'annone Ulpius Saturninus était l'*a commentariis vehiculorum* M. Ulpius Saturninus, affranchi de Trajan. Or justement subsiste dans l'inscription mutilée d'Ostie l'indication de la filiation *M. f.* — constatation qui vient appuyer cette identification" (p. 348). Rămîne totuși ca această ipoteză să fie confirmată de o descoperire sigură.

[85] Pentru alți *procuratores ad ripam Baetis*: H.-G. Pflaum, *Carrières*..., III, p. 1 049.

[86] RA, 1968, 2, p. 297 și urm.

[87] Vezi nota 68.

[88] CIL, VIII, 620 (= 11 796) = ILS, 4 908. Cf. G.-Ch. Picard, *loc. cit.*, p. 299 și urm.

[89] După părerea lui G.-Ch. Picard, Sex. Iulius Possesor a introdus triada Latona — Apollo—Diana la Mactar cu puțin înainte de ridicarea acestei cetăți la rangul de *colonia* (mai sus, notele 86, 87); or, această promovare a avut loc, se pare, abia spre sfîrșitul domniei lui Commodus (nota 68). Ar însemna astfel că funcția de *proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium* datează și ea mai tîrziu, eventual după anul 180.

forma din 168—169. Aşadar, cei doi *Augg(usti)* din inscripţia de la Sevilla nu erau Marcus Aurelius şi Lucius Verus, ci Marcus Aurelius şi Commodus; demn de remarcat este că în inscripţia de la Mactar asemenea precizare lipseşte, ea nefiind dealtfel obligatorie.

În al doilea rînd, s-au remarcat unele asemănări cu cariera lui M. Plautius Felix Ferruntianus, cunoscută tot dintr-o inscripţie de la Mactar: *Apollini Patrio Aug(usto) sacr(um). Ti(berius) Plautius Ti(berii) f(ilius) Papiria (tribu) Felix Ferruntianus, praef(ectus) alae I Thracum veteranorum sagittariorum, proc(urator) ad solaminia et horrea, trib(unus) milit(um) leg(ionis) I Italicae, praepositus vexillationibus Ponticis aput Scythia(m) et Tauricam, praepositus vexil(lationi) III Aug(ustae) aput Marcommanos, donatus donis milit[aribus.....* (numele lui Commodus a fost martelat)[90]. Ni se pare şi în acest caz potrivit a cita observaţiile lui H.-G. Pflaum: „Ses décorations militaires lui ont été conférées en 176 par Marc-Aurèle et Commode lors des triomphes des deux empereurs. — C'est à ce moment qu'intervient le poste administratif de procurator *ad solaminia et horrea.* Cet excellent officier, présent à Rome pour la célébration des fêtes, aura été désigné par l'empereur pour s'occuper des denrées de remplacement et des greniers à blé. Remarquons que si la titulature de cette charge se rapproche de celle de Sex. Julius Possessor, elle en diffère cependant: ce dernier, auxiliaire du préfet de l'annone et désigné par lui, s'occupait du transport des denrées, Ti. Plautius Felix Ferruntianus avait à surveiller les stocks de denrées qui se trouvaient sur place et à contrôler les silos à blé. Cette fonction, qui n'a certainement pas eu des appointements supérieurs à 60.000 sesterces, a coïncidé avec le séjour des deux empereurs à Rome. Puis, quand la guerre sur le Danube s'est rallumé, l'officier a repris du service en qualité de préfet de l'*ala I Thracum veteranorum sagittariorum* en garnison à *Campana* (Nagytéteny) en Pannonie Inférieure"[91]. Or, aceste observaţii ni se par cu atît mai semnificative, cu cît la data cînd H.-G. Pflaum scria aceste rînduri, inscripţia lui Sex. Iulius Possessor de la Mactar nu apăruse încă, marele învăţat fiind convins că cel onorat în inscripţia de la Sevilla era

[90] CIL, VIII, 619 (=11 780)=ILS, 2 747. Cf. H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, p. 539—541, nr. 198.

[91] *Ibidem*, p. 540. Cf. H. Pavis d'Escurac, *op. cit.*, p. 127—129, 429; autoarea arată (p. 128 şi urm.) dificultăţile prin care au trecut Roma şi Italia din cauza anilor de război, foame şi ciumă; Roma însăşi a trebuit să contribuie la aprovizionarea unor oraşe din Italia (*Hist. Aug.*, *Vita Marci*, 11). Dar înainte de a se decide orice distribuiri, trebuiau cunoscute posibilităţile oferite de depozitele capitalei şi ale porturilor — ceea ce explică misiunile lui Sex. Iulius Possessor şi Ti. Plautius Felix Ferruntianus. Se mai citează cazul lui C. Cominius Bo... Agricola...elius Aper, care, după primele două trepte din cadrul miliţiilor ecvestre, este luat de pe frontul dunărean (unde fusese tribun militar în legiunea I Adiutrix, în Pannonia Superior) şi numit *proc(urator) Augustorum ad annonam privinciae Narbonensis et Liguriae* (CIL, XII, 672 = ILS, 1 432); apoi şi-a continuat cariera militară (ca şi Ti. Plautius Felix Ferruntianus), ca *praef(ectus) a[lae] miliariae in Mauretania Caesariensi* (H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 287—288, nr. 220). H. Pavis d'Escurac datează misiunea de *procurator annonae* a acestui personaj în jurul anului 167; „Le synchronisme des missions de Sex. Julius Possessor et de C. Cominius Bo... Agricola... elius Aper est l'indice d'un vaste plan d'action appliqué simultanément à plusieurs contrées du monde romain afin de faire face à une situation très critique résultant de l'épidémie de peste et de la disette dont a souffert l'Italie sous le règne de Marc Aurèle" (p. 133). Noi am mai sincroniza aceste misiuni cu aceea a lui Ti. Plautius Felix Ferruntianus — deci am opta pentru o dată mai tîrzie (anul 176).

originar din Hispania [92]. Pe de altă parte, G.-Ch. Picard a arătat că Plautius Felix Ferruntianus era căsătorit cu Iulia Frugilla, fiica lui Sex. Iulius Possessor [93] — fapt ce s-a petrecut, eventual, în urma conlucrării celor doi concetățeni din Mactar cu ocazia amintită la Roma.

De asemenea, se poate face o apropiere cu cariera lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, despre care am mai vorbit în paginile anterioare. În jurul anului 175, acesta a exercitat unele comenzi militare și a fost *curator* al unor orașe din Syria de nord; Sex. Iulius Possessor, la rîndu-i, este atestat ca tribun militar în legiunea XII Fulminata și *curator coloniae Arcensium*, în Cappadocia, provincie vecină cu Syria: mersul carierei lor ecvestre pare a fi fost determinat de împrejurări asemănătoare.

Astfel, am înclina a data milițiile ecvestre ale lui Possessor aproximativ între 168—175, funcțiile procuratoriene pînă în jurul anului 180. Asemenea încadrare cronologică găsește și o explicație pentru cumulul de comenzi în cazul a patru ofițeri superiori de rang ecvestru din Dacia Inferior: P. Aelius Marcianus, Ti. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, Sex. Iulius Possessor și C. Nonius Caepianus.

Desigur, această cronologie rămîne cu titlu de ipoteză. Tot ca ipoteză am formulat și observațiile cu privire la statutul juridic al Romulei. Ceea ce rămîne însă cîștigat pentru istoria Daciei este demonstrația că Sex. Iulius Possessor și-a început cariera militară în Dacia Inferior, devenită după reforma din anii 168—169 Dacia Malvensis. Inscripția de la Sevilla rămîne astfel proba indubitabilă (totodată cea mai importantă) a identității geografice și succesiunii cronologice *Dacia Inferior — Dacia Malvensis*.

SEX. JULIUS POSSESSOR

RÉSUMÉ

La carrière de ce personnage nous est assez bien connue par deux inscriptions mises au jour l'une à Hispalis, en Bétique (aujourd'hui à Séville) (CIL, II, 1 180; ILS, 1 043; AnnÉp, 1965, 237), l'autre à Mactar, en Afrique du Nord (Proconsularis) (RA, 1963, 2, p. 88 sqq.; RA, 1968, 2, p. 297 sqq.).

Probablement avant même la carrière militaire, Sex. Julius Possessor a été inscrit sur la liste des jurés par les empereurs Marc-Aurèle et Lucius Verus, donc entre 161—169 — ce qui représente un important repère chronologique. Puis, il a débuté dans la carrière militaire en qualité de *praef(ectus) coh(ortis) III Gallor(um)*, en garnison sur l'Olt, en Dacie inférieure; simultanément, il a commandé au *numerus Syrorum*

[92] Vezi mai sus citatul de la nota 65.
[93] RA, 1963, 2, p. 88 și urm. (cf. RA, 1968, 2, p. 299).

sagittariorum et à l'*ala I Hispanorum* (dans la même province) en qualité de *praepositus.* C'est sans doute à cette époque qu'il a été nommé *curator civitatis Romulensium Malvensium*, cité située également sur l'Olt, dans la même province. L'indication *Malvensium* prouve l'identité de Romula et Malva; elle fait, de même, allusion à la province de Dacia Malvensis, donc cette fonction daterait après la réorganisation des provinces de la Dacie en 168—169.

Après son passage en Dacie, Sex. Julius Possessor a accompli sa deuxième milice équestre en Cappadoce, en qualité de *tribunus mili(tum) l(egionis) XII Fulminatae;* à cette époque, il a été, de même, *curator coloniae Arcensium* dans la dite province, vers 174—175 (cf. la carrière de T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 576—579).

En reste, pour la carrière procuratorienne de Sex. Julius Possessor, voir la bibliographie citée par nous (*supra*, note 1).

AMMIANUS MARCELLINUS (27, 5, 2), ZOSIMOS (4, 11) ŞI CAMPANIA LUI VALENS DIN ANUL 367 ÎMPOTRIVA GOŢILOR

DE

M. ZAHARIADE

Pasajele din textele lui Ammianus şi Zosimos relative la campania din anul 367 împotriva goţilor sînt remarcabile prin două aspecte majore; deşi constituie principalele surse pentru evenimentele acestui an de la nordul Dunării ele sînt aparent profund contradictorii. Textul lui Ammianus nu a fost comentat critic, fiind de obicei luat ca informaţie de bază pentru conflictul romano-gotic din anii 367—369 [1]. Posibilitatea folosirii pasajului din Zosimos [2] ca izvor pentru campania din 367 a fost însă contestată de L. Schmidt (1941) [3] şi A. M. Remennikov (1967) [4], care au atribuit textul în discuţie anului 369, deci ultimei faze a războiului. La baza întregii argumentări a celor doi istorici a stat relatarea momentului încheierii păcii imediat după ostilităţi şi amănuntele date de Zosimos despre mediul ambiant în care s-au desfăşurat evenimentele [5].

---

[1] E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, III, Londra, 1912, p. 61 ; C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa. III. Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraclius*, Viena—Leipzig, 1929, p. 46—48 ; M. Bang, în *Cambridge Medieval History*, I, Cambridge, 1936, p. 212—213 ; A. Nagl, RE, 40, 2 (1948), s.v. *Valens*, col. 2 107—2 108 ; E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, I, Paris—Bruxelles, 1949—1959, p. 186 ; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, I, Oxford, 1964, p. 139—140 ; E. D. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford, 1966, p. 18—19 ; R. Vulpe, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei*, II, Bucureşti, 1968, p. 394 ; E. Chrysos, Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Γότθοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντιοῦ κατὰ τὸν Δ'αἰῶνα, Thessaloniki, 1972, p. 94—102 ; A. Pigagnol. *L'Empire Chrétien* (325—395), Paris, 1972, p. 174—175 ; nu mi-a fost accesibilă lucrarea lui G. Gigli, *Il regno dell' imperatore Valente*, Roma 1961—1962. Despre valoarea lui Ammianus Marcellinus ca scriitor militar, din imensa literatură, citām doar : Al. Müller, Philologus, N.S., 18, 1905, p. 573 — 632 ; E. Nischer, Hermes, 63, 1928, p. 430—456 ; C. P. T. Naudé, Acta Classica, 1, 1958, p. 92—105 ; H. Tränkle, Antike und Abendland, 11, 1962, p. 21—33 ; H. T. Rowell, *Ammianus Marcellinus, Soldier-Historian of the Later Roman Empire*, Lectures in Memory of Louis Taft—Semple, Cincinnati, 1964 ; G. A. Crump, *Ammianns Marcellinus as a Military Historian*, în Historia Einzelschrift, 27, 1974.

[2] Pentru aprecierea critică a operei lui Zosimos vezi : E. Condurachi, Revista clasică, 13/14, 1942, p. 115—127 ; Z. Petre, St Cl, 7, 1965, p. 263—272 ; R. T. Ridley, Byzantion, 40, 1970, p. 91—104 ; W. Goffart, AmHistRev, 1971. p. 412—441 ; F. Paschoud, RE, 90, 2, 1972, s.v. *Zosimos*, col. 795—841, nr. 8 ; R. T. Ridiey, BZ, 65, 1972, 2, p. 277—302.

[3] L. Schmidt, *Geschichte der Deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, München, 1941, p. 231—232.

[4] A. M. Remennikov, VDI, 99, 1967, 1, p. 96—106, în special p. 101, 104.

[5] Datarea relatării lui Zosimos în 369 apare încă la E. Gibbon, *op. cit.*, p. 61 ; aceeaşi cronologie pare să fie acceptată şi de Em. Bekker în ediţia folosită şi de noi, Bonn, 1837, p. 185 unde sub *anno 369* apare întreaga relatare din paragraful 11 ; pentru anul 367 înclină C. Patsch, *op. cit.*, p. 46 şi G. Gigli, *op. cit.*, p. 33 (apud A. M. Remennikov, *op. cit.*, p. 101).

S C I V A, 34, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1983, p. 57—70

Comentariul pasajelor din textele lui Ammianus şi Zosimos se datorează în mare parte acestor ultime interpretări. Discuţia de mai jos se va concentra numai asupra anului 367, primul din cadrul războiului purtat de imperiu cu goţii timp de trei ani la Dunărea de Jos. Considerînd că o îmbunătăţire a imaginii despre evenimentele de la nordul Dunării din acest an poate fi obţinută prin coroborarea de fiecare dată a informaţiilor celor doi autori, vom analiza în cele ce urmează trei probleme majore:

1) cronologia campaniei din anul 367; 2) mediul ambiant şi formele de relief din pasajele textelor lui Ammianus şi Zosimos; 3) desfăşurarea propriu-zisă a evenimentelor de la nordul Dunării.

Redăm mai jos cele două pasaje în discuţie:

Amm. Marc., 27, 5, 2: *Quibus eodem referente Victore compertis Valens parvi ducens excusationem vanissimam in eos signa commovit motus adventantis iam praescios et pubescente vere quaesito in unum exercito prope Daphnen nomine munimentum est castra metatus ponteque contabulato supra navium foros flumen transgressus est Histrum resistentibus nullis. 3. iamque sublatus fiducia cum ultro citroque discurrens nullum inveniret, quem superare poterat vel terrere, omnes enim formidine perciti militis cum apparatu ambitioso propinquantis montes petivere Serrorum arduos et inaccessos nisi perquam gnaris. 4. ne igitur aestate omni consumpta sine ullo remearet effectu, Arintheo magistro peditum misso cum praedatoriis globis familiarum rapuit partem, quae antequam ad dirupta venirent et flexuosa capi potuerunt per plana camporum errantes. hocque tantum, quod fors dederat, impetrato redit cum suis innoxius nec illato gravi vulnere nec accepto.*

Zosimos, 4, 11, 1: Τούτων δὲ οὕτω χειμῶνος ὄντος ἔτι διῳκημένων, ἔαρος ἀρχομένου τῆς Μαρκιανουπόλεως ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς ἅμα τοῖς εἰς τὸν Ἴστρον φυλάττουσι στρατιώταις περαιωθεὶς ἐν τῇ πολεμίᾳ τοῖς βαρβάροις ἐπῄει· τῶν δὲ στῆναι πρὸς μάχην σταδίαν οὐ θαρρησάντων, ἐγκεκρυμμένων δὲ τοῖς ἕλεσι καὶ ἐκ τούτων λαθραίας ποιουμένων ἐπιδρομάς, τοῖς μὲν στρατιώταις κατὰ χώραν ἐπέταττε μένειν, ὅσον δὲ ἦν οἰκετικὸν συναγαγών, καὶ ὅσον μέντοι τὴν τῆς ἀποσκευῆς ἐπετέτραπτο φυλακήν, ῥητόν τι χρυσίον ὑπισχνεῖτο δωρεῖσθαι τῷ βαρβάρου φέροντι κεφαλήν· εὐθὺς οὖν ἅπαντες ἐπηρμένοι τῇ τοῦ κέρδους ἐλπίδι, ταῖς ὕλαις καὶ τοῖς ἕλεσιν ἰσδυόμενοι τούς τε προσπίπτοντας ἀναιροῦντες, ἐπιδεικνύντες τε τῶν κατασφαλλομένων τὰς κεφαλὰς τὸ ταχθὲν ἐκομίζοντο· πολλοῦ δὲ πλήθους τούτου τὸν τρόπον ἀπολομένου, περὶ σπονδῶν οἱ λελειμμένοι τοῦ βασιλέως ἐδέοντο· τοῦ δὲ οὐκ ἀποσεισαμένου τὴν αἴτησιν, ἐγίνοντο σπονδαὶ μὴ καταισχύνουσαι τὴν Ῥωμαίων ἀξίωσιν·

1. Episodul încheierii păcii la sfîrşitul campaniei constituie piatra unghiulară a argumentaţiei Schmidt-Remenikov pentru datarea întregii relatări a lui Zosimos în anul 369 [6]. Luată ca atare, la prima vedere, aceasta s-ar referi într-adevăr la momentul arătat. Există însă cîteva repere pe baza cărora se poate judeca mai în detaliu cronologia pasajului din Zosimos în favoarea anului 367.

Începutul paragrafului 11 este organic legat de cel anterior care arată pe larg intensa activitate de aprovizionare a garnizoanelor de pe

[6] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 232; A. M. Remennikov, *op. cit.*, p. 101.

limes şi a punerii armatei pe picior de război ordonată de Valens[7]. Τούτων δὲ οὕτω χειμῶνος ὄντος ἔτι διῳκημένων se referă evident la iarna anului 366—367 cînd s-au luat importante măsuri de natură logistică şi expresia este urmată imediat de menţionarea plecării împăratului de la Marcianopolis la începutul primăverii, care nu poate fi alta decît cea a anului următor, 367.

Relativ la data începerii operaţiilor militare între Zosimos şi Ammianus există o perfectă concordanţă, ceea ce reprezintă un important argument pentru datarea pasajului din textul istoricului bizantin în 367 şi nu 369.

Zosimos, 4, 11, 1 : ἔαρος ἀρχομένου

Amm. Marc., 27, 5, 2 : *Valens. . . pubescente vere quaesito in unum exercitu. . .*

Plecarea împăratului de la Marcianopolis la debutul primăverii, conform lui Ammianus şi Zosimos, ar părea contrazisă de două decrete semnate de Valens aici, înaintea plecării pe front, la 10 şi 30 mai 367 [8]. Este adevărat că sfîrşitul lunii mai nu constituie, calendaristic, începutul primăverii, ci mai degrabă a doua jumătate a ei, dar în orice caz este perioada cînd în regiunile mai reci de la Dunăre *(frigore autem magna habentes)* [9] se poate considera începutul vremii mai călduroase şi propice operaţiilor militare. Este probabil că cei doi istorici au cunoscut, dacă nu data oficială, măcar perioada de început a campaniei pe care o amintesc cu destulă precizie şi care pare să fi fost destul de timpurie, la fel ca în anul următor (368). Motivele întîrzierii pînă la sfîrşitul lunii mai au putut ţine, eventual, de obişnuita cotă ridicată a apelor Dunării în acest anotimp [10], aşa cum s-a întîmplat în anul 368, deşi n-ar fi exclusă şi posibilitatea amînării începutului ostilităţilor din cauza prelungirii tratativelor duse de Victor, *magister equitum*, cu goţii [11]. Zosimos menţionează o singură cerere de pace adresată de goţi lui Valens şi că împăratul ar fi încheiat-o imediat după încetarea operaţiilor în bălţi şi păduri, deci la sfîrşitul campaniei. Textul ar constitui la prima vedere un argument de bază pentru atribuirea relatării lui Zosimos anului 369 şi astfel l-au considerat L. Schmidt şi A. M. Remennikov. Dar pacea a fost acordată de Valens cu greu în anul 369, iar cererile goţilor de a se ajunge la un acord au fost numeroase în intervalul 367—369, după cum arată Ammianus [12]. Or, Zosimos le ignoră, aşa cum o face şi în cazul anului 368 ale cărui evenimente nu le cunoaşte. Dealtfel, acesta a fost mult criticat pentru cronologia unora din pasajele sale. Omisiunea unor ani sau chiar perioade mai îndelungate de campanii pe alte frontiere este destul de frecvent întîlnită în opera acestuia. Menţionăm aici, în mod special, comprimarea operaţiilor lui Constantius al II-lea în Gallia unde apar şi unele

7 Zosimos, 4, 10.

8 O. Seeck, *Regesten der Kaiser und Päpste*, Stuttgart, 1919, Unveränderter Nachdruck, 1964 (mai departe O. Seeck, *Regesten)*, p. 231 ; C. Th., 12, 18, 1 (10.05) şi 11, 17, 1 (30.05).

9 Amm. Marc., 22, 16, 33.

10 Vezi statisticile in *Commission européene du Danube. Commission du régime des eaux du Danube. XXXIV-e sesion (ordinaire) tenue à Belgrade en février-mars 1940*, I—III, Belgrad, 1950.

11 Amm. Marc., 27, 5, 1.

12 *Ibidem*, 27, 5, 7 : *adeo ut legatos supplices saepe mittentes venialem poscerant pacem.*

confuzii [13], sau campaniile lui Valentinian I contra alamanilor între 365—374 [14]. După cîte se pare, în pasajul despre războiul cu goţii din 367—369 este vorba de o nouă comprimare a evenimentelor, fiind omise cele din anii 368 şi 369 şi menţionat numai importantul act al încheierii păcii din anul 369, cu profunde rezonanţe la vremea aceea [15], care a fost alăturat sfîrşitului ostilităţilor din 367. Concordanţa cronologică dintre pasajele din Ammianus şi Zosimos şi probabilitatea destul de mare a comprimării evenimentelor din anii 367—369 la ultimul impun, după opinia noastră, concluzia că relatarea istoricului se referă la anul 367, deci la primul an de campanie şi nu la ultimul (369).

Asupra cronologiei finale a campaniei din acest an nici Ammianus nici Zosimos nu dau alte amănunte. La primul, o vagă indicaţie ar fi raidul efectuat de Arintheus spre sfîrşitul verii *(ne aestate omni consumpta)*. Cel de-al doilea, după cum am văzut, confundă sfîrşitul campaniei cu încheierea definitivă a războiului împotriva goţilor. Sfîrşitul verii ocupă însă şi o bună perioadă din septembrie şi este foarte probabil că expediţia să fi continuat cîteva zile şi din această lună. Oricum, un *terminus post quem* pentru sfîrşitul campaniei îl constituie cele două decrete, *De iure fisci* şi *De susceptoribus praepositis et arcariis* [16], emise spre sfîrşitul intervalului, la 25 septembrie, la Durostorum, unde mai era încă prezent împăratul înainte de a ajunge la Marcianopolis.

Un tablou cronologic, schiţat, al evenimentelor de la Dunărea de Jos în anul 367 ar fi următorul:

începutul anului 367 (?)	—	continuă tratativele lui Victor *(magister equitum)* cu goţii; se sfîrşesc preparativele de război (Amm. Marc., 27, 5, 1; Zosimos, 4, 10).
10—30 mai	—	Valens la Marcianopolis (O. Seeck, *Regesten*, p. 237; A. Nagl. *Valens*, col. 2 107).
mai	—	Valens la Marcianopolis. Este emis decretul *De equorum collatione* (C. Th., 11, 17, 1).
după 1 iunie — începutul lui septembrie	—	Campania lui Valens la nordul Dunării (Amm. Marc., 27, 5, 1, 3; Zosimos, 4, 11, 1—2).
începutul lui septembrie	—	Arintheus *(magister peditum)* execută un raid în cîmpie (Amm. Marc. 27, 5, 3)
25 septembrie	—	Valens la Durostorum. Sînt emise decretele: *De iure fisci* şi *De susceptoribus praepositis et arcariis* (C. Th., 10, 1, 11; 12, 6, 14)
după 9 octombrie	—	Valens la Marcianopolis

2. Atît la Ammianus cît şi la Zosimos lipsesc ştirile despre drumul urmat de corpul expediţionar roman la nordul Dunării. Singurele indicaţii în acest sens sînt descrieri sumare ale formelor de relief sau ale mediului ambiant întîlnite de armata romană în timpul marşului sau folosite

---

[13] Zosimos, 3, 8.

[14] *Ibidem*, 4, 9,

[15] Themistios, 10, 129—141 (Ἐπὶ εἰρήνης, Οὐάλεντι); V. Velkov, Izvestija Sofia, 19, 1955, p. 245—260; I. Barnea, SCIV, 18, 1964, 4, p. 563—574.

[16] O. Seeck, *Regesten*, p. 231 = C. Th., 10, 1, 11; 12, 6, 14 (25.09).

de goţi pentru refugiu, dar şi acestea fragmentare şi, aparent, chiar contradictorii.

La Ammianus apar doar forme de relief : *montes Serrorum arduos et inaccessos nisi perquam gnaris*, care nu intervin în desfăşurarea operaţiilor şi *plana camporum* în care Arintheus execută raidul pentru capturarea unor *familiae*. Zosimos nu dă descrieri de relief, ci de mediu ambiant : ἕλεσι şi ὕλαις.

Din coroborarea celor două pasaje rezultă diferenţe evidente în redarea cadrului natural în care s-a desfăşurat campania din 367, diferenţe faţă de care este tributară şi descrierea operaţiilor propriu-zise. Situaţia se datorează oricum lipsei cunoştinţelor precise ale celor doi istorici despre regiunile de la nordul Dunării, dar mai ales surselor diferite din care provin informaţiile lor.

Ammianus mărturiseşte că se rezumă să descrie ceea ce a văzut cu ochii săi *(quae vidisse meminimus)* [17], dar istoricul din Antiohia pare să fi vizitat personal numai regiunile tracice propriu-zise, de la sud de Haemus, pe care le descrie cu lux de amănunte, în timp ce pentru Moesia Secunda şi Scythia el foloseşte informaţii indirecte aşa cum afirmă mai departe : *ut vulgavere rumores adsidui* [18].

Aşa cum s-a observat [19], geografia lui Zosimos este în general deficitară mai ales cînd este vorba de Dunăre. Exactitatea de-a dreptul surprinzătoare a amănuntelor despre mediul ambiant de la nord de fluviu date de istoricul bizantin nu poate fi explicată altfel decît prin preluarea unor pasaje, azi pierdute, din opera lui Eunapios [20], căruia îi este în mare măsură tributar pentru cărţile II—V, 27.

L. Schmidt şi A. M. Remennikov au criticat textul lui Zosimos, ambii opinînd pentru plasarea cadrului geografic la nordul gurilor Dunării şi pe cursul interior al Nistrului (Remennikov) [21] sau numai nordul gurilor Dunării (Schmidt)[22], ceea ce are importante implicaţii şi asupra cronologiei relatării, redusă astfel la anul 369. Argumentul geografic Schmidt-Remennikov pentru datarea evenimentelor descrise în acest an poate fi supus însă unei serioase revizuiri, atît pe baza datelor oferite de cei doi istorici antici, cît mai ales a situaţiei geo-morfologice de la nordul gurilor Dunării.

Termenul de τὸ ἕλος întrebuinţat de Zosimos înseamnă, fără echivoc, mlaştină. Dar mlaştini apar în sectorul bălţii Moştiştea din lunca Dunării, regiune aflată în preajma punctului de traversare a Dunării de către armata romană, mai degrabă decît în zona lacurilor Ialpug şi

---

[17] Din propriile sale mărturii, rezultă că Ammianus a vizitat doar Tracia propriu-zisă, de la sud de Haemus (22, 8, 1 ; 27, 4, 2), unde a văzut şi cîmpul de luptă de la Hadrianopolis (31, 7, 16) ; pentru geografia lui Ammianus, vezi V. Gardthausen, *Die Geographischen Quellen Ammians* (Besonderer Abdruck aus den sechsten Supplementbande der Jahrbücher für classische Philologie), Leipzig, 1873, p. 529—533 ; 544, 555—556 ; Th. Mommsen, Hermes,16, 1881, p. 602—636.

[18] Amm. Marc., 27, 4, 14.

[19] R. T. Ridley, BZ, 65, 1972, 2, p. 290 şi p. 296—297 (Appendix III) unde sînt numărate în total 21 de greşeli de geografie în opera lui Zosimos.

[20] *Ibidem*, p. 280 ; F. Paschoud, *op. cit.*, col. 810—825 în special col. 822 ; pentru valoarea şi data operei lui Eunapios vezi recent R. Goulet, JHS, 100, 1980, p. 60—72.

[21] A. M. Remennikov, *op. cit.*, p. 101.

[22] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 232.

Katlabug. La sud de lacul Mostiștea, lunca cu altitudine medie se transformă spre sud-est într-o cuvetă lacustră, secată şi irigată azi, dar inundabilă în trecut. În această zonă, caracteristic este solul nisipos, fin, mîlos şi argilos, pe o fîșie ce ţine din dreptul Olteniţei pînă la sudul lacului Mostiştea, ceea ce contribuie în mare măsură la existenţa unui orizont freatic la o adîncime de 2—5 m, format ca urmare a existenţei depresiunilor lacustre și a mulţimii de gîrle întinse pe toată zona între Mostiștea și Brăila. Revărsările Dunării în cursul primăverii și începutul verii, îndeosebi lunile mai-iunie, fac ca nivelul apei să crească cu cca 2 m, inundînd cîmpurile și văile moarte sau cu apă puţină (mostişti) așa cum este Valea Mostiștei [23]. Elocvente pentru situaţia geomorfologică descrisă de Zosimos sînt două pasaje din *Strategikon*-ul lui Maurikios, unde autorul face o descriere foarte asemănătoare a mediului ambiant a aceleiași zone pentru secolele VI—VII [24].

Dacă totuși în regiunile de stepă din sudul Bugeacului terenul jos permite unele inundaţii temporare, provenite mai ales de la rîul Ialpug, în momentul topirii zăpezilor [25], celălalt element al mediului ambiant, pădurile, αἱ ὕλαι, lipsesc cu totul în aceste regiuni.

E adevărat că αἱ ὕλαι poate însemna și desiș, crîng, care implică în orice caz vegetaţie lemnoasă, pădure, dar stepa Bugeacului nu se pretează la așa ceva. În imediata apropiere a Dunării și chiar ceva mai spre nord, specific stepei uscate este tocmai lipsa vegetaţiei lemnoase. Doar în depresiunile din apropierea bălţilor Dunării apare porumbacul, dar și acesta izolat sau în grupuri foarte mici, neexistînd păduri formate de această specie. Caracteristica acestei zone a limanurilor este pelinul, stuful și papura. Chiar mai spre nord, în stepa Bugeacului, unde lacurile și terenul mlăștinos dispar, apar gramineele de diferite specii, arbuști și ierburi înalte. Arborii de talie mai mare în această zonă, ulm, măr, păr pădureţ, apar în depresiuni și pe coaste. Abia mult spre nord speciile lemnoase sporesc dînd naștere la păduri, dar aici nu mai poate fi vorba de mlaștini [26]. O plastică descriere a zonei Bugeacului o face D. Cantemir în *Descriptio Moldaviae*: „*Basarabia* (i.e. Bugeacul) *este toată o cîmpie, nu are nici un fel de munte şi de păduri şi un singur rîu despre care ai putea spune că are apă tot timpul anului, Ialpug; este lipsită cu desăvîrşire de izvoare şi rîuşoare din care cauză locuitorii sînt nevoiţi să sape puţuri cît mai adînci spre a face faţă lipsei de apă. În loc de lemne folosesc bălegar de vite* [. . .]" [27].

---

[23] V. Mihăilescu, *Vlăsia și Mostiștea*, București, 1925, p. 6—9, 27 ; P. Gîștescu, Probleme de geografie 8, 1961, p. 306—307 ; G. Vîlsan, *Cîmpia Română*, în G. Vîlsan, *Opere alese*, București, 1971, p. 297.

[24] Maurikios, 11, 4, 7 ; 38.

[25] C. Filipescu, E. N. Giurgiu, *Basarabia. Consideraţiuni generale agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 68, 73, 75.

[26] *Ibidem*, p. 75 ; M. Petcuţ, C. D. Chiriţă, *Împăduririle în sprijinul agriculturii în sudul Basarabiei*, București, 1937, p. 9—14 și planșele 2 și 3. Doar spre nord-est, spre Prut (pădurile Manzir și Comrat) și în actuala R.S.S. Moldovenească se poate vorbi de păduri și codrii.

[27] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 83. O apreciere a operei lui D. Cantemir ca geograf la G. Vîlsan, *Dimitrie Cantemir ca geograf*, în G. Vîlsan, *op. cit.*, p. 566—578.

În schimb, în zona din estul lacului Mostiștea, cernoziomul levigat, brun-negricios, sau brun închis, format de loess [28], permite existența arboretelor alcătuite din pîlcuri rare de arbori în care predomină stejarul de diferite specii, nu prea deși, destul totuși ca să ia aspectul unor păduri în mijlocul masei de ierburi de stepă. Arborii sînt mărunți, rămuroși și cu tulpinele strîmbe, formînd azi pădurile Gostilele, Tămădăul Mic, Brătășanca, Lehliu, Bonciu-Codreni care altădată alcătuiau un masiv mult mai mare. Acestea par să fie pădurile, αἱ ὕλαι de care vorbește Zosimos, ceea ce ar indica pe de o parte traseul aproximativ urmat de Valens, iar pe de alta aria de desfășurare a operațiilor.

Relatarea lui Ammianus: *quaesito in unum exercitu prope Dafnen nomine monimentum est castra metatus* și mai departe *flumen transgressus est* face sigură traversarea Dunării pe la vadul de la Oltenița de azi, între localitățile antice Transmarisca și Dafne. Cetatea Dafne este menționată de Procopius (*De Aedificiis*, 4, 7, 7,) ca fiind situată οὕπερ καταντικρὺ ἐν τῇ ἀντιπέρας față de Transmarisca, ceea ce reprezintă un punct de reper important pentru precizarea regiunii de la nordul Dunării în care a înaintat ulterior armata romană. Astăzi Argeșul se varsă în Dunăre chiar în fața Turtucaiei, dar în antichitate locul de vărsare era altul, conul de dejecție al Argeșului deviindu-i cursul de-a lungul timpului cu 1—2 km, spre vest [29]. Chiar așa, trecerea se va fi făcut pe la est de vărsarea Argeșului și evidența situației geomorfologice a regiunii descrise de Zosimos pare să impună părerea în favoarea unei înaintări, nu prea adînci, pe direcția est-nord-est, fiind atinse terenurile mlăștinoase din sudul lacului Mostiștea și procedîndu-se eventual și la pătrunderea în spațiul dintre lacurile Mostiștea și Gălățui, zonă pedologică care permite existența pădurilor de genul celor amintite.

Pădurile din textul lui Zosimos, inexistența lor în zona Bugeacului, precum și posibilitățile geomorfologice mai mari pentru existența mlaștinilor în zona Mostiștei decît în sudul stepei nord-dunărene constituie, după părerea noastră, un alt argument pentru datarea relatării istoricului bizantin în 367 și nu 369.

O formă de relief care apare doar la Ammianus este cîmpia (*plana camporum*), unde acționează Arintheus și a susține că este vorba de Cîmpia Bărăganului, neîmpădurită nici la acea vreme [30], pare cea mai plauzibilă ipoteză. *Montes Serrorum* la Ammianus, identificați cu munții Siriului (altitudinea maximă 1 664 m, vîrful Siriul) [31], nu apar implicați în desfășurarea operațiilor decît indirect, ca loc de refugiu al unei importante mase a populației gotice.

3. Cele mai vizibile contradicții între textele lui Ammianus și Zosimos apar în relatările despre desfășurarea operațiilor. Pentru a putea aprecia neconcordanțele sau punctele comune în textele celor doi istorici

---

[28] M. Petcuț, *Pădurile de la limita dintre Vlăsia, Mostiștea și Bărăgan*, București, 1937, p. 3—8; C. D. Chiriță, C. Păunescu, D. Teaci, *Solurile României*, București, 1971, p. 82—83, 92—94.

[29] G. Vîlsan, *op. cit.*, p. 272—276.

[30] C. C. Giurescu, *Istoria pădurii românești*, București, 1975, p. 11, 30, 174.

[31] Th. Mommsen, Hermes, 16, 1881, p. 602; vezi și Dacia, N.S. 16, 1972, p. 299—302.

ne-am propus coroborarea pasajelor respective prin prisma a trei aspecte :

a) problema rezistenţei goţilor la trecerea Dunării de către armata romană ; b) luptele date de goţi în adîncimea teritoriului şi c) pierderile suferite de goţi.

La prima vedere deosebirile între textele celor doi autori par a fi atît de evidente, încît desfăşurarea evenimentelor apare cu totul diferită, iar o concordanţă între cele două texte cu greu ar putea fi stabilită.

Ansamblul relatărilor lui Ammianus şi Zosimos oferă posibilitatea surprinderii de fapt a două mari faze în desfăşurarea propriu-zisă a ostilităţilor. La Zosimos primei faze îi sînt caracteristice atacurile prin surprindere date de goţii ascunşi în bălţi λαθραίας... ἐπιδρομάς. La Ammianus această fază este ocupată de marşurile armatei romane *(ultro citroque)* şi lipsa unei împotriviri *(nullum invenirent quem superare poterat vel terrere)*. Dealtfel, pentru istoricul din Antiohia singurele operaţii militare le constituie incursiunea lui Arintheus în cîmpie, spre sfîrşitul sezonului de campanie.

Momentul care marchează sfîrşitul primei faze a campaniei şi începutul celei de-a doua este şi el diferit redat la cei doi autori. La Ammianus, incursiunea lui Arintheus pare să deschidă a doua fază, în timp ce la Zosimos aceasta este redată prin ordinul lui Valens de oprire şi acţiune împotriva goţilor în mlaştini şi păduri.

Imaginea de ansamblu asupra operaţiilor militare din 367 fiind dată, revenim la analiza problemelor puse la începutul paragrafului.

a) Ammianus insistă asupra lipsei oricărei rezistenţe a goţilor atît la trecerea Dunării, cît şi în timpul înaintării; *resistentibus nullis* la Ammianus înseamnă că Dunărea nu a fost forţată, deci nu a existat o rezistenţă gotică pe malul opus spre deosebire de 369, cînd Valens rupe apărarea *(perrupto barbarico)*. Este adevărat că lipsa unor lupte pe malul stîng al Dunării relatată de Ammianus nu este tot atît de clar redată şi la Zosimos, care în schimb o sugerează printr-o expunere a succesiunii relativ rapide a evenimentelor : plecarea împăratului de la Marcianopolis, trecerea fluviului, fără alte amănunte suplimentare, ceea ce indică faptul că, iniţial, goţii nu au depus vreo rezistenţă datorită probabil şi repunerii temporare în funcţiune a capului de pod de la Daphne. Menţiunea expresă a inexistenţei unor lupte între romani şi goţi în adîncimea teritoriului, în prima parte a campaniei, face încă o dată obiectul unei concordanţe perfecte între informaţiile celor doi istorici ; astfel, *nullum invenirent* la Ammianus corespunde cu τῶν δὲ στῆναι πρὸς μάχην σταδίαν οὐ θαρρησάντων la Zosimos.

b) Pentru cea de-a doua fază a campaniei există însă o contradicţie flagrantă între relatarea lui Zosimos despre luptele în bălţi şi păduri date de goţi şi lipsa acestora în textul lui Ammianus. Aceasta ar implica ori inventarea lor de către primul, ori că ultimul le-a omis. Ammianus arată însă că spre sfîrşitul verii Arintheus capturează familii care mai rătăceau pe cîmpii. Or, intervalul între începutul verii, cînd debutează campania şi sfîrşitul ei *(ne aestate omni consumpta)* este prea mare pentru ca populaţia, la apropierea armatei romane, să nu fi avut timpul necesar să se retragă spre munţii Serrilor. Perioada scursă între refugierea pri-

milor locuitori spre munţi şi incursiunea lui Arintheus nu se poate explica decît prin relatarea lui Zosimos despre luptele cu goţii în mlaştini şi păduri.

Omnes... montes petivere Serrorum la Ammianus nu pare oricum să redea întreaga realitate. Acţiunile din bălţi şi păduri, afirmate de Zosimos, par să fi ocupat o bună perioadă de timp, în orice caz pînă spre sfîrşitul verii. Dacă apropierea armatei romane la începutul acestui anotimp a cauzat refugierea *(petivere)* unei părţi a populaţiei spre nord, spre munţii Serrilor, luptele date în bălţile şi pădurile Mostiştei a provocat, spre sfîrşitul verii, un al doilea exod spre cîmpie a resturilor populaţiei rămasă iniţial în ascunzişurile acestei microregiuni. Abia acum a devenit posibilă acţiunea lui Arintheus în cîmpie pentru capturarea celor cîtorva *familiae*. În orice caz, textul lui Zosimos indică clar că în bălţile Mostiştei se aflau forţe gotice foarte puţine şi de slabă calitate, împotriva cărora au fost folosiţi οἰκέται şi φύλακες τῆς ἀποσκευῆς.

Termenii folosiţi de Zosimos nu sînt satisfăcători în ce priveşte felul trupelor care au acţionat în mlaştini şi păduri contra goţilor. Luat ca atare, termenul de οἰκέται înseamnă sclavi, servitori, personalul care deserveşte o casă. Aici este însă vorba, evident, de casa imperială, angajarea personalului de deservire a palatului imperial într-o astfel de campanie apărînd ca aberant, imposibil, în orice caz greu de admis. Una din explicaţiile plauzibile ale acestui termen ar fi angrenarea în campanie a unei părţi din personalul staţionat pe frontieră sau chiar în interiorul provinciei şi încadraţi categoriilor sociale de *burgarii*, *muliones*, *vestiarii* care, deşi cu reglementări juridice precise [32], erau situaţi într-o poziţie de clară inferioritate, după opinia lui O. Seeck, vecină cu sclavia [33]. Folosirea unui astfel de personal într-o campanie pentru îndeplinirea unor sarcini de natură auxiliară este perfect posibilă şi chiar probabilă şi ea pare să explice termenul întrebuinţat de Zosimos. Există însă şi o altă posibilitate de a explica termenii; în martie 367 (C. Th., 7, 1, 10) Valentinian I ia măsura în Occident ca servitorii soldaţilor *(homines conditionis ingenuae)* să fie vărsaţi unităţilor pe lîngă care serveau, ceea ce ar putea reprezenta un preţios punct de reper pentru existenţa lor şi în trupele din *pars Orientis* şi deci pentru identificarea lor cu acei οἰκέται şi φύλακες τῆς ἀποσκευῆς. Nu este însă exclusă nici folosirea unor elemente ale localnicilor, atît pentru îndeplinirea acestor sarcini, cît şi drept călăuze, aşa cum, cu aproape trei sute de ani mai tîrziu, vor prevedea preceptele lui Maurikios [34].

Pe de altă parte, caracterizarea făcută corpului expediţionar roman de către Ammianus, *apparatus ambitiosus*, implică angajarea în campanie a unor unităţi de elită, de rang comitatens şi palatin. Dealtfel, intenţia folosirii unor astfel de trupe pe frontul dunărean apare clară încă din anul 365 cînd au fost trimise spre Moesia Secunda şi Scythia legiunile palatine *Divitenses Seniores* şi *Tungrecani Seniores*, precum şi *auxilia* palatine *Iovii* şi *Victores* atrase, este adevărat, în revolta lui Procopius la

---

[32] C.Th. 7, 14, 1 *(De Burgariis)*: a. 398; 8, 5, 58 *(De cursu publico angariis et parangariis)*: a. 398; cf. 7, 15, 2.

[33] O. Seeck, RE, 5, 1897, col. 1 066—1 067, s.v. *Burgus*.

[34] Vezi frecventa folosire a populaţiei romanice nord dunărene în acţiuni de cercetare în sec. VI la Maurikios, 11, 4, 31.

Constantinopol dar pe care Valens intenţiona să le angajeze în luptele cu goţii care se anunţau iminente [35].

Este greu de ştiut dacă Ammianus a avut cunoştinţă sau nu despre luptele din mlaştini şi păduri şi dacă, obişnuit cu descrierea unor acţiuni pe largi spaţii, de nivel strategic, le-a considerat sau nu demne de a fi menţionate; în orice caz istoricul din Antiochia nu le aminteşte şi este posibil ca ele să fi fost relatate într-un pasaj azi pierdut din Eunapios care i-a servit lui Zosimos drept principală sursă pentru această perioadă.

După Zosimos, acţiunile de atac prin surprindere aveau ca punct de plecare în principal mlaştinile: ἐγκεκρυμμένων δὲ τοῖς ἕλλεσι καὶ ἐκ τούτων λαθραίας ποιουμένων ἐπιδρομάς. Dacă Valens ordonă armatei să rămînă pe loc şi să acţioneze contra goţilor, asta înseamnă că oprirea s-a făcut în mlaştini sau în imediata lor apropiere şi ordinul de contraacţiune dat de împărat trebuie să fi vizat în special terenurile din jumătatea de sud şi din estul lacului Mostiştea. Abia ulterior operaţiile s-au extins, după cum arată Zosimos, şi în păduri: ταῖς ὕλαις καὶ τοῖς ἕλεσιν εἰσδυόμενοι τούς τε προσπίπτοντας ἀναιροῦντες...

Ordinul dat de Valens armatei romane este κατὰ χώραν μένειν unde se dădeau încă lupte de hărţuială. Expresia lui Zosimos implică evident construcţia de *castra aestiva*. Nici acest ordin nu este menţionat de Ammianus. Acesta, relatînd despre mişcări încoace şi încolo ale armatei *(ultro citroque)*, în care critica la adresa capacităţilor militare ale lui Valens transpare destul de evident, vine în contradicţie evidentă cu Zosimos. Contradicţia este însă numai aparentă. Dacă de grosul forţelor romane s-au desprins cîteva detaşamente de infanterie este clar că o astfel de incursiune trebuia să aibă o bază de acţiune de la care să plece şi la care să se întoarcă şi aceasta nu putea fi decît acolo unde s-a oprit armata romană: κατὰ χώραν, adică în mlaştini.

Conform relatării lui Ammianus, raidul lui Arintheus a fost direcţionat spre cîmpie *(plana camporum)* unde se găsea încă populaţie gotică *(familiarum partem)*. Intenţia de refugiu a acestei părţi de populaţie tot spre munţii Serrilor apare clar în textul lui Ammianus; ea a fost capturată însă înainte de a ajunge la munţi. Acţiunea a fost condusă de Arintheus, *magister peditum* [36], dar Cîmpia Bărăganului este propice şi unor acţiuniale cavaleriei care trebuie să fi fost folosită pentru obţinerea rapidă şi sigură a rezultatului dorit.

Ce înţelegea Ammianus prin termenul *familiae* este greu de ştiut. El îşi găseşte însă explicaţia în cercetările arheologice şi studiile întreprinse asupra necropolelor şi mormintelor aparţinînd culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov din zona de desfăşurare a operaţiilor. Spre est de lacul Mostiştea s-au documentat cinci necropole de tip Sîntana — Cerneahov, la Spanţov, Al. Odobescu, Nicolae Bălcescu, Independenţa, Radu Negru [37] şi un mare număr de morminte izolate dintre care unele aparţi-

---

[35] Amm. Marc., 26, 6, 12. *Divitenses Tungrecanosque iuniores ad procinctu urgentem per Thracias inter alios celerare.*

[36] Despre *Arintheus*, vezi O. Seeck, RE, 2, 1896, col. 831—832; W. Ensslin, Klio, 24, 1930, 1, p. 118—122.

[37] B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 13—57, 93—94, 96—104.

nînd foarte probabil unor întregi necropole [38]. În majoritatea necropolelor studiate, datate în sec. IV, ritul predominant folosit este înhumaţia, orientările scheletelor fiind în principal N—S şi E—V, cu poziţia caracteristică culcat pe spate, cu picioarele şi mîinile întinse. Inventarul este destul de variat şi se compune în principal din ceramică de diferite categorii, forme şi dimensiuni, lucrată cu mîna, de culoare cărămiziu închis spre negricios şi la roată, de culoare cărămiziu-cenuşiu, cărămiziu-negricios, cenuşie şi roşie. Alături de aceasta apar fibulele caracteristice cu piciorul întors pe dedesubt, de diferite tipuri, obiecte de os (piepteni, pandantive, scoici), perle de formă poliedrică şi romboidală din cornalină şi chihlimbar [39].

Studiul asupra necropolelor şi mormintelor cerneahoviene din sudul Munteniei a putut preciza existenţa unei populaţii în care alături de elementul autohton, daco-roman şi carpatic, convieţuieşte cel germanic (goto-taifalic) în migraţiune şi cel sarmatic de asemenea reprezentat prin cîteva elemente caracteristice [40].

Termenul de *familiae* la Ammianus este confirmat de analiza stratigrafică şi statistică a mormintelor necropolei de la Tîrgşor [41]. Aici s-a putut constata că atît goto-sarmaţii, cît şi autohtonii erau organizaţi în comunităţi familiale de diferite tipuri şi pe diferite trepte de evoluţie; patronimii (mari familii) la goto-sarmaţi şi taifali şi familii individuale la autohtoni. S-a observat din sistemul organizării necropolei că dacii şi taifalii trăiau în grupuri separate, neamestecate. Asupra mormintelor şi necropolelor din sudul Munteniei nu s-au efectuat astfel de studii, dar cu toate acestea credem că nu greşim dacă atribuim aceeaşi organizare social-familială şi comunităţilor de aici.

Comunităţi goto-sarmatice au fost dislocate din mlaştini şi păduri în cîmpie, dar nu este exclus ca şi cele existente aici să fi început retragerea la apropierea armatei romane. Privită prin această prismă, *familiarum partem rapuit* s-ar referi de fapt la capturarea unora din patronimiile goto-sarmatice din cîmpie, unele din ele avînd timp să ajungă în zonele de deal şi munte. În orice caz, descoperirile arheologice au putut documenta existenţa unei importante mase de autohtoni şi goţi în sudul Munteniei [42], exact în zona numită într-un pasaj din *Anonymus Valesii*, deja în prima jumătate a sec. IV, *Ripa Gotica* [43].

c) O altă contradicţie sesizabilă între cele două texte se referă la pierderile suferite de goţi. Zosimos este categoric dar şi retoric afirmînd că πολλοῦ δὲ πλήθους τούτου τὸν τρόπον ἀπολομένου. Ammianus arată la încheierea campaniei că goţii nu au fost foarte mult afectaţi: *nec illato gravi vulnere*, dar asta nu înseamnă că goţii nu au suferit pierderi, fie ele chiar şi de mai mică amploare. Expresia lui Ammianus redă rezultatele de ansamblu ale campaniei din anul 367. Pe de altă parte, *inferre gravis vulnus* nu se referă oricum la capturarea acelor *familiae*, ci implică măcar ciocniri de mică amploare în care goţii au ieşit cu pierderi.

---

[38] *Ibidem*, p. 80—110.
[39] *Ibidem*, p. 119—145.
[40] *Ibidem*, p. 152—164.
[41] Gh. Diaconu, *Tîrgşor, Necropole din secolele III—IV e.n.*, Bucureşti, 1964; G. Bakó, SCIV, 22, 1971, 1, p. 69—85.
[42] B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 155.
[43] Anonymus Valesii, 6, 35.

Pasajul din Zosimos privitor la metodele de luptă folosite de o populaţie locuind aceeaşi regiune poate fi supus unei interesante coroborări cu informaţiile din *Strategikon*, cunoscutul manual de artă militară al lui Maurikios. Conform informaţiilor date, sclavinii şi anţii, locuitori ai acestei regiuni, îşi au aşezările în păduri şi pe lîngă rîuri, mlaştini şi bălţi [44]; ei preferă lupta în ape şi păduri unde rezistă cel mai bine [45]; folosesc cu pricepere năvălirile repezi, înfruntările pe neaşteptate şi loviturile pe furiş, ziua şi noaptea [46]; adeseori acţiunile militare împotriva lor se opresc în pragul acestor aşezări şi trupele rămin inactive din cauza terenului [47]. Preceptele lui Maurikios au apropiate afinităţi cu problemele ridicate de textul lui Zosimos, regiunea descrisă la cei doi autori fiind aproximativ aceeaşi, nordul Dunării în zona actualelor judeţe Giurgiu şi Călăraşi.

Analiza pasajelor din Ammianus şi Zosimos despre evenimentele anului 367 de la nordul Dunării prilejuieşte şi cîteva consideraţii finale. După cum credem a fi putut demonstra, textul lui Zosimos trebuie folosit pentru campania din anul 367 şi nu pentru cea din 369 cu care are legătură doar pentru momentul menţionării încheierii păcii. Deşi cronologia lui Zosimos suferă în ansamblu, mai ales la sfîrşitul operaţiilor din 367, pentru începutul lor, în primăvara aceluiaşi an, ea concordă perfect cu cea a lui Ammianus. Aparent conţinutul textelor este diferit la Ammianus şi Zosimos, el mergînd pînă la relatări care la prima vedere nu ar avea nimic comun una cu alta. Adevărul este că nici unul nu face o descriere completă a conflictului şi faptul se datorează evident atît cunoştinţelor destul de generale despre evenimentele din 367, cît mai ales surselor lor diferite de informare. La ambii se întîlnesc omisiuni notabile. Astfel, Ammianus nu relatează atacurile prin surprindere date de goţi, ordinul dat de Valens de staţionare a armatei, operaţiile în mlaştini şi păduri, face o vagă aluzie la pierderile suferite de goţi, contrar afirmaţiei categorice a lui Zosimos. Aceasta din urmă omite în schimb raidul executat de Arintheus în cîmpie, retragerea goţilor spre munţii Serrilor.

Ceea ce este însă mai important este că relatările nu prezintă antagonisme, ci ele sînt complementare, una derivînd sau implicînd-o logic pe celalaltă. La o mai atentă introspecţie se poate observa o completare reciprocă în naraţiune. De aceea, putem spune că textele celor doi scriitori, relative la campania din 367, deşi inspirate din surse diferite, coroborate, concură la crearea unui tablou mai complet, deşi poate nu chiar exact al evenimentelor de la nordul Dunării.

Pe baza textelor celor doi istorici se poate reconstitui o imagine mai cuprinzătoare a desfăşurării campaniei din 367 decît cea acreditată pînă acum în literatura de specialitate a perioadei.

Avînd cartierul general la Marcianopolis, de unde conduce preparativele pentru aprovizionarea armatei, Valens ia hotărîrea deschiderii ostilităţilor împotriva goţilor. Prezenţa împăratului pînă la 30 mai la Marcianopolis reprezintă probabil urmarea unei amînări a începutului războiului

[44] Maurikios, 11, 4, 7 şi 38.

[45] *Ibidem*, 11, 4, 10 şi 12.

[46] *Ibidem*, 11, 4, 9.

[47] *Ibidem*, 11, 4, 38.

ca urmare a unei eventuale creşteri a nivelului apelor Dunării, sau a prelungirii tratativelor duse de Victor cu goţii. La începutul lunii iunie, pe un pod de vase la vadul de la Transmarisca—Daphne, unde se concentrase anterior, corpul expediţionar roman trece fluviul fără a întîmpina pe malul opus nici o rezistenţă. Înaintarea s-a făcut probabil pe direcţia nord-est pe un traseu destul de sinuos, pe la sud de lacul Mostiştea, cel mult în zona dintre lacurile Mostiştea şi Gălăţui. Apropierea armatei romane a provocat exodul unei părţi a goţilor spre nord, spre munţii Serrilor (Munţii Siriului) unde se afla probabil centrul puterii politice a vizigoţilor conduşi de Athanaric, care nu intervine în luptă. Pe direcţia de înaintare cete răzleţe de goţi ascunşi în bălţi dau atacuri prin surprindere asupra armatei romane care primeşte ordin de a rămîne pe loc vreme mai îndelungată. Subunităţi de personal din serviciile armatei pătrund, din ordinul împăratului, în bălţile şi pădurile în care se aflau cetele goţilor care duceau lupte de hărţuială şi, probabil, o parte din populaţia necombatantă. Contraacţiunea romană a determinat un nou exod de populaţie prin Cîmpia Bărăganului, capturată de corpul comandat de Arintheus, la începutul lunii septembrie, în urma unui raid. În a doua parte a aceleiaşi luni Valens s-a reîntors la sudul Dunării şi în prima decadă a lunii octombrie staţionează la Durostorum.

AMMIANUS MARCELLINUS (27, 5, 2), ZOSIMOS (4, 11) ET LA CAMPAGNE DE VALENS DE 367 CONTRE LES GOTHS

RÉSUMÉ

Les passages extraits des textes d'Ammien Marcellin et de Zosime relatifs à la campagne de Valens de 367 contre les Goths constituent les principales sources concernant cet événement. L. Schmidt et A. Remennikov ont contesté le pasage de Zosime comme source concernant la campagne de 367, en le rattachant à l'an 369, donc à la dernière phase de la guerre. Dans l'étude sont analysés trois problèmes de grande importance posés par cette campagne : 1. la chronologie ; 2. le milieu ambiant et les formes de relief décrits dans les passages extraits des textes d'Ammien et de Zosime ; 3. le déroulement proprement dit des événements au nord du Danube.

Quant à la chronologie, concernant la date du début des operations militaires, entre Zosime 4, 11, 1 et Ammien Marcellin 27, 5, 2 il y a une pleine concordance : ἔαρος ἀρχουμένου et *pubiscente vere*, mais le possible retardement de l'empereur au sud du Danube, qui résulte des dates de certains décrets du 10 mai et du 30 mai 367, aurait pu être causé par la prolongation des pourparlers de Victor avec les Goths ou bien par le niveau élevé des eaux du Danube. Ce que L. Schmidt et A. Remennikov ont estimé dans le texte de Zosime comme ayant trait à l'année 369 est en réalité une nouvelle compression des événements, parmi les autres de ce genre qu'on trouve fréquement dans l'œuvre de l'auteur byzantin lequel, dans le cas qui nous intéresse, après avoir relaté la campagne de 367 fait d'emblée mention de la conclusion de la paix. La chro-

nologie finale de la campagne se base sur les textes d'Ammien Marcellin et du Code Théodosien.

Les différences dans la description du milieu ambiant au nord du Danube chez les deux auteurs découlent d'une part du caractère assez vague des informations d'Ammien sur ces contrées, et de l'autre du fait que, probablement, Zosime s'est servi de certains passages de Eunape. Le milieu ambiant est l'un des arguments principaux de L. Schmidt et A. M. Remennikov lorsqu'ils estime que la relation de Zosime se réfère a l'année 369, mais une analyse attentive démontre que la description de ce milieu s'accorde plutôt avec la zone de Mostiştea qu'avec celle du nord des embouchures du Danube.

Dans la relation concernant le déroulement de la campagne les textes d'Ammien Marcellin et de Zosime se complètent réciproquement, bien qu'il y ait certains points de convergence et autres de divergences résultés des sources d'information différentes chez les deux auteurs.

La conclusion de l'étude contient une reconstitution de la campagne de 367 plus circonstanciée que celle accreditée jusqu'a présent dans la litterature de specialité concernant la période.

PE MARGINEA UNOR NOI DESCOPERIRI DIN BRONZUL TIMPURIU

DE

ALEXANDRU VULPE

Ritmul alegru în care se succed descoperirile privind perioada timpurie a bronzului românesc îndeamnă la repetate luări de poziţie şi la cugetări asupra problemelor majore ale acestei etape, cum ar fi cronologia relativă, dinamica grupurilor culturale şi interpretări etnoistorice. Rîndurile ce urmează se referă în special la jumătatea sudică a ţării noastre şi au fost stimulate de discuţiile purtate în jurul a două aspecte culturale nou definite: *Odaia Turcului* şi *Năeni*, ambele intrate de curînd în circuitul cercetării prin publicarea rezultatelor săpăturilor din localităţile eponime[1]. În primul caz s-a demonstrat suprapunerea stratigrafică a unei aşezări Glina cu trei niveluri de locuire de către o locuire aparţinînd unui grup cultural ce conţine numeroase elemente de origine sud-dunăreană, grupul Odaia Turcului. Descoperirea de la Năeni a permis identificarea unui aspect cultural în care se cuprind numeroase elemente ce caracterizau „faza" Schneckenberg B (după Prox), dar care se detaşează de cultura Glina ca o entitate de-sine-stătătoare, punînd sub semnul unei serioase îndoieli noţiunea de „cultură" sau de „complex cultural" Glina-Schneckenberg[2]. Grupul Năeni, sau, cum a fost denumit de subsemnatul din consideraţie pentru istoricul cercetării, grupul Năeni-Schneckenberg[3], ocupă Ţara Bîrsei şi ambele versante ale Munţilor Buzăului.

Întrebările care se ridică în legătură cu aceste două descoperiri se referă la raportul dintre grupurile Năeni şi Odaia Turcului între ele şi la raporturile ambelor grupuri cu faza cea mai veche a culturii Monteoru.

Pentru a răspunde la prima chestiune trebuie stabilită poziţia cronologică a grupului Năeni faţă de cultura Glina. Faptul că în aşezările din SE-ul Transilvaniei materialele de tip Năeni-Schneckenberg apar amestecate cu cioburi de tip Glina ar pleda, la prima vedere, pentru un sincronism măcar parţial între cele două grupuri culturale, părere dealtfel

---

[1] *Odaia Turcului:* Ersilia Tudor, Dacia, N.S., 26, 1982, p. 59 şi urm. *Năeni:* A. Vulpe, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für W. A. v. Brunn* (1981), p. 489; A. Vulpe şi V. Drâmbocianu, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 171 şi urm.

[2] Vezi diferitele păreri despre raportul între descoperirile de tip Glina şi cele de tip Schneckenberg: *ibidem*, p. 183, notele 29 şi 30. O discuţie oglindind stadiul cercetărilor pentru perioada timpurie a bronzului românesc în 1977 la P. Roman, în *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten — Internationales Symposium 1977, Budapest-Velem (Mitt. Arch. Inst. Beih. 2)*, Budapesta, 1981, p. 157 şi urm.

[3] Socot, din raţiuni ce vor reieşi din lucrarea de faţă, că ar fi momentul să se renunţe cu totul la utilizarea noţiunii Schneckenberg B şi să se folosească doar aceea de grup cultural Năeni. Se vor evita astfel eventuale confuzii, pentru înlăturarea cărora ar fi mereu nevoie de explicaţii suplimentare.

SCIVA, tomul 34, nr. 1. Bucureşti, ianuarie—martie 1983, p. 71—75

exprimată cu prilejul publicării descoperirii de la Năeni [4]. Se cuvine însă subliniat faptul că în nici una din staţiunile din sud-estul Transilvaniei, ca dealtfel nici la Năeni, nu s-au putut face observaţii stratigrafice; condiţiile de descoperire — înălţimi pietroase cu un strat foarte subţire de humus — n-au îngăduit decît o recoltare a fragmentelor ceramice din crăpături de stîncă sau din învelişul vegetal superficial [5]. Prin urmare contemporaneitatea grupului cultural Năeni cu cultura Glina nu este un fapt demonstrat, ci doar dedus pe temeiuri indirecte, respectiv prin descoperirea cîtorva cioburi de factură Năeni în aşezări Glina, ceea ce pare să coroboreze observaţiile făcute în condiţii nefavorabile în staţiunile intracarpatice [6]. Este vorba în primul rînd de trei fragmente ce pot fi considerate de tip Năeni, descoperite în stratul Glina de la Odaia Turcului [7]. Un alt fragment, care ar putea eventual fi şi el atribuit aspectului Năeni, a apărut în locuirea Glina de la Braneţ, jud. Olt [8]. Se spune că şi în staţiunea de la Glina (Bucureşti) ar fi fost găsite cioburi de factură Schneckenberg B — deci ar putea fi între ele şi unele de tip Năeni —, dar n-am avut posibilitatea de a controla această afirmaţie, nici de a afla detalii cu privire la condiţiile de descoperire.

Din această sumară trecere în revistă rezultă că sincronismul, chiar şi parţial, al grupului Năeni cu cultura Glina se sprijină de fapt pe temelii destul de şubrede şi rămîne o chestiune deschisă. Aş mai adăuga că atunci cînd mă refer la grupul Năeni sau Năeni-Schneckenberg am în vedere doar materialele de tip Schneckenberg B care apar *şi* la Năeni; mai limpede: doar *acele* fragmente din aşezările transilvănene care se regăsesc şi în staţiunea de la Năeni aparţin grupului Năeni, nu tot ceea ce pînă de curînd era înţeles în noţiunea de Schneckenberg B (vezi mai sus nota 3). Deci, materialele considerate mai demult Schneckenberg B, dar care nu apar şi la Năeni, aparţin foarte probabil culturii Glina (poate unei variante ardelene a acesteia), ca şi fragmentele cu găuri-butoni aflate în acelaşi context; cum am arătat mai sus ele nu contribuie la rezolvarea raporturilor cronologice Glina-Năeni din pricina condiţiilor precare de descoperire.

Chestiunea raporturilor grupurilor Năeni şi Odaia Turcului cu cea mai veche fază a culturii Monteoru este dependentă de înţelesul ce trebuie acordat acestei faze de început, cunoscută pînă acum sub sigla IC4. Potrivit publicaţiilor referitoare la această etapă a culturii Monteoru reiese că depunerea a fost surprinsă pe panta nordică a cetăţuii de la Sărata-Monteoru, profilele obţinute indicînd o terasare a pantei. Amenajarea teraselor ar fi mai lesne vizibilă pe profilul I/1954, încă nepublicat; în profilul ilustrat (J/1954) această operaţiune este mai puţin clară [9].

---

[4] A. Vulpe şi V. Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 184.

[5] Compară, de pildă fotografiile profilelor de la Năeni (*Ibidem*, fig. 2/2) şi de la Braşov—„Şprenghi" (A. D. Alexandrescu şi N. Constantinescu, Materiale 6, 1959, p. 668, fig. 1) etc.

[6] Mai favorabilă este situaţia surprinsă la Cuciulata (jud. Braşov), unde au apărut, împreună cu un destul de numeros material de tip Glina, şi cioburi de factură Năeni, din care s-au ilustrat trei (Gh. Bichir, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 87, fig. 9/1, 2, 4).

[7] E. Tudor, *op. cit.*, p. 65, fig. 5/5,6; un al treilea fragment, care prezintă trăsături şi mai caracteristice, mi-a fost arătat de E. Tudor. De adăugat că la Năeni decorul în relief era realizat în mare majoritate prin aplicare (ca dealtfel în aşezările din sud-estul Transilvaniei) şi mult mai rar prin impresiune.

[8] A. Ulanici, Cerc Arh MIRSR, 3, 1979, p. 29, fig. 6/3.

[9] I. Nestor şi E. Zaharia, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 501, fig. 4.

La baza depunerii s-au descoperit două vetre, una avînd lipitura pe un strat de cioburi „aşezat direct peste chirpiciul unei case Cucuteni B, îndepărtat în cea mai mare parte cu prilejul amenajării terasei şi a aşezării vetrei"[10]. Am considerat necesar să amintesc aceste date din rapoartele preliminare pentru a putea evalua mai corect cele afirmate ulterior. Astfel, în referatul sintetic despre cultura Monteoru, prezentat în 1971 la congresul de la Belgrad, se vorbea de trei niveluri de locuire în cadrul depunerii IC4; în primul nivel ceramica este lipsită de decor, acesta apărînd în al doilea nivel şi devenind „caracteristic" în al treilea nivel[11]. Din păcate aceste afirmaţii n-au fost însoţite şi de un material ilustrativ lămuritor, care să îngăduie o judecare obiectivă a faptelor stratigrafice şi tipologice.

Aceste lipsuri au fost într-o oarecare măsură înlăturate prin comunicarea Eugeniei Zaharia despre „faza" IC4 a culturii Monteoru, ţinută în martie 1982 la Institutul de arheologie, cu care ocazie a fost prezentat un material documentar considerabil mai bogat decît cel cunoscut din publicaţii. A rezultat astfel că materialele descoperite în primul nivel al depunerii IC4 sînt foarte asemănătoare celor din stratul superior de la Odaia Turcului, respectiv celor ce au fost definite ca alcătuind aspectul cultural cu acest nume. Pînă la publicarea descoperirilor în cauză de la Sărata-Monteoru nu îndrăznesc să mă pronunţ dacă este vorba de chiar acelaşi aspect cultural ca la Odaia Turcului sau de unul foarte înrudit. Oricum ar fi, este evident vorba de acelaşi orizont cultural, iar relaţiile strînse între cele două descoperiri nu ascund nici o îndoială. În al doilea nivel al depunerii IC4 au apărut fragmente ceramice de tip Năeni, identice cu cele din staţiunea eponimă şi în mare cantitate. Am convingerea că aceste materiale documentează o locuire de tip Năeni la Sărata-Monteoru. În sfîrşit, ceramica descoperită în al treilea nivel al depunerii IC4 arată deja trăsăturile caracteristice culturii Monteoru, aşa cum se vor dezvolta în continuare în nivelurile aparţinînd fazei IC3.

În lumina acestor date sînt, după părerea mea, în cadrul depunerii IC4 de la Sărata-Monteoru, reprezentate trei aspecte culturale diferite care nu pot fi, cel puţin în stadiul al actual al cercetării, atribuite aceleiaşi culturi. Este vorba de o locuire de tip Odaia Turcului, de una de tip Năeni şi de a treia, care în mod evident succede primelor două, şi poate fi caracterizată ca reprezentînd cu adevărat cea mai veche fază a culturii Monteoru.

A rezultat din comunicarea Eugeniei Zaharia (fapt dealtfel în deplin acord şi cu cele scrise de aceeaşi autoare în articolul citat mai sus) că nivelul cu material de tip Năeni suprapune pe cel conţinînd materiale de tip Odaia Turcului. Deocamdată această succesiune cronologică se sprijină aproape exclusiv pe aceste observaţii stratigrafice din cadrul depunerii IC4 de la Sărata-Monteoru. Dar numai publicarea întregului material găsit în această depunere şi descrierea amănunţită a condiţiilor de descoperire vor permite să se aprecieze în ce măsură această succesiune stratigrafică este indiscutabilă. Observaţiile de la Sărata-Monteoru se bucură de autoritatea necontestată a celor ce au condus săpăturile, în primul

---

[10] *Ibidem*.

[11] E. Zaharia, *Actes VIIIe Congr. UISPP Beograd 1971*, III (1973), p. 53; idem, în *Studii şi cercetări de istorie buzoiană*, Buzău, 1973, p. 20 şi urm.

rînd a profesorului Ion Nestor. De aceea şi semnatarul acestor rînduri nu este deloc îndemnat să le pună la îndoială. Nu trebuie însă pierdute din vedere nici datele amintite la începutul prezentei discuţii — e drept insuficiente în sine — cu privire la aparenţa unui sincronism parţial între culturile Glina şi Năeni, nici faptul că interpretarea depunerilor din cadrul stratului IC4 de la Sărata-Monteoru se bazează pe o stratigrafie în pantă (de circa 30°), în care alunecările de teren alcătuiesc un factor deloc neglijabil şi care poate, cu toată buna credinţă, influenţa negativ deslușirea profilului.

Scopul acestei discuţii a fost de a preciza cadrul în care se pun problemele. Rezolvarea lor nu este încă posibilă pe deplin. Dacă succesiunea depunerilor din stratul IC4 de la Sărata-Monteoru se va adeveri, atunci ceea ce într-o altă lucrare mi-am permis ca fiind o butadă — aspectul Năeni egal Monteoru IC5 ! — devine o ipoteză de luat în serios [12]. Dar oricum ar fi succesiunea grupurilor Năeni şi Odaia Turcului, este limpede că ele constituie componentele de bază ce au contribuit la formarea culturii Monteoru; din altoirea lor a rezultat cultura Monteoru. Componenta Năeni reprezintă în mod cert factorul local. Cea de tip Odaia Turcului pare a fi intrusivă (înţelesul acestei noţiuni trebuie luat în primul rînd în sensul cultural-istoric) [13]. Cum s-a difuzat acest din urmă grup în Muntenia şi cum s-au grefat elementele lui pe cele de tip Năeni (sau invers) rămîne încă de rezolvat.

ZU EINIGEN NEUEN FUNDEN DER FRÜHBRONZEZEIT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Es geht um die chronologischen Verhälnisse der neudefinierten Odaia-Turcului und Năenigruppen unter einander und deren Beziehungen zu der frühesten Phase der Monteoru-Kultur. Als siher festgestellte Tatsache gilt, daß in Odaia Turcului (Zentralmuntenien) eine drei Wohnungsniveaux aufweisende Glinasiedlung von einer Schicht, die ein bisher unbekannten Kulturaspekt zeigt, überlagert wird (Anm. 1). Zufolge eines Vortrages von Frau Eugenia Zaharia über die IC4-Schicht von Sărata-Monteoru (März 1982), wobei ein umfangreiches Material veranschaulicht wurde, ergab sich, daß das erste der drei Niveaux dieser Schicht eine dem neudefinierten Odaia Turcului-Aspekt sehr nahe stehende,

[12] A. Vulpe şi V. Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 186. Actuala nomenclatură — provizorie — a fazelor culturii Monteoru este cea a depunerilor stratigrafiate. În măsura în care un strat coincide cu o fază faptul nu ar fi supărător, dar, cum este cazul în special cu depunerea IC4, faptele nu stau mereu aşa. În cadrul stratului IC4 sînt prezente trei niveluri, respectiv etape, reflectînd trei aspecte culturale diferite. Aceste trei niveluri nu au fost precizate pe singurul profil publicat (v. mai sus nota 9), fapt ce face practic imposibilă judecarea obiectivă a afirmaţiei cu privire la succesiunea stratigrafică a primelor două niveluri din cadrul depunerii IC4. Desigur reformularea denumirii fazelor de la Sărata-Monteoru este treaba celor ce vor publica raportul definitiv, dar periodizarea culturii Monteoru este o chestiune ce nu poate rămînea la nesfîrşit dependentă de prelurarea datelor din staţiunea eponimă, oricît de importante ar fi ele.

[13] E. Tudor, *op. cit.*, p. 74, care nu exclude şi o prezenţă etnică străină.

wenn nicht sogar identische Ware lieferte, währed in dem zweiten Niveau zahlreiche Scherben vom Typ Năeni zutage gebracht wurden; die für die weitere Entwicklung der Monteoru-Kultur kennzeichnende Merkmale erscheinen erst im dritten Niveau der IC4-Schicht (Anm. 11). Betrachtet man diese stratigraphische Abfolge als glaubwürdig, wozu auch Verf. geneigt ist (es sei jedoch erwähnt, daß die Ablagerungen der IC4-Schicht in Sărata-Monteoru auf einem abschüsigen Profil beobachtet wurden — das Gefälle ist etwa 30⁰), so wäre die Năeni-Gruppe später als die Odaia Turcului-Gruppe anzusetzen, ein Tatbestand der die bisherige Auffassung einer partziellen Zeitgleichheit zwischen den Glina-und Năeni- Schneckenberggruppen in Abrede stellen würde (Anm.2 — 4). Hierzu wäre zu bemerken, daß der Synchronismus der zwei letztgenannten Gruppen auf keinem einwandfreien Grund beruht: es handelt sich insbesondere um einzelne Năeni-Scherben, die innerhalb der Glina-Siedlungen in Braneţ und Odaia Turcului gefunden wurden sowie um stratigrapisch nicht trennbare, auf felsigen Anhöhen in Südostsiebenbürgen liegende Funde (Anm. 5 — 8). Wenn auch die endgültige lösung dieser Fragen noch unbefriedigend bleibt ist es offensichtlich, daß sowohl die Odaia-Turcului —, als auch die Năenigruppe die hauptsächlichen Elemete bilden daraus die Monteorukultur entstanden ist, wobei die Funde vom Typ Năeni den lokalen Grund darstellen (Anm. 13).

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE PRE- ȘI PROTOISTORICE

(Ciudad de Mexico, 19—24 octombrie 1981)

Între 19 și 24 octombrie a.c. s-au desfășurat la Ciudad de Mexico, în nouă amfiteatre și trei săli din două mari clădiri ale Centrului medical național, lucrările celui de al X-lea Congres internațional de științe pre- și protoistorice, din cadrul Uniunii internaționale de științe pre- și protoistorice, membră a Consiliului internațional de filozofie si științe umane de pe lîngă UNESCO. Președintele Congresului a fost prof. García Bárcena Joachim, directorul general al Institutului național de antropologie și istorie, și secretar general Prof. Lorenzo José L., director la același institut din Ciudad de Mexico.

Spre deosebire de congresul anterior, din 1976 de la Nisa, la care au participat circa 3000 specialiști din toate continentele, la acest Congres nu au fost mai mult de 800, majoritatea din diferite țări ale Americii și din vestul Europei. Din țările socialiste au fost numai nouă specialiști (trei din R.D.G., trei din Polonia, doi din Cehoslovacia și unul din România). Țările din lumea a treia au fost foarte slab reprezentate.

Tematica congresului a cuprins o serie largă de probleme de metodologie cu caracter interdisciplinar și de arheologie pre- și protoistorică de pe tot globul. Problemele acestea, dezbătute în comunicările din cadrul a 17 comisii și 9 secții, au putut fi cunoscute de participanți datorită imprimării rezumatelor comunicărilor în broșuri speciale, dealtfel ca și textele privitoare la monumentele arheologice din itinerariile excursiilor organizate după încheierea lucrărilor congresului.

În cadrul problemelor de metodologie s-au dezbătut teme privitoare la metode și tehnici de cercetare în arheologie, atît în ceea ce privește prospecțiunile subacvatice, cît și analiza picturilor și gravurilor rupestre, precum și a reliefurilor cu scop de cult. De asemenea, s-au pus în discuție teme din domeniile tipologiei și clasificărilor (calitative și cantitative), seriierii și ordonării datelor, cronologiei absolute (C^{14}, arheomagnetism, thermoluminiscență, dendrocronologie, analize izotopice), paleoecologiei și paleoclimatologiei, etnoarheologiei, antropologiei, identificării materiilor prime (analiza cu neutroni), metodelor matematice în arheologie (bancă de date și metode matematice, bibliografie indexată) ș.a. S-au scos în evidență îndeosebi datele noilor cercetări obținute prin folosirea diferitelor metode, reieșind în mod imperios necesitatea unei colaborări mai strînse a arheologilor cu specialiștii din domeniul științelor naturii și tehnice.

În ceea ce privește problemele de arheologie pre- și protoistorică, accentul s-a pus, ca și la congresul de la Nisa, pe epoca paleolitică, care a fost dezbătută în trei secții și șapte comisii. Cu acest prilej s-au discutat teme de antropogeneză din sud-estul Asiei (*pro-Homo erectus* din Java), Europa (evoluția ontogenetică a tipului Neanderthal și posibilitatea unui craniu din pleistocen la Alicante, Spania) și Mezoamerica (omul vechi din Mexic). De asemenea, au fost tratate și altele, în număr mai mare, privitoare la arheologia paleoliticului inferior (terminologia pentru Orientul Apropiat și cea mai veche producție de unelte din India, estul Africii și Spania), a paleoliticului mijlociu (descoperiri din Asia anterioară și Africa și începuturile de artă paleolitică din Coreea) și îndeosebi a paleoliticului superior (aurignacianul și gravettianul din diferite părți ale Europei, inclusiv teritoriul României, precum și grupele Lincombian din sud-estul Angliei, Maisierian din Belgia și Creswellian din Australia). Cum este și firesc s-a acordat atenție și populării Americii în paleoliticul superior, menționîndu-se descoperiri mai vechi și noi din America de Nord, Mezoamerica și America de Sud, precum si unor probleme de artă din această perioadă, îndeosebi din Spania, Mexic și Brazilia.

În comparație cu paleoliticul, celelalte epoci au fost tratate mai puțin, în cîte o secție sau comisie specială, prezentîndu-se rezultatele mai importante obținute în ultima vreme.

Astfel, relativ la epipaleolitic și mezolitic s-au discutat teme privind introducerea, probabil din Orientul Apropiat, a cultivării plantelor în estul și vestul Mediteranei în jur de 6 000 î.e.n., începuturile domesticirii animalelor, scoțîndu-se în evidență datele preneolitice pentru controlul animalelor de către om, eventual încă din paleoliticul superior, precum și tendința de viață sedentară în mezoliticul din Sicilia.

În ceea ce privește neoliticul, au fost tratate teme privind locuințele lacustre din Suedia (Avastra), care oferă o posibilitate unică în Scandinavia pentru datări prin metoda dendrocronologică, agricultura neolitică în Norvegia la nord de cercul artic, clasificarea uneltelor din Columbia (prima de acest fel), interpretări noi relativ la Stonehenge, în sensul de spații sacre (temple), în care se reflectă ritul hierogamiei dintre Mater Terra și zeul cerului, elemente de artă din America Latină, unele practici funerare în Costarica precolumbiană ș.a.

În legătură cu epocile aramei și bronzului s-a pus un accent mai mare pe problema originii metalurgiei, dezbătîndu-se, într-o comisie specială, diferite teme privitoare la metalurgia cuprului și bronzului din India, Nigeria, România și sudul Franței, precum și la cuprurile arsenizate din Anatolia. În afară de aceasta s-au dezbătut și alte teme relativ la factorii climatici, economici și culturali din calcoliticul din sud-estul Spaniei, aspecte și probleme ale epocii aramei în Italia centrală, Bronzul atlantic în Portugalia, grupul paharelor în formă de clopot din Insulele Britanice în Bronzul vechi, probleme ale Bronzului tîrziu din Polonia, structura antropologică a unor grupuri de populație din nordul Italiei, precum și diferite aspecte ale artei epocii bronzului din zona est-mediteraneană, Scandinavia, Asia orientală, America Latină și Australia.

În continuare. s-au dezbătut diferite teme privitoare la prima și a două epocă a fierului. În ceea ce privește prima epocă a fierului, menționăm unele date noi relativ la diferite aspecte regionale și locale din Europa, precum și aplicarea metodelor cantitative pentru analiza socio-economică a necropolei de la Hallstatt, reușindu-se să se definească grupurile sociale a comunităților din cele patru perioade ale acestei mari și importante necropole din regiunea bogată în sare a Austriei Superioare. Pentru cea de-a doua epocă a fierului s-a insistat îndeosebi asupra problemelor privitoare la structura socio-economică, războiul, arta și religia celților, scoțîndu-se în evidență pentru acestea două din urmă importanța descoperirilor de la Reinheim (1952) și Erstefeld (1975). În afară de celți, s-au mai dezbătut și teme relativ la diferite aspecte economice ale comunităților iberice de la Mesata din Spania, evoluția armamentului în Italia septentrională în sec. III—II î.e.n., epoca fierului tîrzie din Zimbabwe și Mozambic, precum și în legătură cu particularitățile antropologice ale unor comunități din Italia.

În fine, relativ la ultima perioadă, aceea a marilor migrații, mult mai puțin dezbătută, în comparație cu congresele anterioare, amintim temele privitoare la relațiile dintre regatul francilor și nordul Europei în epoca merovingienilor, prezența vikingilor în Belgia, ascensiunea și decăderea Marii Moravii, satele dispărute din Moravia, din sec. XI—XV și structura necropolei de la Viuppens/La Palaz din Elveția, conținînd produse ale atelierelor locale galo-romane, considerate mai înainte ca aparținînd burgunzilor.

În ceea ce privește contribuția României la acest congres, la care am fost singurul reprezentant, am susținut comunicarea „Noi date privitoare la prima epocă a fierului în spațiul carpato-ponto-dunărean", la o ședință prezidată de prof. J. Guilaine (Toulouse) din cadrul Comisiei pentru studierea începuturilor metalurgiei.

În această comunicare, bazată pe ultimele rezultate ale cercetărilor cu privire la traci și geto-daci din prima epocă a fierului, s-au scos în evidență particularitățile, originalitatea și unitatea culturii materiale și vieții lor spirituale din cele trei perioade ale acestei epoci, corespunzătoare sec. XII—V î.e.n., precum și legăturile acestora cu elemente răsăritene, iliri, sciți, traci sudici și greci. S-a arătat că din cercetările făcute mai demult și recent rezultă că factorul local, nord-tracic și apoi geto-dacic, din prima epocă a fierului din spațiul carpato-ponto-dunărean a constituit baza pe care s-a dezvoltat organic cultura geto-dacică din cea de-a doua epocă a fierului, care a atins maximum de dezvoltare în vremea lui Burebista și Decebal.

În afară de aceste comunicări, care au interesat pe cei prezenți, s-a mai intervenit de cîteva ori la lucrările susținute în ședința respectivă de arheologii francezi. De asemenea, datorită bunăvoinței prof. Lorenzo José s-a primit pentru a se tipări în *Actele congresului* și comunicarea dr. Vasile Chirica, cercetător de la Institudul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, cu titlul „Paleoliticul superior la est de Carpați", în care se menționează și amuleta din cortex cu reprezentări incizate de la Mitoc (jud. Botoșani), descoperit în 1981 de către el, fiind considerată ca cel mai vechi obiect de artă de pe teritoriul României (circa 25 000 ani î.e.n.).

Vineri 23 octombrie s-a vizitat rezervația arheologică de la Teotihuacan, la circa 50 km nord-est de Ciudad de Mexico, una din cele mai importante din America Centrală, celebră prin vestigiile sale de arhitectură, dominate de citadela care înconjură templul consacrat lui Quetzalocatl (șarpele cu pene) și îndeosebi de piramidele soarelui și lunii. Acestea din urmă, spre deosebire de cele din Egipt, sînt mai noi, între sec. II—VI e.n., și nu au fost construite pentru a fi morminte de conducători, ci pentru a avea în vîrful lor temple, ca și alte piramide mai mici de o parte și alta „drumului morții", lung de circa 3 km, precum și din alte locuri din

această rezervaţie arheologică, care ocupă o suprafaţă de cîţiva zeci de kilometri pătraţi. Avîndu-se în vedere importanţa excepţională a descoperirilor din această capitală precolumbiană, s-au făcut săpături de mare amploare sub conducerea prof. Ignacic Bernal, care se continuă şi astăzi, într-un ritm mai scăzut, în anumite sectoare. Obiectele şi picturile descoperite, remarcabile prin policromica şi geometrismul lor, pot fi admirate atît în muzeul din incinta rezervaţiei arheologice de la Teotihuacan, cît şi mai ales în marea sală Teotihuacan de la Muzeul de antropologie din Ciudad de Mexico, în care se află şi statuia enormă a zeiţei apelor, Chalchiutlicue, dintr-un monolit în greutate de 57 tone, descoperită sub piramida lunii.

Tot în cadrul congresului, s-a vizitat la Ciudad de Mexico o altă rezervaţie arheologică importantă, aceea a Templului mare (Templo major) de la Tenochtitlan, ale cărui vestigii, aflate la întretăierea străzilor Guatemala cu Argentina, datează din 1325 pînă în 1520. Ruinele respective, care aparţin principalului templu mexican, au fost cercetate în acest secol în mai multe rînduri, ultima dată între 1978—1981, deosebindu-se şapte etape, cu subetape, de construcţii. Şi aici, ca şi la Teotihuacan, am fost impresionaţi în mod deosebit de amploarea lucrărilor arheologice, precum şi de cele de restaurare şi conservare.

Sîmbătă 24 octombrie dimineaţa a avut loc cea de-a doua şi ultima şedinţă a Consiliului permanent internaţional din cadrul acestui congres, în care s-au pus următoarele probleme, discutate anterior în Comitetul executiv:

1) Activitatea comisiilor, hotărîndu-se ca în perioada dintre congrese comisiile să organizeze colocvii, urmînd ca la congrese fiecare comisie să prezinte o sinteză pentru a se cunoaşte progresele realizate, sintezele respective trebuind să fie tipărite înainte de congres. În acest scop s-a constituit un colectiv din patru persoane, avînd coordonator pe prof. Henry de Lumley (Franţa) şi ca secretar pe prof. Jacques Nenquin (Belgia) (actualul secretar general al Uniunii internaţionale de ştiinţe pre- şi protoistorice, după încetarea din viaţă a prof. Ole Klindt-Jensen (Danemarca)). După aceasta s-au făcut cîteva schimbări în componenţa unor comisii, hotărîndu-se ca prima comisie, de istoria arheologiei, să fie prezidată de prof. Colin Renfrew (Marea Britanie) şi a patra, de matematică în arheologie, de Robert Whallon (S.U.A.), din prima făcînd parte şi prof. Joachim Herrmann, din R.D.G. Tot la acest punct al ordinii de zi s-a hotărît să se publice statutul Uniunii internaţionale de ştiinţe pre- şi protoistorice, precum şi listele membrilor comisiilor, Comitetului de onoare, Comitetului executiv, Consiliului permanent şi ai asociaţiilor patronate.

2) Viitorul congres internaţional de ştiinţe pre- şi protoistorice, din 1986, la propunerea delegaţiei britanice urmează să aibă loc în Anglia.

3) Alegerea noului preşedinte al congresului nu a putut fi hotărîtă în Consiliul permanent, urmînd ca acesta să revină Comitetului executiv.

4) Propuneri de noi membri în Consiliul permanent. Conform mandatului primit, am propus şi s-a admis prin vot deschis ca locul devenit vacant prin trecerea prof. D. Berciu în Comitetul de onoare, odată cu împlinirea vîrstei de 70 ani, să fie ocupat de dr. N. Vlassa din Cluj-Napoca. Dintre ceilalţi membri din străinătate, cooptaţi în această şedinţă în Consiliul permanent, amintim pe B. Gramsch şi Brno Krüger (R.D.G.), M. Sakellariou (Grecia), Antonie Radmilli (Italia), Margareta Primas (Elveţia), Ferdinand Maior şi Konrad Weidemann (R.F.G.), Wladyslaw Filipowiak (Polonia) ş.a. În Comitetul de onoare au mai fost cooptaţi, în afară de prof. D. Berciu, prof. Martin de Almagro (Spania) şi Schuldt Ewald (R.D.G.).

5) Membrii Comitetului executiv. Au fost realeşi: K. Böhner (R.F.G.), M. Garašanin (Iugoslavia), Paulo Grazziosi (Italia), R. B. Nunco (Ghana) şi Boris Ribakov (U.R.S.S.).

Au fost aleşi încă patru membrii ai acestui comitet: H. G. Bandi (Elveţia), Ahmad Hasan Dani (Pachistan), Eduard Ripoll-Perello (Spania), Berta Stjerniquist (Suedia), urmînd ca al cincilea să fie din Extremul Orient, eventual China. De menţionat că Berta Stjerniquist este prima femeie care ocupă un loc în acest comitet.

6) Informări ale responsabililor de lucrări. S-a scos în evidenţă contribuţia arheologilor polonezi şi români la publicaţia „Inventaria Archeologica", aducîndu-se mulţumiri pentru publicarea de noi fascicole în perioada 1976—1981. În această privinţă, menţionăm că polonezii au publicat pînă în prezent 40 fascicole, iar românii 11, avînd în pregătire încă patru. Tot la acest punct al ordinii de zi s-au menţionat rapoartele pentru publicaţiile „Prähistorische Bronzefunde", „Archaeologia urbium" şi „Glossarium archeologicum".

După masă, după şedinţa de închidere a congresului în care s-a scos în evidenţă reuşita acestui congres, primul de acest fel în afară de Europa, a urmat vizitarea splendidului Muzeu de antropologie, unul din cele mai mari şi mai bine organizate din lume, în care la parter sînt prezentate civilizaţiile precolumbiene, iar la etaj supravieţuirile lor la populaţiile indiene actuale din America Centrală.

Recepţia care a urmat la Muzeu a fost un bun prilej de a face schimb de opinii cu diferiţi colegi, mai ales că în 1984 urmează să aibă loc la Iaşi un colocviu de arheologie cu

circa 50 participanţi din Europa şi S.U.A., colocviu organizat de Secţia de istorie şi arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, prin Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, şi de Universitatea din Los Angeles. Din discuţiile purtate de participanţi a reieşit interesul specialiştilor din S.U.A., R.F.G., Franţa, Spania, R.D.G., Polonia şi din alte ţări pentru cercetările arheologice din România.

După închiderea Congresului, am făcut o vizită la Departamentul de preistorie al Institutului naţional de antropologie şi istorie, constatînd că în biblioteca acestui departament sînt extrem de puţine publicaţii de arheologie românească. În această privinţă, vor trebui făcute demersurile necesare ca să se trimită asemenea cărţi la biblioteca respectivă, îndeosebi lucrări de sinteză în limbi străine sau cu rezumate în asemenea limbi, în care problemele sînt tratate într-un cadru mai larg.

La înapoiere am efectuat o scurtă vizită la Muzeul metropolitan de artă din New York, interesîndu-mă în mod special de condiţiile descoperirii vasului de argint traco-getic decorat (sec. IV î.e.n.), considerat ca provenind din regiunea Porţilor de Fier. Din materialul documentar al acestui muzeu, precum şi din informaţiile culese din o lucrare în curs de tipărire rezultă că acest vas, ca şi, probabil, un altul de acest fel şi coiful din Muzeul de artă de la Detroit nu aparţin mormîntului de la Agighiol, cum s-ar fi putut crede, ci propabil unei alte descoperiri din zona Dunării inferioare.

Prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmboviţa

VSEVOLOD IVANOVIČ MARKEVIČ, *Pozdnie tripolskie plemena severnoj Moldavii*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1981.

Volumul are în total 194 pagini, împărţite în : introducere, 10 capitole şi concluzii.

În introducere se aminteşte că prima descoperire referitoare la cultura Tripolie, din nordul R.S S. Moldoveneşti, s-a făcut cu circa 75 ani în urmă, la Petreni. Sînt apoi menţionate meritele regretatei T. S. Passek, ale elevilor săi şi altor specialişti de la Kiev, Moscova şi Chişinău în cercetarea culturii. Din 1955, autorul volumului a început cercetările arheologice de suprafaţă în ţinuturile din nordul R.S.S. Moldoveneşti şi pînă în prezent a descoperit peste 300 aşezări tripoliene.

În partea finală sînt înşirate numele altor arheologi sau specialişti din domenii auxiliare arheologiei care au participat la cercetările din regiune şi au contribuit prin observaţiile lor la rezolvarea unor probleme importante (de ex. tipurile de cereale cultivate în vechime).

Cap. I — *Istoricul studierii complexelor tripoliene tîrzii din nordul Moldovei. Mediul natural.* Prima descoperire şi cercetare prin săpături sistematice a unei aşezări tripoliene tîrzii din zonă a fost cea de la Petreni, studiată în 1902 şi 1903 de către E. von Stern. După aceea sînt prezentate cercetările făcute de Ceslav Ambrojevici şi de N. N. Moroşanu. Se subliniază că în ţinuturile dintre Prut şi Nistru, în perioada 1918—1940, s-au făcut prea puţine cercetări arheologice. Activitatea s-a intensificat mult după 1950 prin cercetările colectivului condus de T. S. Passek. Sînt înşirate în continuare toate aşezările tripoliene tîrzii descoperite pînă în prezent în nordul R.S.S. Moldoveneşti. Merită reţinute unele concluzii ale capitolului, anume că în prezent este posibil să se precizeze mai amănunţit numărul şi elementele specifice fazelor tîrzii tripoliene. După părerea lui V. I. Markevič perioada respectivă a durat aprox. 500—600 ani, ceea ce corespunde cu circa 10—12 tipuri de complexe cronologice. Pe temeiul cercetărilor sale autorul a reuşit să definească 8 tipuri clare şi altele cîteva care necesită să fie cunoscute mai bine.

În a doua parte a capitolului sînt prezentate caracteristicile reliefului R.S.S. Moldoveneşti şi în încheiere, pe temeiul analizelor sporopolinice şi a celor de paleofaună, se arată că în perioada studiată zona era silvostepă cu vegetaţie şi faună bogate, inclusiv în specii de animale dispărute între timp din cauza activităţii oamenilor, mai cu seamă a defrişărilor.

Cap. II. *Complexele tripoliene tîrzii din nordul Moldovei. Caracterizarea generală.* În cadrul capitolului autorul descrie pe scurt fiecare din complexele tripoliene tîrzii cunoscute în regiune. Remarcăm că încă din descrierea primului complex se vorbeşte despre locuinţe tripoliene (respectiv cucuteniene) cu cîteva încăperi şi cu etaj şi se precizează elementele constructive. Subliniem că la vest de Prut, în aşezările cucuteniene, corespunzătoare în timp, încă nu s-au găsit astfel de locuinţe, deşi considerăm că este firesc ca ele să existe. Cea de-a doua aşezare descrisă de autor este cea de la Petreni. Prin cercetările din ultimii ani s-a constatat pe baza analizei unor fotografii aeriene că aşezarea amintită era alcătuită din circa 500 locuinţe dispuse în cercuri concentrice, cu uliţe regulate între ele (circulare şi radiare). În perioada de maximă întindere a aşezării de la Petreni, în cuprinsul ei au trăit circa 4 000 de persoane. Sistematizarea riguroasă a aşezării, ca şi numărul foarte mare (pentru acea vreme) al locuitorilor presupune un înalt grad de organizare social economică a comunităţii de la Petreni, desigur şi probleme complicate de conducere şi aprovizionare cu alimente. În lucrare se pune problema existenţei unor centre tribale „administrative'' ale comunităţilor tripoliene tîrzii.

Ţinem să subliniem că — după toate probabilităţile — şi pe teritoriul de la vest de Prut, trebuie să existe astfel de aşezări centre tribale, ca un fel de „oraşe'', din aceeaşi perioadă, dar ele încă nu au fost descoperite.

În aşezarea Varvarovka VIII s-au cercetat cîteva locuinţe din cele circa 200 delimitate. Sînt construcţii cu cîte 2—3 încăperi, cu cuptoare şi laviţe. Ceramica este bogată şi are decor pictat. Pe multe vase sînt reprezentate diferite animale stilizate. O altă aşezare, Varvarovka XV, a fost cercetată în parte. S-au dezvelit resturile unor locuinţe probabil cu etaj şi cu pereţii zugrăviţi cu alb sau cu roşu.

Din descrierea altor aşezări similare reţinem şi existenţa unora avînd şanţuri de apărare şi uneori valuri de pămînt (de ex. aşezarea de la Costeşti IV).

S C I V A, tomul 34, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1983, p. 80—88

În partea finală a capitolului este descrisă necropola de la Vîhvatinți, de pe malul stîng al Nistrului. Autorul mai prezintă pe scurt și stațiunea de la Glavan I, unde, prin aplicarea metodei paleomagnetice, s-au delimitat resturile a 151 locuințe tripoliene.

Cap. III. *Problemele cronologiei complexelor tripoliene tîrzii din nordul Moldovei.* La începutul capitolului sînt prezentate diverse păreri referitoare la perioada de sfîrșit a culturii Tripolie. Prima periodizare importantă a fost aceea a T. S. Passek, care a împărțit cultura Tripolie în fazele : timpurie — A, mijlocie — B, și tîrzie — γ și C, iar acestea din urmă au fost subîmpărțite în B I și B II, C I și C II, apoi γI și γII. Mai tîrziu unele din problemele periodizării au provocat discuții. În principal, se discută dacă toate aceste faze și etape aparțin sau nu culturii Tripolie. Sînt înșirate apoi părerile pro și contra.

În stadiul actual al cercetărilor, după părerea autorului, se poate arăta că perioadei tîrzii a culturii Tripolie îi corespund 500—600 de ani și este normal ca între diversele așezări să existe deosebiri evidente. Cunoscînd un număr considerabil de stațiuni tripoliene tîrzii din nordul R.S.S. Moldovenești, pe multe din ele le-a cercetat personal prin săpături, autorul consideră că perioada poate fi împărțită în 9 tipuri. În privința succesiunii lor sînt expuse datele de ordin stratigrafic și tipologic pentru fiecare tip. Se au în vedere : ceramica, dar și tipurile de locuințe și alte elemente ale culturii materiale.

În partea finală a capitolului sînt prezentate datările pe baza analizelor de C 14 ale complexelor tripoliene tîrzii și ale celor cucuteniene corespunzătoare din țara noastră. Capitolul se încheie printr-un tabel comparativ în care sînt incluse tipurile definite de V. I. Markevič în nordul R.S.S. Moldovenești pentru perioada tîrzie a culturii Tripolie și anume : Călărași, Caracușani, Petreni, Varvarovka, Cucueți, Badragi, Corpaci (?), Brînzeni, Costești, Gordinești, datate între cca 3150 și cca 2500 î.e.n. Pe tabel sînt trecute pentru comparație și unele așezări de la vest de Prut.

Cap. IV. *Așezări, fortificații, locuințe.* Capitolul începe cu o interesantă analiză a poziției așezărilor tripoliene din zona studiată și se critică faptul că în literatura de specialitate sovietică s-a acordat prea puțină atenție evoluției tipurilor de așezare din punctul de vedere al poziției. Menționăm totuși că T. S. Passek a analizat în lucrările sale problema. Pe baza cercetărilor sale autorul subliniază că în perioada timpurie a culturii Tripolie, majoritatea stațiunilor erau situate pe terase joase și nu aveau nici un sistem de apărare. La noi, încă din timpul fazei Precucuteni II sînt așezări fortificate. În perioada mijlocie a culturii Tripolie, a crescut mult numărul așezărilor aflate pe locuri înalte, înconjurate de maluri abrupte și întărite prin șanțuri de apărare și prin valuri de pămînt.

Situația s-a schimbat radical în perioada tîrzie a culturii, erau preferate locuri înalte, mărginite de pante abrupte situate la confluența unor văi. În etapa γII și C II majoritatea stațiunilor ocupau poziții întărite natural pe locuri stîncoase, pe ridicături înalte, mărginite cu maluri prăpăstioase. O parte din ele erau prevăzute cu șanțuri și valuri de apărare. Se remarcă faptul că în timpul tipului Brînzeni III, pe lîngă așezările fortificate, în vecinătate, pe pante line (ca și în cazul multor stațiuni de tip Gumelnița) se aflau cele deschise, locuitorii cărora, în caz de pericol, se refugiau în zona fortificată („acropolă"). Reținem și ideea că aceste stațiuni fortificate sînt atestate, în principal, în nordul R.S.S. Moldovenești, ceea ce indică, după părerea autorului, o perioadă în care se produceau atacuri dinspre nord.

În paragraful următor sînt descrise elementele specifice șanțurilor (cu secțiunea în V) și a valurilor de apărare.

O problemă importantă este aceea a sistematizării unor așezări. Astfel, cea de la Petreni era alcătuită din aproape 500 de locuințe, dispuse în zece cercuri concentrice, avînd în mijloc o piață (un loc liber). Se consideră că în așezare au viețuit circa 4 000 de persoane. Sistematizarea construcțiilor, necesitatea unei mari cantități de hrană și altele duc la necesitatea unei organizări sociale complexe, la o anumită concentrare a puterii în mîna unei instituții a conducătorilor. În alte așzări se constată că locuințele erau amplasate în grupuri mici (de la 2 la 6), ceea ce reflectă o organizare puțin deosebită, pe grupuri familiale. În fiecare locuință, dacă ținem seama de dimensiuni și de numărul vetrelor, trăia cîte o singură familie. Atunci cînd așezările erau pe înălțimi oamenii mai întîi nivelau sau chiar terasau terenul pe care urmau să construiască locuințele.

În partea a doua a capitolului sînt expuse date cu privire la modul cum erau construite locuințele tripoliene tîrzii. Pe baza a numeroase observații autorul demonstrează că locuințele analizate erau de suprafață; de formă dreptunghiulară, prevăzute cu etaj scund. Pereții se făceau din pari, împletitură de nuiele și lipitură de lut, iar acoperișul, în două ape, din stuf sau din paie. Sînt descrise apoi amănunțit vetrele, cuptoarele și celelalte amenajări interioare.

Cap. V. *Unelte și arme.* Sînt prezentate categoriile de unelte lucrate din silex, piatră șlefuită, os și corn. Atrage atenția paragraful referitor la pumnalele de os, considerate de unii cercetători drept arme, de alții ca unelte servind la jupuirea animalelor vînate.

Obiectele de aramă sînt puține, fiind reprezentate prin topoare plate trapezoidale, printr-un topor cu brațele „în cruce", de tip Jászládany, varianta Brad. Toate aceste piese masive provin sigur din ateliere aflate în vestul Moldovei sau din Transilvania.

Cap. VI. *Prelucrarea lemnului, pieilor, lînii. Îmbrăcăminte și încălțăminte.* Sînt descrise metodele de prelucrare a lemnului și utilizarea lui la construcții, la realizarea unor unelte și mînere. Urmează datele despre prelucrarea pieilor, problemele torsului și țesutului. Mai interesant este paragraful despre îmbrăcămintea și încălțămintea purtătorilor culturii Tripolie. Diverse reprezentări pictate pe vasele de lut ars redau chipuri de femei îmbrăcate în rochii lungi, pînă la genunchi, adesea cu un fel de franjuri la partea inferioară. Datele despre încălțăminte sînt puține. Se menționează un fel de cizme de tipul mocasinilor, mai înalte în față și mai scurte în spate. S-au folosit și un fel de opinci. În legătură cu îmbrăcămintea bărbaților se semnalează folosirea unui fel de mantie, petrecută peste umăr.

Cap. VII. *Olăritul.* Autorul analizează felurite tipuri de pastă ceramică folosite. Ținînd seama de unele elemente întîmplătoare din amestecul pastei (sîmburi de cireș, boabe de grîu) se ajunge la concluzia că vasele de lut erau pregătite în timpul verii sau la începutul toamnei. În continuare sînt descrise modurile cum erau modelate vasele tripoliene tîrzii. În principal ele se făceau din fîșii de cele mai multe ori pe suporturi ce puteau fi rotite încet sau, către sfîrșitul perioadei, chiar pe un fel de roți de olar, cu rotire înceată cu mîna, pe care acele comunități se consideră că le-au cunoscut pe calea contactelor cu triburile din ținuturile de la nord de Caucaz.

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de la Varvarovka VIII, în locuința nr. 3 s-a găsit atelierul unui olar, cu diferite unelte și cu un cuptor de ars oale. În mijlocul încăperii respective se afla urma unui par gros, care a servit drept ax unei piese ce era rotită. Pe aceasta se modelau vasele. Urmează descrierea amănunțită a unor cuptoare de olar descoperite în diferite stațiuni tripoliene. Ele sînt de tip evoluat, fiind alcătuite din două încăperi suprapuse, despărțite printr-un grătar găurit din loc în loc pentru a lăsa aerul cald să ajungă în camera de ardere a vaselor.

Cap. VIII. *Gospodăria.* Numeroase descoperiri și cercetări sistematice au dus în ultimii 15 ani la îmbogățirea deosebită a datelor referitoare la diferitele aspecte ale activităților economice ale membrilor comunităților tripoliene tîrzii.

Agricultura: În cazul săpăturilor se găsesc adesea — dacă sînt urmărite cu atenție — boabe de grîu, de mei și de la alte plante, cultivate de oamenii neolitici. Sintetizînd aceste date se poate arăta că erau cultivate cereale (patru tipuri de grîu, ovăz), plante leguminoase (de ex. mazărea), plante textile (in și cînepă), ca și unii pomi (prunul) și vița de vie. Toate acestea îi permit autorului să afirme, spre deosebire de părerile formulate pînă acum, că purtătorii culturii Tripolie, în perioada tîrzie, practicau o agricultură complexă, reprezentată prin : cultivarea ogoarelor, grădinărit și prin cultivarea unor livezi și vii modeste.

Pe bază de experimente se arată care au fost metodele folosite la desțelenirea pămîntului și prelucrarea lui. Printre altele se menționează și folosirea unui tip de plug primitiv. Analizele făcute în laboratoare și experimentele de pe teren l-au dus pe autor la constatarea că acele pluguri primitive au putut fi utilizate numai pe terenuri deja desțelenite. O concluzie importantă este aceea că încă din acea perioadă se ajunsese la cultivarea unor ogoare cu un singur tip de cereală (de ex. grîu).

Creșterea vitelor: În privința acestei ocupații, ce juca un rol de seamă în economia tripolienilor, dispunem de cantități foarte mari de oase de animale domestice. Sînt documentate pe baza determinărilor făcute de specialiștii în paleofaună, oase de : bovine, ovicaprine, cai, porci, cîini și de găini. În tot cursul perioadei au predominat procentual bovinele, urmate de ovicaprine și de cai. Aceștia din urmă au fost folosiți nu numai pentru carne și tracțiune, ci și la călărie, după cum o dovedesc psaliile găsite în unele așezări tripoliene și cucuteniene. Atrage atenția descoperirea în două așezări a oaselor de găină domestică. Pe un vas cu decor pictat găsit la Brînzeni III sînt reprezentate cîteva păsări, unele seamănă cu găinile, altele par a reda gîște (?).

Vînătoarea: Avea un rol destul de important contribuind la completarea cantității de carne necesare comunităților. Sînt înșirate numeroase specii de animale vînate, unele dispărute din fauna ținuturilor studiate. Este interesantă mențiunea că vînătoarea se practica și cu ajutorul cîinilor de vînătoare, după cum o indică unele reprezentări pictate pe vase.

Pescuitul: Este dovedit în principal prin oase de pești mari : de somn (unele de la indivizi de peste 20 kg) și de crap (pînă la 10 kg greutate).

Culesul: Este oglindit prin numeroase valve de scoici și prin amprentele de boabe, prin boabe sau sîmburi carbonizați, păstrați de la diferite fructe. Este amintită problema folosirii în acea perioadă a ghindei, nu numai pentru hrana porcilor, ci și de către oameni, după cum o dovedesc unele descoperiri.

Cap. IX. *Organizarea socială și reprezentările ideologice.* Autorul a analizat planurile generale ale unor așezări cercetate prin săpă-

turi în întregime și a ajuns la concluzia că în perioada tripoliană tîrzie se constată, în cadrul stațiunilor, grupuri de cîte 2—5 locuințe separate și în același timp o modificare a tipului de locuință, căci s-a trecut treptat de la cele compuse din cîteva încăperi la locuințe cu o singură încăpere, în care trăia cîte o singură familie. Existența grupurilor de locuințe amintite duce la concluzia că în organizarea socială s-a ajuns la marea familie patriarhală, faptul este confirmat prin descoperirile din morminte. Cele de bărbați fiind mult mai bogate decît cele de femei. De asemenea, în mormintele tumulare în centru erau îngropați șefii militari și conducătorii marilor familii, în timp ce restul membrilor din comunitate erau înhumați în jur, spre marginile movilelor.

Reprezentări ideologice: Ținînd seama de studii etnografice amănunțite, comparate cu situații din perioada analizată, autorul este de părere că în cadrul triburilor tripoliene tîrzii au existat șamani, fără ca aceștia să aibă o poziție deosebită în societate.

Urmează prezentarea plasticii antropomorfe. Autorul împarte figurinele în trei categorii deosebite: schematice, convențional realiste și realiste.

Din prima categorie fac parte numai așa numitele piramide.

Cea de-a doua categorie este bogată numeric. Majoritatea pieselor redau un personaj în picioare, numai cîteva sînt semi-șezînde sau așezate pe un fel de scaun. Cele mai multe figurine sînt feminine, cele masculine sînt rare. Figurinele reflectă cultul fertilității.

În paragrafele următoare autorul prezintă diferite păreri personale sau ale altor specialiști despre simbolistica ornamentelor de pe ceramica tripoliană, dovedind existența — după părerea sa — a unui adevărat panteon în cadrul manifestărilor magico-religioase. Se semnalează și o scenă de dans, redată prin pictură pe un vas, similar „paparudelor", evident legat de invocări pentru ploaie. Au existat și alte dansuri de genul horei, la care participau numai femei.

S-au descoperit și unele obiecte care dovedesc că se practicau unele jocuri destul de complicate, cum este de exemplu jocul cu arșicele.

Problemele referitoare la ritul funerar sînt tratate în partea de sfîrșit a capitolului. Spre deosebire de alți specialiști, autorul este de părere — sîntem cu totul de acord cu el — că problemele ritului funerar al purtătorilor culturii Tripolie, respectiv Cucuteni, încă nu au fost analizate cum trebuie, datorită faptului că nu s-au făcut cercetări sistematice, în acest sens. Drept dovadă amintește că în ultimii ani, în nordul R.S.S. Moldovenești, s-au găsit întîmplător mai multe morminte de acest tip. Analiza ritului funerar se bazează în lucrare pe necropola de la Vîhvatinți. Este o necropolă plană din care s-au dezvelit și studiat 61 morminte de înhumație neolitice. O parte din ele (14) aveau la suprafața veche a solului cîte un cerc de pietre, indicînd de regulă cîte un mormînt, rar cîte două. Deasupra altor 13 morminte s-a găsit cîte o piatră sau o lespede mai mare. Scheletele zăceau între 1,10 și 2,10 m adîncime, în gropi de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Scheletele erau orientate, în majoritatea cazurilor, cu craniul către: N, NE și E. Cele mai multe s-au găsit în poziție chircită, pe partea stîngă, cu palmele puse în dreptul obrazului. Unele erau întinse pe spate, dar cu picioarele îndoite căzute sau așezate pe stînga. În cele mai multe morminte se aflau vase (în total 130) cu decor pictat și alte 100 vase modelate din pastă amestecată cu cochilii sau valve pisate, ornamentate cu șnurul. Într-un mormînt se puneau de regulă între 2 și 5 vase. Într-unul singur s-au găsit 11 vase.

Drept inventar în mormintele bărbaților s-au aflat diferite obiecte: săpăligi, piese de silex, un topor de luptă, un pumnal de os. Mormintele femeilor cuprindeau mai ales vase, doar într-unul s-au găsit două fusaiole și o valvă de scoică. În mormintele de copii se aflau diverse obiecte de silex. Subliniem că lîngă scheletele de fetițe erau și figurine feminine de lut ars, cu semnificația să asigure fecunditatea lor în „lumea de apoi".

Cap. X. *Relațiile triburilor tripoliene tîrzii din nordul Moldovei cu triburile din ținuturile vecine.* Astfel de contacte sînt reflectate prin diferite vase avînd forme sau ornamente specifice altor culturi vecine, prin unele tipuri de unelte de silex, de piatră șlefuită sau de aramă. Mai întîi sînt amintite unele contacte dintre comunitățile tripoliene tîrzii și cele ale culturii vaselor cu gîtul în formă de pîlnie, care viețuiau în estul Poloniei. Este semnalată în context descoperirea Hortensiei Dumitrescu care arată că unele forme de vase ale acelei culturi se întîlnesc în complexe din faza Cucuteni A—B de la Traian.

Importantă este descoperirea dintr-un tumul cercetat lîngă satul Bursuceni. În movilă, la bază s-au găsit trei morminte specifice, în privința ritualului, culturii Iamnaia din stepele nord pontice. Într-unul din morminte se aflau depuse două vase tripoliene tîrzii, din etapa Brînzeni III. Se dovedesc astfel atît legăturile dintre cele două grupuri de comunități, cît și contemporaneitatea lor. În continuare autorul se referă la unele contacte cu comunitățile culturilor Tiszapolgar și Bodrogkeresztur, cu care alți specialiști nu sînt de acord. Apoi sînt semnalate unele elemente care ar indica relații cu comunități din perioada bronzului timpuriu din estul Bulgariei anume cu perioada stratului Ezero

XII. O parte a contactelor cu comunităţile culturilor vecine se explică prin bogăţia deosebită în silex a zonei studiate. Obiecte din silex cenuşiu provenit din zăcămintele aflate în preajma Nistrului, din nordul R.S.S. Moldoveneşti, au ajuns să fie răspîndite pe o rază de peste 100 km în jur.

Concluzii. Sînt sintetizate pe scurt datele principale prezentate pe larg în diferite capitole ale volumului.

Sinteza la care ne-am referit reflectă un efort deosebit din partea autorului pe de o parte în efectuarea a numeroase cercetări arheologice de suprafaţă, ceea ce a dus la cunoaşterea densităţii populaţiei respective din zonă şi pe de alta prin executarea unor săpături sistematice în unele din obiectivele descoperite, ceea ce i-a permis să elaboreze periodizarea lor judicioasă, cît şi precizarea elementelor specifice fiecărui tip. Se cuvine să subliniem şi colaborarea strînsă dintre autor şi specialiştii din diverse domenii, ceea ce a făcut posibilă aprofundarea multor probleme importante (de ex. în privinţa cultivării plantelor şi altele).

Prin bogăţia datelor volumul constituie o reală şi valoroasă contribuţie la cunoaşterea evoluţiei istorice a comunităţilor tripoliene tîrzii din nordul R.S.S. Moldoveneşti.

Eugen Comşa

SILVIU SANIE, ***Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. —III e.n.).*** **Editura Junimea, Iaşi, 1981, 264 p. şi 72 planşe în text.**

Studiilor de valoare ale colegilor din capitala istorică a Moldovei, cu a căror publicare editura „Junimea" se poate mîndri, li se adaugă de curînd cel al lui Silviu Sanie, cercetător harnic binecunoscut specialiştilor din ţară şi străinătate. Volumul este închinat memoriei profesorului Nicolae Gostar, pe care nu încetăm a-l regreta ca savant şi mentor al unei serii întregi de cercetători ai antichităţii, autorul însuşi aflîndu-se printre aceştia ca elev şi colaborator merituos.

Utilitatea unui asemenea studiu pentru înţelegerea sintezei daco-romane nu poate fi pusă la îndoială — autorul o subliniază şi el, dealtfel, în „Cuvînt înainte" — ; să reţinem însă din acest *argumentum* principiul care a guvernat alcătuirea volumului, gîndindu-ne că măsura criticilor de fond pe care i le-am putea aduce, pentru a se bucura de un cît mai just echilibru, va trebui să ţină seama de ceea ce autorul şi-a popus : „Locul privilegiat al extremului sud în paginile cărţii este justificat de rolul ce-l atribuim acestei zone unde populaţia autohtonă a fost romanizată, *focar de romanizare cu însemnătate pentru un spaţiu mai întins al Moldovei*" (p. 8 ; s.n.). Cu alte cuvinte, o analiză serioasă nu poate începe fără o cît mai profundă cunoaştere a vieţii respectivei zone de iradiere.

Pentru început, consider necesar să urmărim organizarea conţinutului. După cuvîntul înainte, abrevieri şi bibliografia selectivă, se înşiră capitolele : I. Istoriografia. A. Consideraţii asupra izvoarelor scrise despre populaţia Moldovei în sec. I. î.e.n. — III e.n. B. Istoriografia problemei relaţiilor romane cu populaţia dacică de pe teritoriul Moldovei. C. Aspecte ale romanităţii în Moldova în operele unor istorici şi arheologi (p. 13—14). II. Relaţiile cu lumea romană în perioada anterioară cuceririi Daciei. Importuri romane. A. Ceramica : B. Obiecte de metal ; C. Obiecte de sticlă şi camee ; Concluzii (p. 46—74). III. Teritoriul roman din sudul Moldovei în lumina săpăturilor de la Barboşi. A. Începuturile stăpînirii romane în sudul Moldovei ; B. Complexele romane de la Barboşi : a) *Castellum*, castru şi aşezarea civilă ; b) Unităţile militare ; c) Necropola ; d) Inscripţii pe piatră ; e) Ţigle, cărămizi şi olane ştampilate ; f) Inscripţii pe ceramică ; C. Continuitatea dacică în mediul roman ; a. Ceramica dacică ; b. Ceramica romană din locuinţele cu materiale dacice şi romane şi din alte complexe ; Ceramica comună ; Ceramica *terra sigillata*, tipare, medalioane şi ceramica lucrată în tehnica barbotinei ; c. Concluzii asupra coabitării daco-romane (p. 75—111). IV. Cultura materială în sudul roman şi în lumea daco-carpică. A. Amfore ; B. Opaiţe ; C. Produse de metal ; D. Consideraţii asupra circulaţiei monetare (p. 128—201). V. Culte şi credinţe antice în sudul Moldovei (p. 202—224). VI. Consideraţii finale (p. 225—228). Un rezumat în limba engleză şi indici pe materii încheie o carte bine prezentată grafic (p. 250—255 şi 257—264), în care ilustraţia bogată şi de calitate (minus mare parte din fotografii, reproduse neglijent,) dispusă mai ales la urma capitolelor, serveşte textul pînă în majoritatea detaliilor.

Conţinutul primei părţi din capitolul întîi referitoare la izvoarele scrise este în general judicios şi complet, probînd prudenţă şi nuanţare în interpretarea surselor. Contribuţiile personale valoroase ale lui S.S. în acest din urmă domeniu sînt în mai multe rînduri marcate — fapt nu numai firesc, dar

în cazul de față pozitiv — de personalitatea științifică a lui N. Gostar. În favoarea ipotezei regretatului profesor ieșean (apărută în 1970) pare să încline autorul și în privința localizării capitalei lui Burebista, dar simpla exprimare a opțiunii ar putea fi privită ca ecou al unui patriotism local, cum dealtfel s-a și considerat vis-à-vis de alte propuneri extreme. Aceasta cu atit mai mult cu cît rezultă că pînă și propunerile pentru Dobrogea emise pe baze relativ diferite de H. Daicoviciu (1971) și de Al. Suceveanu (1975), la care autori, dealtfel, nici finalitățile sau concluziile nu sînt aceleași, i se par lui S.S. menționabile tot „doar pentru varianta moldovenească a interpretării" (p. 15). Or, ultimele două ipoteze menționate nu obligă la o localizare moldoveană și sprijină mai degrabă, vrînd-nevrînd, asertiunea lui Vasile Pârvan demnă de rememorat potrivit căreia „... acolo nimeni nu era stăpîn; dar îndată ce te afundai în cîmpia munteană sau, mai ales, te urcai pe malul drept [al Dunării], dădeai de neamul stăpînilor: geții. Aceștia aveau nevoie de malul drept, spre a priveghia balta și bărăganul, tot așa cum au avut grecii, romanii, bizantinii și turcii. De aceea, geții nici n-au fost stăpîni ai cîmpiei muntene decît atunci cînd au avut și cetățile de pe malul drept. Cînd tracii ori romanii li le-au luat, ei au năvălit să și le ia înapoi. Și cind nu le-au mai putut recuceri, au ajuns și ei la voia stăpînului care le ținea" (*Getica*, București, 1926, p. 91).

Într-o altă dispută de geografie istorică, anume aceea a localizării Piroboridavei, S.S. optează convingător pentru Barboși (p. 18—19). Totuși, cred că poziția luată rămîne pe jumătate descoperită cîtă vreme autorul nu comentează în vreun fel harta de la pl. 59 (după R. Vulpe), unde la Barboși cititorul vede *Dinogetia*, și *Dinogetia (Nova)* la Bisericuța—Garvăn, pe malul drept al fluviului, potrivit unei ipoteze mai vechi, legată desigur și de existența verificată în amonte pe Dunăre, tot în mediul dac și daco-roman, a unor așezări gemene.

De pe poziția unui istoric modern (v. partea „B" a cap. I), S.S. încearcă, și reușește în cea mai mare măsură, să evite ceea ce li se întîmplă unor cronicari români din Evul Mediu, adică, citîndu-l pe autorul însuși: „uneori informațiile sînt preluate împreună cu inexactitățile conținute, alteori cronicarul ia față de ele poziție critică" (p. 22). Cu alte cuvinte, simțim efortul continuu al lui S.S. de a se conforma conținutului ultimei părți a frazei suscitate pe de o parte, iar pe de alta, de a se ridica pe cît posibil deasupra istoriografiei moderne și contemporane (dar prin ea), în interpretarea celei medievale, fapt inițiat deja în această parte a capitolului și împlinit în cea de a treia (C), unde sarcina era cu atît mai dificilă. În esență, urmărirea critică a celor mai importante probleme ale formării poporului român începînd de la cronici și încheind cu Xenopol, cu specială privire la Moldova, reprezintă o contribuție istorică valoroasă, concepută în lumina dobîndirilor științifice de pînă în ultimii ani, și cu greutate, de aici înainte, de reper bibliografic concentrat și obiectiv. Aceleași aprecieri se cuvin și secțiunii „C", demne fiind de menționat în finalul studiului istoriografic considerațiile autorului privind — regional în primă instanță — fenomenul romanizării. Pentru Moldova, deci, în afară de extremul sud „unde existența unei *cuceriri, colonizări* (s.a.), organizări administrative romane... romanizarea... n-ar trebui pusă sub semnul îndoielii" (p. 41), fenomenul este de judecat nuanțat și cu prudență: „pentru zonele cucerite dar necolonizate este dificil controlul asupra transferului de civilizație romană, *sigură* (s.a) fiind doar prezența culturii materiale romane, indiciu al unor relații economice, *verosimilă* (s.a.) răspîndirea limbii latine și a unor culte" *(ibidem)*. Așadar, în Moldova avem de-a face, după S.S., cu o „romanizare *sui generis* aflată în diverse stadii în diferitele zone" (ale ei), care, după sec. II — III „va continua și se va uniformiza treptat...". Rămîne ca aspectele acestei din urmă evoluții să fie tratate într-un volum viitor (steluța de pe copertă indică și ea intenția), demonstrația din următoarele capitole slujind ilustrării ipotezei emise pentru epoca Principatului.

Faptul că în Moldova au fost descoperite numeroase mărturii ale relațiilor cu lumea romană datînd din perioada anterioară cuceririi Daciei nu era necunoscut (cap. II, p. 46—71). Autorul le sistematizează grupînd dovezile cele mai pertinente în acest sens, importurile, în: ceramică, obiecte de metal, sticlărie și camee, descoperiri monetare. Din păcate (sens în care autorul însuși își exprimă regretul), realizarea scopului pe care S.S. și l-a propus aici se lovește de stadiul încă insuficient evoluat al cercetării și mai ales valorificării nesatisfăcătoare a materialelor descoperite, astfel că, pentru ceramica romană intră în analiză (în afară de Barboși) șase puncte, pentru metale și sticlărie aceleași puncte în număr de patru fără Barboși, doar situația descoperirilor monetare — nouă tezaure și alte descoperiri izolate — acoperind mai bine harta Moldovei. Dar, chiar și în aceste condiții, în care documentarea după așezări sau diverse puncte — în afara primei și mai ales ultimei categorii — este încă destul de subțire, mi se pare că era mai utilă și mai practică respectarea și la paragrafele B, C și D a distribuirii pe localități folosite în cazul ceramicii.

Pe baza materialelor analizate, SS. stabilește trei „eventuale" faze de penetrație a

importurilor romane pe teritoriul Moldovei: A. de la începuturi pînă la 50 î.e.n.; B. 50 î.e.n. — 50 e.n.; C. 50—101. Încadrările respective sînt doar un început; reprezintă și ele o fază de lucru. Este de apreciat și aici prudența autorului, pornind de pe o parte de la baza documentară încă slabă, iar pe de alta de la experiența predecesorilor mai vechi și mai noi, care uneori s-au exprimat mai ferm dar mai puțin demonstrabil.

Avînd în vedere stadiul în care încă ne aflăm al cercetării notat în cîteva rînduri în volum de autor și de subsemnatul în însemnările de față, mi s-a părut firească insistența lui S.S. (v. și *argumentum*-ul) asupra rezultatelor săpăturilor de la Barboși într-un fel de micromonografie (cap. III, p. 75—127). În fond, este pentru prima dată că avem în față o asemenea lucrare și nu doar rapoarte, prezentări izolate de materiale sau studii separate privind cercetările mai vechi și mai noi de la Barboși, la care autorul, împreună cu cercetătorul I. T. Dragomir de la Muzeul din Galați pe care și-l asociază la capitolele „Ceramica" și „Necropola", a participat direct mai mulți ani. Nu uităm că un număr de campanii s-a desfășurat aici sub conducerea lui N. Gostar (1959—1967), a cărui îndrumare nemijlocită a continuat și în anii următori. Așadar, posibilitatea valorificării micii monografii Barboși în cadrul legat de romanitatea de pe teritoriul Moldovei se datorește acestui nucleu valoros de cercetare arheologică — N. Gostar, S. Sanie și I. T. Dragomir—, chiar dacă în forma dată aparține, în volum, autorului cărții și, parțial, colegului său gălățean. Este desigur un studiu important, care și singur era un cîștig pentru bibliografia epocii romane pe teritoriul României. De așteptat de la cercetările viitoare rămîne desigur, între altele, circumscrierea cronologică mai fermă a intervalului dintre sfîrșitul fortăreței dace și începutul celei romane. Iar din moment ce, precum se vede, ne aflăm la acest capitol încă în domeniul ipotezelor de lucru și fără datele suficiente unei demonstrații pertinente, se poate afirma pentru moment că elementele de care dispunem nu exclud o dată de început a *castellum*-ului înaintea lui Traian, poate chiar sub Vespasian. Oricum ar fi, trebuie reținută ultima cronologie propusă de S.S. acum, în prezentarea complexului de la Barboși, în cadrul căreia se fixează trei faze ce reiau, cu unele corectări, pe cele deja stabilite de N. Gostar (Danubius, I, 1967, p. 107—113): I. Traian—Severus Alexander; II, după Severus Alexander pînă la Claudius al II-lea Gothicus; III. Constantin cel Mare și urmașii (finalul acestei faze rămîne încă nesigur datat; p. 77—80).

Odată ilustrat acest punct de sprijin și de iradiere a romanizării prin descoperirile cele mai importante ordonate sistematic și tipologic (nu pe niveluri), S.S. trece în capitolul următor, al IV-lea, la un studiu al culturii materiale romane în sudul roman și în lumea daco-carpică (p. 128—201). Autorul înregistrează tipologic categoriile de descoperiri — amforele, opaițele și produsele din metal — ilustrîndu-le copios și încheie cu un studiu asupra circulației monetare din secolele II—III e.n. Chiar dacă la înserierea tipologică și comentarea materialelor arheologice romane din Moldova așa cum o găsim în acest capitol ar mai fi loc pentru unele corijări, consider că respectiva parte a lucrării reprezintă una din cele mai valoroase contribuții din volum, ca repertoriu și studiu totodată. În plus, cred că dacă în capitolul precedent (privitor la Barboși) materialele ar fi fost ordonate, în măsura posibilului, stratigrafic, echilibrul secțiunilor de repertoriu din volum ar fi avut de cîștigat, cu atît mai mult cu cît se evitau astfel unele suprapuneri sau impresia de reluare. Regret, în fine, că autorul n-a avut posibilitatea să alcătuiască un tabel complet — nu mă îndoiesc că din motive obiective — al descoperirilor monetare romane din Moldova (sec. II î.e.n. — III e.n.; p. 195—201), acesta rămînînd, cum se vede din titlul onest, „selectiv", deci mai puțin ilustrativ. Totuși, chiar fără prezența exhaustivului (oricum imposibil prin continua iminență a altor descoperiri noi), detașarea punctelor ce semnifică descoperiri monetare izolate de cele reprezentînd tezaurele relevă, la planșa 60, circa patru grupări zonale. Urmărind felul în care se grupează descoperirile monetare izolate față de contextul arheologic din zonele respective se poate, cred, nuanța și mai bine măsura integrării populației locale în sfera romană, în primul rînd economică, deci în cea esențială.

Cu studiul cultelor și credințelor antice din sudul Moldovei, cuprins în capitolul al cincilea, se trădează o dată mai mult specialistul de excepție în domeniu care este Silviu Sanie, recent autor al volumului privind cultele orientale în Dacia (v. articolul prof. I. I. Rusu în SCIVA 33, 1982, 4). Concentrat, sprijinit pe o bibliografie bogată și de primă calitate, capitolul completează fericit volumul prezențelor romane din Moldova prin elementele de viață spirituală romană în formele sale specifice ariei Dunării de Jos.

Al șaselea capitol, care conține considerațiile finale ale autorului, se încadrează și el în sobrietatea generală a lucrării, încercînd o cît mai justă și mai obiectivă situare a teritoriului studiat față de fenomenul general al romanizării din lumea romană și ariile influențate de aceasta, dar neincluse în Imperiul roman. Astfel, pornind de la considerente generale și ajungînd prin analiză la un stadiu superior de cunoaștere a cazului particular, valabilitatea unor concluzii formulate de S.S. este ca și demonstrată, după cum urmează: „Inte-

grarea în viața economică și socială, politică și militară romană a populației de origine dacică din sudul zonei est carpatice reprezintă premisa și fundamentarea aserțiunii că ea se găsea la sfîrșitul secolului al III-lea într-o etapă avansată de ireversibilă romanizare. Perioada relativ scurtă a adoptării limbii și civilizației romane poate fi mai lesne admisă dacă avem în vedere vecinătatea Moesici, intensele contacte anterioare, numărul mare de militari din legiuni" (p. 227). Într-adevăr, existența Moesiei și mai tîrziu a provinciei Scythia este de trecut în rîndul cauzelor celor mai importante ale iradierii procesului romanizării către populația din Moldova, în măsura în care efectele acestuia sînt detectabile, determinîndu-se chiar și nuanțe ale lor : „Există... la sfîrșitul perioadei cercetate deosebiri marcate între situația nordului, centrului și sudului zonei est carpatice față de Imperiul roman" *(ibidem)*. Totuși, situația fiind dată în linii mari de prima concluzie enunțată mai sus, autorul se consideră îndreptățit să afirme : „... marile migrații n-au mai putut modifica structural transformările etno-culturale în stînga Dunării, desfășurate sub egida Romei" (p. 228). Este aici nu numai o concluzie, ci și o premisă angajantă pentru a continua cronologic studiul din prezentul volum, sarcină extrem de dificilă, după cum rezultă chiar din ultimele publicații care au atacat perioada respectivă. În care direcție S.S. pornește cu avantajul elaborării acestui prim tom, deci al cunoașterii serioase a perioadei împreună cu ceea ce ea implică arheologic. De aceea, cred că sînt îndreptățite speranțele ca autorul să aprecieze cît mai aproape de adevăr și dezavantajul unei scheme deja formate, pe care va trebui să n-o considere imuabilă, ci de remodelat.

Nu insist aici asupra unor neglijențe sau scăpări de tipar, stil sau chiar bibliografie care, așa cum de obicei se spune și se scrie, ar fi fost bine să lipsească. Acestea nu sînt însă foarte numeroase și nu afectează conținutul cărții.

Prin *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, Silviu Sanie are nu numai meritul priorității, dar și pe acela al sprijinirii demonstrației sale pe un fundament documentar cît mai bogat posibil, cel arheologic primind, dar fără a se neglija și celelalte surse, cărora li se acordă locul cuvenit. În fapt, cartea arată cu atît mai mult efortul autorului de desprindere către sinteză și nu de fabricare a ei, cu cît înseși elementele (încă insuficiente sau aproape de această limită) de analizat au trebuit, acum pentru prima dată, să fie adunate și sistematizate. Este și motivul pentru care nu m-am extins în aceste rînduri cu o prezentare a conținutului — în ansamblu el se pretează fără îndoială elogiilor unui recenzent — ci am încercat să observ, în intenția sinceră de a fi util, elementele care pot stînjeni o atare întreprindere. Or, măsura realizării ei în stadiul prezent al cercetării, documentării, încadrării geografice etc. este un motiv de satisfacție pentru autor și pentru noi toți.

Alexandru Barnea

CRISIA, vol. 11, 1981, 407 p., cu numeroase figuri în text și planșe în afară de text.

Revista orădeană, organ de manifestare științifică a unui harnic colectiv de cercetători de pe lîngă Muzeul Țării Crișurilor, a ajuns la al 11-lea volum de apariție regulată. Pe parcursul anilor, în lumina experienței dobîndite, a încercat și în parte a reușit să-și găsească singură un drum propriu, care a condus la cristalizarea unei personalități specifice, în continuă îmbunătățire. Coloanele ei s-au dovedit a fi o gazdă generoasă pentru toate problemele de istorie, de cultură, de artă. Dar toate aceste aspecte, pe cît de diferite, pe atît de variate, fapt foarte important pentru specificitatea revistei, pornesc de la realitățile locale sau sînt în strînsă conexiune cu ele : fapte, oameni, manifestări de tot felul. Rolul și rostul lor în perspectiva timpului ne apare azi a fi fost, pe cît de fecund, pe atît de semnificativ. Și mai trebuie adăugat ceva. Ceva ce nu este numai important, ci, după părerea noastră, și esențial și mai ales semnificativ, întregul volum este scris de forțele locale.

Primele capitole sînt închinate problemelor contemporane. Astfel volumul se deschide cu un studiu asupra mișcării muncitorești din Bihor (M. Drecin) ; se continuă cu „Făurirea partidului comunist român" (V. Pușcaș) și „Tradițiile revoluționare ale U.T.C. din Bihor" (I. Popovici).

Sînt prezentate apoi în ordine cronologică a orînduirilor descoperiri arheologice, studii, cercetări și materiale istorice care acoperă un vast răstimp, începînd din neolitic și pînă în vremea noastră. Potrivit specificului revistei noastre noi vom insista, în special, asupra studiilor și materialelor care privesc antichitatea.

Din cadrul descoperirilor arheologice se cuvine menționat studiul Doinei Ignat asupra unei așezări de tip Criș-Starčevo, descoperite

într-un parc din Oradea (p. 41—49). Inventarul ceramic (vase şi idoli), cel litic şi cel osteologic descoperit în aşezare este analizat şi interpretat în conexiune cu alte descoperiri similare de pe teritoriul oraşului şi regiunii. În continuarea aceleiaşi idei, descoperirile mai importante din epoca bronzului, de pe cuprinsul oraşului Oradea, şi ele nici puţine şi nici neesenţiale, sînt trecute în revistă şi puse în valoare de un specialist binecunoscut. Numele lui, Nicolae Chidioşan (p. 59—67). Acelaşi fecund autor aruncă o privire sintetică asupra descoperirilor arheologice mai importante din prima epocă a fierului, de pe acelaşi teritoriu de pe Criş (p. 69—74). Sînt puse la contribuţie, cum este şi natural, pe lîngă descoperirile mai vechi, intrate demult în circulaţie ştiinţifică, şi cele recente, fruct al bogatelor cercetări realizate în anii din urmă.

Ceramica neagră-zgrunţuroasă descoperită în Crişana formează obiectul unei prezentări sintetice datorită lui Sever Dumitraşcu (p. 75—81). Pe baza rezultatelor obţinute în săpăturile de la Biharia (jud. Bihor) s-a putut preciza, într-un nivel arheologic datat în secolele V—VI e.n., prezenţa ceramicii negre-zgrunţuroase. Această ceramică este lucrată la roata rapidă, din pastă degresată cu nisip. Acest tip ceramic este autohton. Legăturile structurale cu ceramica similară din restul Daciei sînt convingător subliniate. Implicaţiile acestor descoperiri pentru istoria acestor vremi şi locuri, abia dacă mai este nevoie să fie subliniată.

La capitolul „Note" Ioan Emödi semnalează unele descoperiri din prima epocă a fierului la Oradea (p. 321—328). Ele provin în mare parte din morminte.

Descoperirile de tezaure din localitatea Sacalasău, formate din drahme greceşti, emise de cetăţile ilirice Dyrhachium şi Apollonia, cu sau fără obiecte de podoabă dacice formează obiectul unei minuţioase şi utile puneri la punct. Nu mai puţin de nouă asemenea descoperiri au fost înregistrate, nu fără erori topografice şi cronologice, ca provenind din această localitate şi împrejurimile ei imediate. Autorii, Al. Săşianu şi Şt. Konowalik (p. 329—337), pe baza unei analize amănunţite, a informaţiilor locale, reuşesc să restabilească situaţia reală. De rezultatele la care au ajuns cei doi cercetători va trebui să ţinem seama în viitor. Asemenea cercetări locale şi regionale pot fi întreprinse şi în alte regiuni. Şi rezultatele nu se vor lăsa prea mult aşteptate.

Tezaurul de la Biharea, conţinînd 27 monede romane imperiale de bronz din secolul al IV-lea este prezentat sobru şi cu competenţă de Al. Săşianu (p. 339—341).

Publicaţia conţine, aşa cum am mai menţionat, numeroase şi valoroase studii, articole, note, documente privind istoria mai veche şi cea nouă a regiunii.

Un ultim omagiu este adus regretatului D. Tudor de către Sever Dumitraşcu, unul din sufletele care ard, discret, dar din plin, la întocmirea acestei publicaţii.

În ansamblu, revista Crisia se înscrie ca o vrednică continuatoare a tradiţiilor culturale româneşti de pe malul Crişului, la care Iosif Vulcan şi revista Familia au constituit cîndva un exemplu.

Bucur Mitrea

ABREVIERI

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj—Napoca.
AIIA Cluj—Napoca	Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj—Napoca.
AnHistRev	American Historical Review, New York.
AnnEp	Année Epigraphique, Paris.
Arheologija SSSR	Arheologija SSSR. Svod arheologičeskih istočnikov, Moscova.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi—Bucureşti.
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secţiunii istorice, Bucureşti.
BAR	*British Archaeological Reports*, Oxford.
BCH	Bulletin de correspondence hellenique, Paris.
Bonner Jhb	Bonner Jahrbücher, Bonn.
BZ	Byzantinische Zeitschrift, München.
CercArhBuc	Cercetări arheologice în Bucureşti, Bucureşti.
CercIstIaşi	Cercetări istorice, Iaşi.
CercArhMIRSR	Cercetări arheologice, Muzeul de istorie al R. S. România, Bucureşti.
CIG	*Corpus Inscriptionum Graecorum*, Berlin.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin.
CRAI	Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres, Paris.
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
IDR	*Inscripţiile Daciei romane*, Bucureşti.
ILS	*Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin.
IzvestijaSofia	Izvestija na arheologičeskija Institut, Sofia.
JHS	Journal of Hellenic Studies, Londra.
JÖAI	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Viena.
MadrMitt	Madrider Mitteilungen. Deutsche Archäologische Institut. Abteilung Madrid, Heidelberg.
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MIA	Materialy i issledovania po arheologii SSSR, Moscova.
OR[3(4)]	D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a (a IV-a), Bucureşti.
PIR	*Prosopographia Imperii Romani*, Berlin—Leipzig.
RA	Revue archéologique, Paris.
RE	Pauly—Wissowa, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswiessenschaft*, Stuttgart.
RevMuz	Revista muzeelor, Bucureşti.
RIB	R. G. Collingwood, R. P. Wrigt, *The Roman Inscriptions of Britain*, I, Oxford, 1965.
SA	Sovetskaja arheologija, Moscova.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
SMMIM	Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
TIR	*Tabula Imperii Romani*, Bucureşti.
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova.
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU, MUZICĂ, CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA
THRACO—DACICA

La publication „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie" Paraît 4 Fois par an. Pris d'un abonnement annuel: 50$. Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, Departamentul Import-export presa, P.O. Box, 136—137, Telex 11 226, 70 116, str. 13 decembrie 3, București, România, ou à ses représentants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717, Calea Victoriei 125, București
Tel. 50 76 80

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

D. M. PIPPIDI și EM. POPESCU (sub redacția), **Epigraphica**, 1977, 287 p., 25 lei.

GR. FLORESCU și C. C. PETOLESCU, **Inscripțiile Daciei romane**, II, 1977, 27 p., 23 pl., 27 lei.

I. I. RUSSU, **Inscripțiile Daciei romane**, III/1, 1977, 288 p., 2 pl., 26 lei.

* * * **Inventaria archaeologica**, fasc. 8, R. 42 – R. 51, 1977, 15 file, 5 lei; fasc. 9, R. 52 – R. 63, 1977, 14 file, 5 lei; fasc. 10, R. 64 – R. 70, 1977, 23 file, 9,50 lei.

EUGENIA ZAHARIA, **Populația românească în Transilvania în secolele VII – VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei**, 1977, 139 p., 2 pl., 10,75 lei.

PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas Danube aux XIe et XIIe siècles**, 1978, 158 p., 8,25 lei.

MARIA COMȘA, **Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII – IX de la Bucov – Ploiești)**, 1978, 183 p., 4 pl., 30 lei.

FLOREA MOGOȘANU, **Paleoliticul din Banat**, 1978, 152 p., 2 pl., 11 lei.

PETRE ROMAN și IOAN NEMETI, **Cultura Baden în România**, 1978, 160 p., 8 pl., 18 lei.

D. TUDOR, **Oltenia romană**, 1978, 520 p., 5 pl., 41 lei.

S. MORINTZ, **Contribuții la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic**, 1978, 215 p., 27 lei.

I. BARNEA și colab., **Tropaeum Traiani. I. Cetatea**, 1979, 257 p., 38 lei.

ION HORAȚIU CRIȘAN, **Burebista and his time**, 1978, 253 p., 22 lei.

PETRE ALEXANDRESCU, **Histria**, IV, 1978, 145 p. 71 pl., 34 lei.

MARIA COJA și PIERRE DUPONT, **Histria**, V, 1979, 170 p., 20 pl., 39 lei.

LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 110 p., 19 pl., 6 lei.

RADU POPA și MONICA MĂRGINEANU CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească**, 1979, 163 p., 28 lei.

EMILIA DORUȚIU BOILĂ, **Inscripțiile din Scythia Minor**, V, 1980, 351 p., 32 pl., 35 lei.

C. PREDA, **Callatis. Necropola romano-bizantină**, 1980, 225 p., 35 lei.

MARIN CÂRCIUMARU, **Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România**, 1980, 268 p., 88 fig. 29 lei.

I. I. RUSSU, **Inscripțiile Daciei romane**, III/2, 1980, 184 p., 34 lei.

V. MIHĂILESCU BÎRLIBA, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, 1980, 312 p., 19,50 lei.

I. I. RUSSU, **Daco-geții în Imperiul roman**, 1980, 116 p., 36 fig. + 1 hartă, 7,75 lei.

IOAN GLODARIU, **Așezări dacice și daco-romane la Slimnic**, 1981, 188 p., 13,50 lei.

D. BERCIU, **Buridava dacică**, 1981, 287 p., 34 lei.

* * * **Arhivele Olteniei**, 1981, 351 p., 21,50 lei.

ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria**, VI, 1982, 236 p., 38 lei.

RM ISSN 0039–4009

S C I V A, tomul 34, nr. 1, București, ianuarie — martie, 1983, p. 1 – 90

I. P. Informația c. 2728

Lei 35